

Institutionella praktiker och »den Andre«

**– en studie om ungdomar med utländsk
bakgrund och mötet med välfärdsstatliga
institutioner i Sverige**

Greta Sandberg

Greta Sandberg: Institutionella praktiker och »den Andre«– en studie om ungdomar med utländsk bakgrund och mötet med välfärdsstatliga institutioner i Sverige

© Integrationsverket och författaren

ISSN 1652-1662

Ingår som expertbilaga till Rapport Integration 2005
Fler exemplar av denna rapport kan laddas ned som pdf från Integrationsverkets hemsida, www.integrationsverket.se

Innehållsförteckning

IFörord.....	5
Inledning.....	7
Uppdraget.....	7
Bakgrund.....	7
Syfte.....	8
Metod, material och avgränsningar.....	9
Material.....	10
Avgränsningar.....	11
Begrepp.....	11
Välfärdsstatliga institutioner och interventioner.....	12
Invandrare och flyktingar.....	12
Ungdomar med utländsk bakgrund.....	13
Mötet eller relationen.....	14
Svensk invandrar- och etnicitetspolitik.....	14
Disposition.....	16
DEL 1: Fem Välfärdsområden: utsatthet och kontakt med myndigheter.....	17
Inledning.....	17
Barn och familj.....	18
Kulturkrockar, normkonflikter och maktförskjutningar inom familjen.....	18
Familjens och ungdomars kontakt med myndigheter.....	22
När barn och ungdomar behöver placeras inom socialtjänsten.....	24
Patriarkala familjestrukturer – utsatta flickor.....	26
Insatser för flickor i familjer med utländsk bakgrund.....	29
Arbetsmarknad.....	34
Ökad risk för arbetslöshet.....	34
Studie- och yrkesvägledning.....	35
Kontakten med arbetsförmedlingen.....	35
Hälsa- och sjukvård.....	38
Psykiska problem och trauman.....	39
Problem och förhållningssätt i vården.....	39
Insatser för gruppen.....	40
Gruppmetoder.....	40
Kriminalitet och rättsväsendet.....	43
Ökad risk för brottslighet – statistik och orsaksförklaringar.....	43
Diskriminering inom rättsväsendet.....	47
Utvärdering av insatser.....	49
Förhållningssätt.....	51
Utsatta bostadsområden.....	53
Boendesegregation; statistik och rykte.....	53
Interventioner i »utsatta« bostadsområden.....	54
Övriga integrationsbefrämjande åtgärder.....	57
DEL 2: Problemområden och aktuella teman.....	58
Bristande tillit – hos både ungdomar och myndigheter.....	58
Vad beror misstron på?.....	58
Innebörden av ett ord.....	60
Samhällets negativa bilder av »invandrarungdomar«.....	61
Problem i mötet.....	63
Allmänt om diskriminering.....	63
Diskriminering och brist på förtroende i kontakten med myndigheter.....	64
Andra orsaker till missnöje med bemötandet.....	67
Bristande ungdomsperspektiv.....	67
Kultur eller struktur?.....	68
Kontrovers.....	68
Etnicitet.....	69
Etnicitet och institutioner.....	70
Kultur och skillnadsskapande i den svenska välfärdsdebatten.....	71
Ta hänsyn till kultur.....	72
Kulturkompetens.....	73
Flickor och pojkar.....	76
Kön/genus, klass och etnicitet.....	77

Se både etnicitet och struktur.....	79
Avslutning.....	79
Urskiljbara forskningsområden – vilken forskning finns representerad?	81
Forskningens svagheter	83
Forskning som saknas.....	84
Diskriminering	84
Ungdom, etnicitet och genus.....	85
Framtida studier	85
Svårigheter med kunskapsöversikten.....	87
Nya röster – en förhoppning.....	87
Referenser	88
Tidskrifts- och tidningsartiklar.....	93

Förord

Integrationsverket har i uppdrag av regeringen att vartannat år lämna en rapport om tillståndet och utvecklingen inom olika samhällssektorer när det gäller situationen för invånare med utländsk bakgrund. I *Rapport Integration 2005* analyseras utvecklingen på arbetsmarknaden, inom utbildningsväsendet, barn och ungdomars uppväxtvillkor, folkhälsan samt utvecklingen av det segregerade boendet.

Ett antal forskare har fått i uppdrag av Integrationsverket att bidra med underlag som vi här publicerar som expertbilagor.

Samtliga forskare ansvarar själva för innehållet i sina bidrag och Integrationsverket tar inte ställning till innehållet.

En förteckning över expertbilagorna återfinns på Integrationsverkets hemsida, www.integrationsverket.se, se under publikationer.

Norrköping, mars 2006

Abdullahi Aress
Avdelningschef

Inledning

Uppdraget

Integrationsverket har för avsikt att genomföra en fördjupad analys av barns och ungdomars uppväxtvillkor med fokus på skillnader när det gäller barn och ungdomar med utländsk bakgrund. I dag saknas, enligt Integrationsverket, en strukturerad kunskapsöversikt på detta område. Jag har därför fått i uppdrag av Integrationsverket att bidra med en del i denna kunskapsöversikt. Min del ska belysa bemötande av ungdomar med utländsk bakgrund på skilda svenska välfärdsstatliga institutioner. På uppdrag av Integrationsverket ingår inte skolforskning, eftersom Integrationsverket anser att kunskaper inom detta område är relativt väl dokumenterade. Denna rapport utgör också ett grundmaterial i min kommande licentiatavhandling. Delar av de frågeställningar och teman som här tagits upp kommer då att utvecklas.

Bakgrund

Sverige blev ett invandringsland först i slutet av 40-talet och under de senare tjugo åren har invandringen till största delen bestått av flyktingar. I slutet på 80-talet utgör andelen flyktingar 70 procent av den totala invandringen till Sverige och andelen utomeuropéer bland befolkningen ökade med 40 procent mellan 1990 och 1997 (SOU 2000:3).¹ Det svenska samhället och stora delar av det övriga Västeuropa har sedan 90-talet, parallellt med denna globala migration, även genomgått en rad andra förändringar. Nedskärningar i olika offentliga trygghetssystem har genomförts i Sverige och flera andra europeiska länder. Dessa förändringsmönster har lett till att samhället riskerar att utestänga allt fler grupper från samhällsgemenskapen. Ett flertal politiker och forskare menar att vi har fått erfara en ny typ av social utestängning – vad man i akademiska sammanhang även betecknar som *social exkludering* – av en form och kvantitet som många trodde att man hade lagt bakom sig (Edgren-Schori 2000). Både en ekonomisk och en boendemässig segregation med låginkomsttagare och höginkomsttagare koncentrerade till separerade ekonomiska sfärer och bostadsområden tycks öka (SOU 2000:3).

I denna nya typ av social exkludering går som en röd tråd en etnifiering och rasifiering av människor med flykting- och invandrabakgrund, som i förlängningen riskerar att skapa en ny underklass (Schierup 2003) eller ett nytt »etniskt proletariat« (Simonsen m.fl. 2005). Etnicitet kan således sägas ha blivit en framträdande sorteringsprincip i många av dagens västerländska samhällen, även i Sverige (Ålund 1999). Ett flertal studier har visat att invandrare är en särskilt utsatt grupp inom flera samhällssfärer. En annan grupp som har drabbats särskilt hårt är ungdomar. Under lågkonjunkturen på 90-talet i Sverige drabbades ungdomar med invandrabakgrund av ökad arbetslöshet i högre utsträckning än andra ungdomar (Ålund 1997,

¹ Det är också först under 80-talet som »flyktingfrågan« formuleras som »samhällsproblem« och ett angeläget forskningsområde.

SOU 2000:3). Etnisk och social segregation och segmentering har således uppmärksammats som påtagliga nutida samhällsfenomen.

För att förstå relationen mellan majoritet och minoritet kan sökarljuset riktas mot flera håll. Ett sätt är att studera de institutioner som många gånger utgör en del i integrationsprocessen. I arbetet med att återanpassa, integrera och på olika sätt stötta medborgare som har hamnat utanför, organiserar och formulerar välfärdsstaten även den etniska tillhörigheten. Nationalstatens organisation är således inte etniskt neutral. Gränsen mellan majoriteten och minoriteter markeras på många sätt av statens välfärdsorganisationer (Hertzberg 2003). Etnicitetsforskningen i Sverige har visat på hur institutionella diskurser om »invandraren« bidrar till en rasifiering och etnifiering i mötet mellan institution och individ (Bl.a. Soydan, Jergeby, Olsson & Ringdahl 1999; Carlson 2002, Kamali 2002, Hertzberg 2003, Runfors 2003). Genom att tala om »invandrare« definierar välfärdsstatens institutioner invandraren, vilket medför att »invandraren« i en mening också skapas. I »människobehandlande« institutioners praktik dras gränser mellan det normala och onormala utifrån ett tänkande som ofta baseras på ett »vi« och ett »dom«. Institutionella diskurser och praktiker påverkar såväl tjänstemän och klienters självbild som mötets utfall och effekter (Ålund 2002, Fahlgren & Sawyer 2005).

Forskning har visat på att ungdomar med utländsk bakgrund är särskilt utsatta på en rad välfärdsområden. Ungdomarna som är i fokus för denna studie har inte sällan etableringssvårigheter vilket gör att de ofta kommer i kontakt med välfärdsstatens myndigheter. Det är därför av vikt att titta på hur dessa institutioner bemöter enskilda individer och grupper, i retorik och praktik. Det är mot denna bakgrund som den här texten har sin utgångspunkt.

Rapporten vänder sig till alla som är intresserade av frågor som gäller relationen mellan majoritet och minoritet, och då främst mellan det offentliga välfärdssystemet och ungdomar med utländsk bakgrund. Den kan med fördel användas av yrkesverksamma som kommer i kontakt med ungdomar.

Syfte

Syftet med denna kunskapsöversikt är att ge en bred bild av den svenska kunskapsproduktionen som berör relationen mellan ungdomar med utländsk bakgrund och det svenska välfärdssystemets institutioner och interventioner. Kunskapsöversikten sammanställer och analyserar litteratur om välfärdsstatliga myndigheters arbete med etniska minoritetsungdomar, för att öka kunskapen kring vilken forskning som finns på området samt vilka resultat dessa studier har kommit fram till.

De frågor som är av intresse att inventera i sammanhanget är: myndigheters (tjänstemäns) bemötande av, syn på och förhållningssätt gentemot ungdomar med utländsk bakgrund, beskrivningar och förslag på specifika arbetssätt som har betydelse i det direkta mötet mellan grupp eller individ samt upplevelser av det direkta mötet sett ur både tjänstemannens och ungdomens perspektiv.

Kunskapsöversikten refererar i huvudsak till vetenskapliga studier och offentliga utredningar men även till en del övrigt material. Min analys bygger på en profilering av viktiga problemfält framtagna genom befintlig kunskap, och pekar på behovet av ny kunskap där sådan saknas.

Följande frågeställningar är belysta i rapporten:

- Vilka problemområden finns representerade i litteraturen? Hur beskrivs på en övergripande nivå ungdomar med utländsk bakgrund och deras specifika levnadsvillkor och möten med välfärdsstatens institutioner? (del 1)
- Finns några återkommande teman i litteraturen om ungdomar med utländsk bakgrund och deras möten med välfärdsstatliga institutioner? Vad handlar dessa i så fall om? Jag riktar här ett särskilt fokus mot vilka problem och brister som beskrivs i mötet, hur problemen bör förstås samt hur mötet bör utformas på bästa sätt. (del 2)

Metod, material och avgränsningar

Det är lätt att motivera varför en kunskapsöversikt bör genomföras. Vi har i dag tillgång till mycket information men den är ofta svår att finna. Det kan också vara så, som i detta fall, att kunskapen som eftersöks är utspridd inom flera forskningsfält och delvis uppenbarar sig som avsnitt eller delar i större forskningsprojekt. En kunskapsöversikt är delvis en litteratursammanställning men utgörs även av en självständig analys och kritik av den sammanställda forskningen inom ett specificerat område. De sammanställda kunskaperna ska relateras till varandra, kategoriseras och placeras i en kontext. En av de stora poängerna med en kunskapsöversikt är dock att hitta kunskapen och föra fram den (Lahti Edmark 2004). Det finns relativt lite litteratur som behandlar kunskapsöversikten som forskningsmetod, men en del finns dock skrivet. Lönn, Ryd och Tydén (2001) har ringat in kriterier som bör gälla i en kunskapsöversikt av god kvalitet. Kunskapsöversikten kan sägas ha tre syften: att identifiera kunskapsluckor, vara idégivare samt ge svar på konkreta problem. Kunskapsöversiktens metod kan beskrivas genom att man delar in arbetet i olika faser. Författarna har beskrivit flera tänkbara tillvägagångssätt, ett där den första fasen utgörs av databassökning, sökning via utvald litteraturs referenslistor och genomgång av litteraturen. Fas två handlar om relevansbedömning och detta kan ske genom läsning av allt referensmaterial. Här ingår olika former av kvalitetsbedömning. Fas tre går ut på att sammanfatta litteraturen utifrån kunskapsöversiktens frågeställningar samt det som kan vara unikt för referenserna. Resultatet ska sedan sammanställas och analyseras².

I en kunskapsöversikt som denna, där materialet är utspritt och många gånger svårfunnet, startar undersökningen lämpligast som en kunskapsorientering. Orienteringen har inneburit ett sökande via i sammanhanget relevanta webbplatser på Internet. Jag har sökt på webbplatser tillhörande olika statliga verk (bl.a. Socialstyrelsen, Ungdomsstyrelsen och Barnombuds-

² Här vill jag dock peka på en risk för sammanblandning. Det är viktigt att skilja på metaanalyser och andra kunskapsöversikter. En metaanalys sammanställer forskningsresultat på ett systematiskt sätt för att därmed öka generaliserbarheten och tillförlitligheten. På detta sätt kan små undersökningar som inte kan göra anspråk på generaliserbarhet läggas samman så att det sammanlagda materialet blir så stort att det blir generaliserbart. Denna kunskapsöversikt utgörs inte av någon metaanalys eftersom de ingående studierna inte liknar varandra syftes- och metodmässigt, vilket är en förutsättning för metaanalysen.

mannen), universitet, FOU:er och tidskrifter. Jag har kontaktat vissa av de statliga verken och enskilda forskare via mejl och telefon. Inventeringen har som syfte att undersöka om det sker någon relevant forskning på området och vad denna i så fall består av.

Kunskapsöversikten bygger dock till största delen på systematiska sökningar i databaser. De databaser jag har använt mig av är i första hand den svenska databasen Libris samt Artikelsök. Jag har i mitt sökande av relevant litteratur sökt inom två breda forskningsfält som kan sägas vara forskning om ungdomar med utländsk bakgrund allmänt, ofta med fokus på identitet, samt forskning om välfärd och arbetet med klienter med utländsk bakgrund. Den metod som jag fann mest lämplig att använda är den s.k. snöbollsmetoden, en träff leder vidare till en annan osv. Det första ledet i databassökningarna utgörs av ett inringande av relevanta sökord och kombinationer av sökord. Det har varit relevant att söka med »breda« sökord som »invandrarungdom*« eftersom träfflistan ändå är överskådlig, men jag har även använt mig av förfinade sökningar med kombinationer av ord som »etnicitet«, »ungdom«, »integration«, »migration«, »välfärd«, »möte«, »myndighet«, »institution« m.fl. Sökord och kombinationer av sökord mejslas fram stegvis beroende på träfflistans omfattning. Jag har ofta använt mig av trunkering för att på så sätt ringa in ett bredare sökfält.

För att sedan dels få tips om ytterligare relevant litteratur men också en uppfattning om mer »centrala« verk har jag noggrant gått igenom referenslistor. Ofta refererade och citerade verk har ansetts centrala. För övrigt har ytterligare bedömning av centralitet och kvalitet gjorts i urvalet av litteratur med utgångspunkt i ett antal kriterier. *Inflytande* i den allmänna debatten, massmedia osv. *Grund till lagstiftning* och myndigheters arbete. *Kvalitet i traditionell vetenskaplig mening*, dvs. verk producerade på universitet och högskolor och/eller av vetenskapligt utbildade forskare. Detta har kompletterats med en korrespondens med ett antal forskare på olika nivåer, FOU-personal och ansvariga inom statliga myndigheter som alla har beröring med detta forskningsfält. Det rör sig om ett tiotal personer. På detta sätt får litteraturens relevans ytterligare garanti.

Denna kunskapsöversikt har som syfte att visa på relevant litteratur på området. Den kan fungera som kunskapsbank och idékälla för alla som är intresserade av detta område. Den kommer också, där så är möjligt, säga något om det sammanlagda resultatet vad gäller specifika frågeställningar som ofta förekommer i litteraturen. Denna kunskapsöversikt utgörs således av en sammanställning av kunskap på området, ett sorterande av resultat samt en värdering och analys av denna kunskap. Kunskapsöversikten gör inga anspråk på att vara heltäckande, det hade varit en omöjlig uppgift, inte minst p.g.a. tidsbegränsning.

Material

Det finns olika typer av kunskapsöversikter och dessa innefattar och utesluter delvis olika typer av texter. En forskningsöversikt behandlar exempelvis enbart forskning inom ett visst område medan denna kunskapsöversikt både innehåller referenser till forskning, utredningar, utbildningsmaterial samt annat material som vänder sig till yrkesverksamma inom området, och på olika sätt behandlar arbetet med ungdomar med utländsk bakgrund. Detta för att få en bred bild av hur Myndighetssverige relaterar till dessa ungdomar och vilka texter berörda tjänstemän har att förhålla sig till. Forskningsbaserat material (detta gäller både vetenskap producerad på våra universitet och högskolor, SOU:er samt övrigt myndighetsproducerat mate-

rial som baseras på en vetenskaplig metodik) används i rapporten för att peka på vilka resultat som framkommit. SOU:er och myndighetsproducerat material kan sägas representera en mer offentlig diskurs medan övrig forskning möjligen kan sägas vara mer fristående. Resterande texter används mer som exempel på hur Myndighetssverige relaterar till ungdomar med utländsk bakgrund (detta gäller exempelvis en kommunal handlingsplan från Malmö stad).

Litteraturen kan på detta sätt redovisa forskningsresultat om hur ungdomar och tjänstemän resonerar i mötet med varandra, annan litteratur förmedlar erfarenheter och förespråkar specifika arbetsmetoder (här ingår även handlingsplaner). Vissa av verken är endast summariskt återgivna. Mer ingående studier har ofta fått ett större utrymme.

Avgränsningar

Eftersom syftet ringar in ett brett område har avgränsningar under arbetets gång blivit nödvändiga. Studien har därför ett fokus på socialt arbete och socialtjänst, men ett flertal myndigheter finns representerade. Avgränsningen beror delvis på min egen hemvist i forskningsämnet socialt arbete men också på mitt intresse av hur Myndighetssverige ser på ungdomar och problem på ett flertal nivåer. Mitt intresse är också att studera områden där olika förklaringsmodeller används och ibland står i konflikt med varandra. Sådana problemområden, som kan förklaras på individ-, grupp- och strukturell nivå, hanteras ofta av socialtjänsten. Många texter diskuterar, trots avgränsningen, i allmänna termer tjänstemän/personal som kommer i kontakt med ungdomar med utländsk bakgrund. Även integrationsbefrämjande arbete i form av statligt och kommunalt finansierade projekt med ungdomar som målgrupp ingår i studien.

Studien ska fånga in nationell litteratur på området. En rimlig avgränsning i tid bakåt har varit 1985 då Sverige genomförde en omorganisation av flyktingmottagningen (den s.k. AGFA-reformen som trädde i kraft 1985-01-01). I uppdraget från Integrationsverket ingår inte skolforskning, vilket innebär att insatser som beskrivs ofta är selektiva, riktade till en specifik individ eller grupp, och inte generella. Jag har i min sammanställning valt att ta med några titlar som allmänt beskriver arbetet med invandrarklienter med fokus på mötet p.g.a. att dessa verk kan anses centrala på det studerade området. Studien innehåller inte frågor om Myndighetssveriges förhållande till barn. Således utesluts exempelvis mötet med barnomsorg och den nu aktuella debatten om apatiska flyktingbarn. Denna studie handlar främst om unga vuxna i en etableringsfas.

Begrepp

Litteraturen som ingår i denna rapport behandlar ett flertal forsknings- och problemområden och specifika begrepp. Det som texterna har gemensamt och som ringar in objektet för denna studie är välfärdsstatens institutioner och relationen till ungdomar med utländsk bakgrund. En del begrepp används i ett flertal texter och i detta avsnitt får begreppen en kort introduktion.

Välfärdsstatliga institutioner och interventioner

Begreppet *institution* används på flera olika sätt. Vad texterna här oftast refererar till är av staten utformade inrättningar som organiserar och utför olika former av samhällligt arbete. Exempel på sådana institutioner är socialbyråer, fängelser, arbetsförmedling och försäkringskassa. Dessa institutioner bygger ofta sin verksamhet på vissa regler och rutiner. Välfärdsstatens organisationer kan sägas vara byråkratier som organiserar och genomför landets socialpolitik. Tjänstemän som arbetar inom dessa institutioner blir på detta sätt delvis representanter för välfärdsstaten. De institutioner som är föremål för min studie kan sägas vara välfärdens »hjälpande« eller »människobehandlande« organisationer. Dessa institutioner definierar olika grupper eller individer som problematiska i någon mening och anser därmed att någonting bör göras. Studien har således också ett fokus på interventionsdimensionen, hur de lokala välfärdssystemen på olika sätt försöker stötta ungdomar med utländsk bakgrund. En intervention är en insats där ett fördefinierat problem, situation eller problemområde ska förändras. Problem och situationer som definieras kan vara brister i integration, segregation eller ungdomsbrottslighet. En intervention innebär således att någon *definierar* ett problem som ska förändras, har en *vilja* och en *möjlighet* att göra någonting åt saken samt *beslutar* att detta något ska göras (Lahti Edmark 2004).

Invandrare och flyktingar

För att beskriva den faktiska invandringen till Sverige brukar man tala om fyra epoker. Fram till 1964 hade Sverige en *arbetskraftsinvandring*, då vi hade behov av arbetskraft. Mellan 1965 och 1974 hade vi en *reglerad invandring* – då infördes krav på arbetstillstånd före inresan. Arbetskraftsinvandringen upphörde 1972 på krav från bl.a. fackföreningsrörelsen. *Anknytningsärenden* och *flyktingärenden* utgör den största gruppen av invandrare mellan 1975 och 1985 och från 1985 och framåt ökar *flyktinginvandringen*. Dessa kategoriseringar är ett resultat av Myndighetssveriges behov av att definiera olika former av invandring snarare än en avspiegling av enskilda människoöden. Ofta överlappar anledningarna till att man invandrat varandra och det finns ingen tydlig avgränsning mellan kategorierna. Begreppet *invandrare* är den vanligaste benämningen i media, forskningstexter och dagligt tal för människor som kommer från andra länder och som befinner sig i Sverige, men inte riktigt räknas som fullvärdiga medborgare. Myndigheter har från slutet av 60-talet använt benämningen *invandrare* (vilket då ersatte »utlänning«) för personer som är födda utomlands och som är eller har varit utländska medborgare men som nu har hemortsrätt i Sverige (Ds 2000:43). Begreppet *invandrare* saknar en enhetlig definition och betyder ibland människor som har flyttat från ett land till ett annat, ibland utländsk medborgare och ofta räknas även människor som är födda i Sverige av invandrade föräldrar in. Begreppet *invandrare* kan således användas dels för att beskriva de olika bilder och föreställningar som finns och som skapar denna kategori(-sering) men även om faktiska personer som är födda i ett annat land än Sverige alternativt som har en eller två föräldrar som är födda utomlands. I denna studie söker jag att ta fasta på när och hur invandrarskapet anses ha betydelse och likaså när det inte anses ha betydelse i mötet mellan ungdomar med utländsk bakgrund och välfärdsstatliga institutioner. Jag själv använder i första hand begreppet *ungdomar med utländsk bakgrund*, för att markera att det »utländska« inte

är den enda eller största identitetsmarkören. Med detta begrepp åsyftas dels ungdomar som själva är födda i ett annat land, dels ungdomar som har föräldrar födda i ett annat land. I den refererade litteraturen förekommer begrepp som *invandrare*, *flyktinginvandrare*, *personer med utländsk bakgrund* osv. En del författare talar också om migranter från specifika länder. Jag vill göra läsaren uppmärksam på att författarna alltså i vissa fall talar om olika kategorier av personer med utländsk bakgrund och att jag har valt att behålla enskilda författares benämning.

Ungdomar med utländsk bakgrund

Ungdomar eller unga vuxna som är i fokus i denna studie kategoriseras i vissa fall utifrån en absolut definition i form av ålder (t.ex. 16–25 år) eller utifrån en relativ definition, exempelvis ungdomar och unga vuxna i en etableringsfas.

Är det då relevant att tala om ungdomar med utländsk bakgrund som en kategori? På denna fråga blir mitt svar både ja och nej. Ungdomar med utländsk bakgrund är naturligtvis ingen enhetlig grupp av människor och deras sociala, kulturella och individuella liv skiljer sig åt precis som bland övriga ungdomar. Det finns dock två aspekter som jag här anser vara viktiga: dels det faktum att en inte oansenlig mängd forskning och statistik pekar ut invandrarungdomar som en särskilt utsatt grupp, dels att dessa samhällsliga problemfält – som utsatthet, uteslutning och marginalisering – är viktiga att studera inte minst i förhållande till olika åtgärdsprogram. Samtidigt är det viktigt att resa frågan om huruvida studier med fokus på sociala problem återger en »objektiv« bild av sociala missförhållanden eller om de också skapar »en verklighet« och en problematisk bild av de utsatta? Vad kan en produktion av kunskap – som i det senare fallet – få för konsekvenser för berörda människor om de beskrivs på detta sätt (ibland betecknat som »eländesbeskrivning«, »underprestationskultur« och »blame the victim«, se vidare i Ålund 1997)? Idealet vore naturligtvis att studera ungdomar i allmänhet utan att överfokusera etnicitet och därmed särskilja och även utanförstålla genom generaliserande kategoriseringar. Men maktstrukturer gör sig gällande i den verklighet som rangordnar (ofta i kulturella termer) och (ut-)sorterar i den sociala strukturen. När den sociala verkligheten ordnas upp i kategorier som »svenska ungdomar« och »invandrarungdomar« får dessa kategorier reella effekter i berörda människors liv. Detta gör det nödvändigt att i forskningssammanhang synliggöra etnicitet som en ur ett maktperspektiv verksam underordnande kategori.

Att ytterligare definiera och avgränsa kategorin »invandrarungdomar« eller ungdomar med utländsk bakgrund är inte relevant i denna studie eftersom mitt studieobjekt inte är dessa ungdomar i sig utan den kunskapsproduktion som behandlar dem och deras relation till välfärdsstatens myndigheter. När jag refererar texterna använder jag de begrepp som författarna har använt sig av. På detta sätt blir texterna också ett tidsdokument över begreppsutvecklingen i talet om »invandraren«. Jag är medveten om att de begrepp som jag då återger ibland är stigmatiserande. Men jag vill på detta sätt visa på den maktstruktur som språket är en del av och på hur begreppen i sig bidrar till att skapa ojämlika villkor. Det är en svår balansgång att visa på språkets reproducerande av stereotyper utan att samtidigt bidra till ytterligare stämpling genom de begrepp som används. Jag hoppas att läsaren tar hänsyn till att min avsikt i första hand är att demonstrera begreppsbruket i enlighet med skilda författares sätt att begagna sig av olika begrepp.

Mötet eller relationen

Jag har i syftesformuleringen valt att använda begreppet *relation* i stället för *möte*. Detta för att flera studier inte fokuserar direkt på mötet mellan tjänsteman och klient utan på en mer allmän beskrivning av relationen/interaktionen mellan klienter/klientgrupper och tjänstemän/institutioner. Jag har ansett det viktigt att även ta del av texter som behandlar hur Institutionssverige på olika sätt relaterar till gruppen ungdomar med utländsk bakgrund. Här ingår frågor om vilka arbetsmetoder och förhållningssätt som anses lämpliga, kritik av myndigheters arbete med ungdomar med utländsk bakgrund osv. I flera av studierna fokuseras dock på det direkta mötet mellan tjänsteman och klient. Mötet som studeras i flera av studierna som ingår i denna kunskapsöversikt ramas in av dels rumsliga, fysiska faktorer men konstitueras också av ett ideologiskt värdesystem som formuleras i en historisk kontext. Utifrån en specifik värdegrund formas sedan mötet organisatoriskt och arbetsmässigt. På detta sätt blir institutionens ideologiska fundament synligt i mötet. I mötet med myndigheter har »invandrarskapets« betydelse två dimensioner. Det faktiska invandrarskapet kan påverka mötets utformande men mötets utformande påverkar också skapandet av »invandraren«. Institutionella diskurser avgränsar det normala och avvikande och detta kan obemärkt glida in i »svenskt«/»icke-svenskt« (Olsson 1999).

När jag allmänt talar om detta möte använder jag begreppen *tjänsteman* och *klient* för enkelhetens skull. Människor som söker hjälp och stöd benämns dock av myndigheterna på olika sätt: *brukare*, *sökande*, *klient*, *patient* osv. Orsaken till att jag använder begreppet *klient* hänger också samman med en övergripande tendens till klientisering av »invandrare« (Kamali 2002, Hertzberg 2003 m.fl.). Det finns mycket att säga om dessa begrepp och varför de används men den diskussionen ligger utanför ramen för denna studie.

Svensk invandrar- och etnicitetspolitik

För att sätta in litteraturen i ett politiskt sammanhang avslutar jag här mitt inledande kapitel med att kortfattat redogöra för den svenska etnicitetspolitiken. Detta för att belysa inom vilken »invandrapolitisk« diskurs som texterna verkar.

Från 60-talets knappt existerande politiska diskussion om invandring till dagens integrationspolitiska diskussioner har synen på dessa frågor skiftat. Politik som har handlat om hur majoritetssamhället förhåller sig till »invandrare« har genom åren getts olika beteckningar: »utlänningspolitik«, »minoritetspolitik«, »invandrapolitik« och »integrationspolitik« bl.a. På 50- och 60-talet rådde en allmän uppfattning om att invandrare som tänkte stanna i Sverige så snart som möjligt skulle assimileras i samhället och bli »svenska«. 1968 reglerades invandringen och man ansåg att detta var nödvändigt för att ge alla lika behandling. Man började tala om invandrades anpassning. Under 70-talet kom en reaktion på 60-talets brist på etnicitetspolitik som innebar ett erkännande av etnisk tillhörighet (jfr Taylor 1994). Det innebär en politik som erkänner minoriteters rätt att behålla grupp-specifika värderingar och handlingar och ändå betraktas som jämlika. 1975 antogs av riksdagen riktlinjer om en samlad invandrapolitik (med jämlikhet, valfrihet och samverkan som integrationspolitiska mål). Man tog då klart avstånd från assimilationstanken men lämnade frågan om kultur i

diffust definierade ordalag. En utvärdering av den dåvarande invandrar- och minoritetspolitiken skedde vid mitten på 80-talet och medförde en kursändring i slutet av 1990-talet. Bl.a. diskuterades kulturbegreppet som under 70-talet hade förståtts relativt snävt och statiskt. Nu vidgades förståelsen av kultur till att gälla värderingar och normer som omfattar alla människor och samhället i stort. Kulturella skillnader ansågs finnas mellan storstad och småstad, sociala och ekonomiska grupper likväl som mellan människor från olika länder. Från att ha varit en strikt kulturpolitisk fråga blev kultur en fråga om social anpassning. Man började här också tala om kulturkollisioner (SOU 1984:58, Hertzberg 2003). Från att kultur på 70-talet mer handlade om något man som individ skulle känna frihet att välja att behålla eller ändra blev kultur något som avvek från »det svenska«, avvikelser som inte sällan definierades i problematiska termer. 1985 genomfördes också den s.k. AGFA-reformen som innebar att huvudansvaret på flyktingmottagandet lades på Statens invandrarverk och att kommunerna fick ett betydande ansvar för integration och »omhändertagandet« av flyktingar lokalt, ett ansvar som tidigare legat på staten. Denna omorientering har haft stor betydelse för arbetet med integration av flyktingar. Flyktingar blir nu placerade i kommuner i hela landet. Mindre kommuner som tidigare inte haft erfarenhet av att ta emot flyktingar får nu detta (Soi-ninen 1992). Trots de jämlikhetsmål som invandrarutredningen formulerade 1975 blev det på 80-talet tydligt att invandrare inte hade fått del av högkonjunkturen på samma sätt som infödda. Och under lågkonjunkturen i början på 90-talet ökade klyftan mellan infödda och invandrade, inte minst på arbetsmarknaden. Ungdomsarbetslösheten var ett hett ämne i samhällsdebatten (Hertzberg 2003). Början på 90-talet var också en mörk period i Sveriges invandrarpolitiska historia. »Lasermannen« sköt elva personer med utländsk bakgrund i Stockholm, dåd som hade ett klart rasistisk motiv. Ett nytt parti, Ny demokrati, valdes med 6,7 procent av rösterna in i riksdagen i september 1991. Ny demokrati vann politisk mark med betydligt hårdare krav mot invandringen och partiet hade klart främlingsfientliga åsikter. I Ny demokratis värld stod svenskar mot invandrare, de blev närande respektive tärande (Tamas 2005). Under 90-talet var samtidigt kritiken mot kategoriseringen av »invandrare« och mot ett överdrivet beto-nande av kulturella skillnader omfattande. Ett alltför starkt betonande av kulturella olikheter kan få diskriminerande effekter. I slutet på 90-talet genomfördes en statlig utredning om myndigheters användande av begreppet »invandrare« (Ds 2000:43). Myndigheter skulle aktivt motverka uppdelningen av ett tänkande i »vi« och »dom« – »svenskar« och »invand-rare«. Ett exempel på det är den nya benämningen *integrationspolitik* som ersatte den tidigare *invandrarpolitiken*. Detta medförde ett tydligt skifte av vilken grupp politiken anses rikta sig mot, från att ha inkluderat enbart invandraren berör integrationen hela befolkningen. Från ett mer assimila- tionistiskt krav på invandrades anpassning till det svenska krävs nu allas respekt för olikheter. Här blir också en annan politisk målsättning central och det är *mångfald*, vilket innebar ett hänsynstagande av alla möjliga tänkbara erfarenheter en individ kan ha, alltså inte enbart kulturella eller etniska. Endast nyanlända ska definieras som »invandrare«, i övrigt ska alla andra behandlas som fullvärdiga svenska medborgare. Personer som inte nyligen själva har invandrat bör definieras som »person med utländsk bakgrund«, det kan också gälla personer med en eller två föräldrar födda utomlands. Oberoende av etniska och kulturella olikheter ska alla ha lika rättigheter och möjligheter men detta innebär också tydligare krav på per-

sonligt ansvar och lagenliga skyldigheter. Integrationspolitiken ska i mångt och mycket gälla alla och inte peka ut och särskilja gruppen invandrare. Riktade insatser till invandrare ska endast ges när invandrarskapet är överordnat andra förhållanden och bör bara gälla nyanlända (Ds 2000:43). Mångfald anses vara berikande för samhället men betyder också att människor som tillhör minoriteter av olika slag ska slippa diskriminering. Detta innebär att mångfaldsideologin samtidigt rymmer en tanke om olikhet, när det anses berikande för samhället, och en tanke om likhet, i frågan om likabehandling (Hertzberg 2003).

Disposition

Jag har valt att presentera den samlade litteraturen i två delar. I del 1 av rapporten presenteras litteraturen indelade i kapitel som behandlar olika välfärdsområden. Litteraturen om ungdomar med utländsk bakgrund i relation till välfärdsstatens myndigheter behandlar ungdomars utsatthet och myndigheters ansvar inom ett flertal problemområden. De områden som här finns representerade är barn och familj, arbetsmarknad, hälso- och sjukvård, kriminalitet och rättsväsende samt utsatta bostadsområden. Dessa områden har valts utifrån att de täcker ett relativt brett fält inom forskningsområdet och att litteratur finns representerad inom dessa områden. Dessa områden täcker också in ett flertal välfärdsstatliga institutioner och interventioner som här är aktuella: socialtjänst, arbetsförmedling, barn- och ungdomspsykiatri, polis, integrationspolitiska interventioner och kommunala handlingsprogram. Litteraturen presenteras här relativt okommenterat. Jag har också valt att presentera litteraturen i kronologisk ordning efter publiceringsår, detta för att få en bild av eventuella tidsmässiga förändringsmönster. Denna del kan tjäna som uppslag för den som letar litteratur inom ett specifikt område samt som inspirationskälla att läsa vidare. I del 2 kommer jag sedan att diskutera teman som varit synliga i litteraturen. Jag har valt att lyfta fram teman och viktiga diskussioner som förekommer i litteraturen. Det är ungdomarnas bristande tillit till myndigheter, diskriminering samt en diskussion om betydelsen av att uppmärksamma kultur eller struktur. Övriga frågor som på olika sätt besvaras genom rapporten (både i del 1 och 2) behandlar vilka specifika insatser, metoder och arbetssätt som finns beskrivna i litteratur när det gäller myndigheters arbete med invandrarungdomar, hur arbetsmetoder/arbetssätt bör utformas och vad som är viktigt att tänka på. Andra frågor handlar om hur tjänstemän inom olika myndigheter kan uppleva kontakten/mötet med invandrarungdomar och hur ungdomar med utländsk bakgrund kan uppleva kontakten/mötet (bemötandet) med olika myndigheter. Delarna är inte klart avgränsade från varandra och diskuterar delvis liknande frågor, del 1 kan sägas vara mer beskrivande och del 2 mer analyserande.

DEL 1: Fem Välfärdsområden: utsatthet och kontakt med myndigheter

Inledning

En hel del forskning har visat på att barn och ungdomar i invandrarfamiljer är särskilt utsatta (Olsson 1999b) och invandrarungdomar pekas ofta ut som en riskgrupp eller utsatt grupp. Det finns i dag ett tydligt samhälleligt bekymrande om ungdomar med utländsk bakgrund. I den statliga utredningen *Det gäller livet – stöd och vård till barn och unga med psykiska problem* (SOU 1998:31) konstaterar man att det för det flesta ungdomar med utländsk bakgrund torde vara en tillgång att ha erfarenhet av ett annat språk och en annan kultur, men att det för en del utgör en belastning i form av isolering och konflikt med »det svenska samhällets huvudfåra«. I en senare publicerad utredning, *Barn och ungdomars välfärd* (2001:55), samt i en av Socialstyrelsen nyligen utgiven s.k. lägesbeskrivning³, *Ungdomars behov av samhällets stöd* (Nordin Jareno & Carlberg 2005), beskrivs ungas förhållande till olika välfärdsfrågor. Det konstateras att barn och unga i dag i Sverige har det relativt gott, men man urskiljer två grupper som har det lite sämre än andra på områden som boende, ekonomi, trygghet och hälsa och det är barn till ensamstående och barn till utrikes födda. Detta är ett förhållande som även har konstaterats i andra nordiska länder, t.ex. Danmark (Winter 2005).

Denna utsatthet kan också leda till en ökad risk att bli föremål för olika samhälleliga insatser.

I Socialstyrelsens lägesbeskrivning påpekas att ungdomar som är utsatta ofta behöver samhällets stöd inom flera områden. Problem som försvårar livet för ungdomar i allmänhet är faktorer som familjens knappa ekonomi, mobbning och oro över sitt utseende. Annat som ökar risken för utsatthet är bruk och missbruk av alkohol och droger samt sexuella riskbeteenden. Unga är generellt mer utsatta för våld än äldre, och män mer än kvinnor (undantaget våld i hemmet). Problem som kan drabba ungdomar med utländsk bakgrund⁴ består bl.a. av svårigheter att hävda sig i skolan om de kom som flyktingar i skolåldern samt att föräldrarna har svårigheter att få arbete och bostad. Ungdomar med utländsk bakgrund är även i högre utsträckning drabbade av psykiska problem. En orsak till detta kan vara att ungdomarna har varit med om traumatiska upplevelser. En del av problemen hänger samman med bristande möjligheter till integration, där boendesegregation är en försvårande faktor (Nordin Jareno & Carlberg 2005).

³ Socialstyrelsen ger ut s.k. lägesbeskrivningar. En lägesbeskrivning kan ibland användas som underlag till Socialstyrelsens ställningstaganden och bygger på kartläggningar och olika former av uppföljningar av verksamheter och lagstiftning inom bl.a. hälso- och sjukvård och socialtjänst. Denna lägesbeskrivning bygger delvis på fokusgruppsintervjuer.

⁴ Här definieras utländsk bakgrund »födda i Sverige eller utomlands, båda föräldrarna födda utomlands« s. 9.

Barn och familj

Kulturkrockar, normkonflikter och maktförskjutningar inom familjen

Flera statliga utredningar, forskarrapporter och övrigt material tar upp problem som erfarenhet av flykt kan medföra för familjen. Ekblad, Jansson och Svensson (1996) menar att annorlunda familjestrukturer och skilda levnadssätt hos dessa familjer kan leda till kulturkrockar i mötet med det svenska samhället. En av författarnas utgångspunkter är att familjerna ofta har sitt ursprung i mer kollektiva livsformer medan vi i väst är mer individorienterade. Detta kan leda till att uppfostringsmetoder i flyktingfamiljer oftare är inriktade på lydnad, respekt och religiositet. Dessa föräldrar, menar författarna, är tveksamt inställda till det svenska uppfostringsidealet. Författarna påminner om att det inte var länge sedan som vårt ideal såg ut på detta sätt och att det kan ta tid att ändra. Man menar också att det kan vara en bra strategi att inte ändra sina uppfostringsmetoder under tiden man väntar på uppehållstillstånd. Problem uppstår då invandrabarn och ungdomar möter fasta övertygelser både hemma och i samhället i övrigt, men då dessa motsäger varandra. De barn som kan navigera och dra fördel av att de lever i flera kulturer klarar sig dock bra. Invandrabarn är också utsatta för svårigheter att bli accepterade av svenska barn, svårigheter som ökar ju mer annorlunda man ser ut och betar sig, menar författarna. Invandrabarn är oftare utsatta för mobbning, men de barn som är duktiga i idrott eller musik uppger sig vara accepterade⁵. Ett annat problem som hör samman med barn i flyktingfamiljer som lever i dubbla normsystem är att det för barnen kan innebära ett bristande vuxenstöd (SOU 1998:31). Kamali (1999) beskriver hur ungdomar med utländsk bakgrund, på ett mer påtagligt sätt än andra ungdomar, kan hamna i kläm mellan familjen och samhället. Familjen kan ha med sig värderingar och övertygelser från hemlandet som inte helt stämmer överens med det svenska majoritetssamhällets synsätt. Detta gör att ungdomarna varken litar på samhällets eller föräldrarnas auktoritet. Här uppmärksammas det svenska samhället representerat av olika myndigheter och det stelbenta regelsystem som ofta verkar diskriminerande mot minoritetsgrupper. Fokus ligger mer på den sammanlänkning mellan individ och struktur som bidrar till olika livsvillkor.

Flera av författarna i Ahmadi (2003) pekar också på att invandrarungdomars särskilda villkor dels handlar om att de kan komma att hamna mellan två normsystem (familjens och det övriga samhällets). Författarna påpekar dock risken med att allt för ensidigt uppmärksamma etnicitet och kultur eftersom detta kan skymma andra faktorer som påverkar identiteten. Al-Baldawi (2003) har studerat migrationsprocessen hos några utvalda familjer⁶ och beskrivit vilka svårigheter och brister i integrationen som kan uppstå. Majoriteten, 22 av familjerna, har sin religiösa tro inom islam, övriga 6 är kristna. Författaren beskriver migrationsprocessen som en belastande faktor och en ökad risk för att drabbas av psykosociala problem. Dessa familjer lever ofta under stress och deras strategi kan vara att bosätta

⁵ Det framgår inte tydligt var dessa uppgifter kommer ifrån.

⁶ Flertalet (16) av familjerna kommer från mellanöstern (Turkiet, Iran, Irak, Libanon, Syrien, Palestina). 4 familjer kommer från Asien (Pakistan och Bangladesh). 4 familjer kommer från Nordafrika (Egypten och Marocko). 4 kommer från östra Afrika (Somalia, Etiopien, Eritrea).

sig i invandratäta områden och återvända till mer traditionella familjestrukturer och kulturyttringar⁷. Detta kan verka hindrande i integrationsprocessen (al-Baldawi 2003).

Flera forskare har menat att flyktingar kan uppleva en »invandringskris« p.g.a. att de ofta flyr *från* någonting i stället för att frilligt flytta *till* någonting (Darvishpour 2005). De önskar kanske återvända och ser bosättningen i det nya landet som tillfällig. Detta gör att många av denna kategori invandrare kan uppleva svårigheter i det dagliga livet. Bravo & Lönnback (2003) behandlar frågan om hur invandrarskap och flyktingskap kan förstås med begrepp som kris⁸ och nostalgi. Nostalgin är ofta en ersättning för sörjande och kan till vissa delar vara nödvändig. Men i för stora doser kan nostalgin vändas till något negativt, författarna benämner detta *nostalgisk fixering*. Ett främlingskap inför mötet med det nya landet gör att man glorifierar sitt gamla hemland. Det kan i värsta fall leda till aggressiva beteenden. Invandringskrisen drabbar alla familjemedlemmar och föräldraförmågan brukar ofta försämrans. I en sådan situation kan regressiva beteenden uppstå som t.ex. att de vuxna åter blir beroende som under barnåren, vilket ofta innebär en risksituation för barnen. Författarna beskriver en *andragenerationsproblematik* som innebär ett konfliktfyllt förhållande mellan barn till invandrare och deras föräldrar p.g.a. föräldrarnas motvilja mot det nya landet och glorifiering av det gamla hemlandet. Problemet med kulturkrockar återkommer även i en kommunal handlingsplan från Malmö stad⁹. Ungdomar med utländsk bakgrund anses där ha svårt att finna sin identitet p.g.a. att konflikter uppstår mellan föräldrarnas och det svenska samhällets kultur (*Handlingsplan – Valfärd för alla*, Malmö stad 2004).

Ett lite annat fokus har forskning som pekar på hur kön och etnicitet samspelar i olika maktrelationer i mötet med majoritetssamhället och hur maktfördelningen inom familjen kan förändras vid migration. Mannen i familjen kan innan flytten ha haft en starkare ställning som sedan kommer att försvagas i Sverige. Detta kan leda till ett återgående till mer traditionella könsroller. Mulinari (ref. i Fahlgren & Sawyer 2005) har beskrivit hur latinamerikanska mäns position förändras med flytten till Sverige. För männen som tidigare haft försörjningsansvar försvagas ställningen i familjen på en svensk rasifierad arbetsmarknad. Genom ett upprätthållande av kulturella traditioner försöker männen bibehålla sin manliga status. En kvinnlig strategi kan då vara att underkasta sig mannens överordning och förstärka äktenskapsbanden i Sverige. En annan strategi som kvinnor kan använda sig av är att utnyttja de nya fördelar som Sverige kan erbjuda. Detta kan också, enligt Darvishpour (2004), vara anledningen till den höga skilsmässofrekvensen bland iranier i Sverige. Darvishpour menar att problemet med att enbart se kulturkrockar som orsak till invandrarfamiljers

⁷ Kulturbegreppet definieras av Al-Baldawi som »summan av genom livet inlärda traditioner och normer som dominerar och utvecklas genom historien hos en folkgrupp eller nation« (s. 107).

⁸ Kris definieras författarna som »en invaderad erfarenhet som bryter livets kontinuitetsprocess« (Moffatt 1982, ref. i Bravo & Lönnback 2003, s. 170). Med invandringskris menar man bl.a. »...ett stort livsprojekt« (s. 171).

⁹ Handlingsplanen har arbetats fram utifrån 160 intervjuer med vanliga medborgare och företrädare för myndigheter i Malmö stad. 32 fokusgruppsintervjuer har genomförts med anställda i Malmö stad och gymnasieklasser. Handlingsplanen antogs av Malmö kommun 2004 av en bred politisk majoritet. Andelen utrikes födda har i Malmö ökat mer än i de övriga storstadsregionerna under åren 1990–2003.

svårigheter är att man bortser ifrån könsaspekten. För kvinnor kan flytten till Sverige innebära ökade maktresurser. En annan olikhet mellan könen är att kvinnor redan i hemlandet (i detta fall Iran) hade en underordnad position och därför på ett bättre sätt hanterar den underordning som ett diskriminerande majoritetssamhälle kan innebära. Det blir således en större identitetsförlust för männen som varit vana vid att ha en överordnad position i ett patriarkalt samhälle. Vidare har klassposition stor betydelse för upplevelsen av invandring och det är därför problematiskt att tala om invandrings- eller identitetskris som beror på kulturkrockar på ett allmänt plan. Det är också enligt Darvishpour (2004) problematiskt att tala om invandras holistiska syn på familjen och den svenska individualistiska. Etnicitet är inte något homogent fenomen och man missar då att ta hänsyn till faktorer som klass, stad/landsbygd etc. Som exempel på detta menar författaren att familjer i högutbildade storstäder från Iran kan ha en mycket »västorienterad« och individualistisk syn på familjen.

Detta betyder att flera forskare i dag menar att det är viktigt att uppmärksamma ett flertal strukturerande maktordningar samt sätta in exempelvis studiet av förändrade familjemönster i en samhällslogisk kontext (Fahlgren & Sawyer 2005, de los Reyes & Mulinari 2005).

Den samhällslogiska diskursen om problem i familjer med utländsk bakgrund eller etnisk minoritetsbakgrund och om vilka insatser som samhället bör sätta in för att åtgärda dessa har i en artikel beskrivits av Lundström och Sallnäs (2003). Författarna har ur ett historiskt och socialpolitiskt perspektiv analyserat hur barnavårdsproblem har kopplats till klass, kön och etnicitet. Analysmaterialet består främst av nationella officiella dokument och statistik under en 100-årsperiod¹⁰.

Under 20-talet var det främst tattare och zigenare som utpekades som samhällslogiska plågor i olika utredningstexter. Barn till tattare skulle omhändertas i ett tidigt skede, placeras i samhällsvård, tvångssteriliseras eller placeras i andra särskilda anstalter. Internationell litteratur har visat att barnavård i vissa fall varit en del i ett förtryck av etniska minoriteter. Författarna menar att det finns skäl att anta att den sociala barnavården ingick som en del i det rashygieniska projektet i Sverige på 30- och 40-talen.

Men det är först under 70- och 80-talet då Sverige började ta emot långt fler invandrare än tidigare som man börjar tala om »invandrare« och minoritetsgrupper och de börjar synas som kategorier i den offentliga statistiken. Man talar då inte heller längre om tattare eller resande utan om zigenare/romer. Nu har myndigheterna, utifrån den nya minoritetspolitiken, enbart »goda avsikter« i form av familjepedagogiska program och andra sociala insatser. Man talade, i enlighet med den nya politiken, om att den sociala arbetet skulle hjälpa en minoritetsgrupp att behålla sin särart och kultur och samtidigt förbättra deras försörjningssituation. Man börjar också under 80-talet och framåt mer och mer att tala mera allmänt om invandrare som en problematisk kategori inom den sociala barnavården.

Tidigt konstaterades invandrabarns- och ungdomars överrepresentation inom vissa sociala problemområden. Redan i en SOU från 1956 påpekas att sex procent av alla fosterhemsplacerade barn är utländska medborgare. Det nämns som en hög siffra men förklaras inte vidare. I en rapport från Delegationen för social forskning från 1986, »Omhändertaganden av invandrar-

¹⁰ Lundström och Sallnäs (2003) refererar till Ålund (2002) i sin definition av invandrarbarn och etnicitet och begreppen används »som samlingsbegrepp för grupper i samhället som av andra (t.ex. lagstiftare eller statistikförare) definieras som ickesvenskar, dvs. som i någon mening kulturellt främmande«.

barn i Sverige. Var står forskningen i dag?», konstaterades att finska barn var överrepresenterade i omhändertagandestatistiken, men utredningen konstaterade för övrigt att forskningen var mycket sparsamt representerad på detta område. Barn och ungdomar med utländsk bakgrund uppmärksammas mer och mer som en utsatt grupp och på 90-talet fokuseras framför allt problematiken kring unga invandrarbarn som är överrepresenterade i brottstatistiken och på ungdomsinstitutioner (här hänvisas till Bergström & Sarnecki 1996 och till Sarnecki 1993). Invandrarbarn och unga uppmärksammas också som en särskilt utsatt grupp i två av Socialstyrelsens skrifter (1995 och 1998).

Efter år 2000 är invandrare som problematisk kategori relativt ofta förekommande i texter om barnavård. Det är numera ett väletablerat faktum att invandrarbarn och unga är överrepresenterade i barnavårdssystemet, framför allt när det gäller vård utanför hemmet. En särskilt stor överrepresentation finns av unga invandrarpojkar på de särskilda ungdomshemmen, institutioner för de mest psykosocialt belastade ungdomarna. För invandrarbarn¹¹ under 12 år är risken att placeras i dygnsvård mer än dubbelt så hög än för barn till svenskfödda föräldrar (Lundström & Vinnerljung 2001, ref. i Lundström & Sallnäs 2003). Risken är tre gånger så stor för tonåringar. Invandrarbarnas (där föräldrarna är födda utomlands) andel har varit konstant hög under 90-talet. Men om man går bakom de statistiska siffrorna så framgår att invandrarungdomarnas familjer oftare har dålig ekonomi och sämre villkor både på arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. Det visar sig handla mer om klass än etnicitet (här hänvisar författarna till Estrada, 1999). Författarna menar att det borde förhålla sig på samma sätt inom den sociala barnavården. Man frågar sig »har den sociala barnavården bidragit till att klass döljs när barnavårdsfrågan betraktas utifrån en etnisk dimension?» (Lundström & Sallnäs 2003, s. 208). Anglosaxisk litteratur om familjer som blir föremål för insatser inom den sociala barnavården brukar peka på *class*, *gender* och *ethnicity* som faktorer som påverkar den sociala utsattheten. På liknande sätt kan förhållandena för dessa familjer analyseras i Sverige. Fattigdom, att vara ensamstående mamma, att ha s.k. invandrarbakgrund eller tillhöra en etnisk/kulturell minoritet påverkar utsattheten för att samhället ska ingripa när det gäller barnen (med hänvisning till Andersson 1995, Hessle 1988, Hollander 1985, Lundström & Vinnerljung 1996a, 1996b). Författarna urskiljer tre olika sätt att i den officiella diskursen definiera problematiska grupper. Det första utgår ifrån en moralisk diskurs (sexualflickor, ligapojkar, besvärliga tattare t.ex.), det andra från en psykologisk diskurs (psykopati, relationsproblem, DAMP t.ex.) och det tredje från en »objektiv/fakta-« diskurs (socialgrupp, invandrare, ensamstående mammor t.ex.). Klass och kön har diskuterats och diskuteras fortfarande i den offentliga barnavårdsdiskursen. Etnicitet fördes in som intressant aspekt på slutet av 1900-talet. Från mitten av 70-talet börjar överrepresentation vad gäller vissa grupper så smått förklaras ha med strukturell orättvisa att göra. Under de senare 15 åren finner man mer kritiska inlägg av forskare vad avser själva problemdefinitionen inom den sociala barnavården. Som exempel ges att för grupper som p.g.a. ekonomisk utsatthet redan har kontakt med sociala myndigheter ökar risken för upptäckt av andra familjeproblem. Författarna menar dock att man fortfarande kan tala om en »strukturell blindhet« i de officiella texterna om barnavård (Lundström & Sallnäs 2003).

¹¹ Här definierat som barn med två föräldrar födda utomlands.

Denna artikel berörde på ett diskursivt plan etnicitetens synlighet i diskussionen om vad som orsakar barn och ungas utsatthet och vad man bör göra för barn som får illa. Nedan beskrivs relationen mellan familjer och ungdomar med utländsk bakgrund och myndigheter, här främst socialtjänsten. Flera författare beskriver specifika förutsättningar som kan råda i mötet mellan myndighet och familjer med utländsk bakgrund.

Familjens och ungdomars kontakt med myndigheter

Akpınar (1988) beskriver Sverige-turkarnas situation vid familjekriser. Dessa familjer har svårt att få kompetent stöd vid exempelvis familjerådgivning. Akpınar beskriver hur familjernas sociala nätverk (släkt, vänner och grannar) spelar en stor roll vid medling mellan samhälle och familj. Familjernas informella nätverk fungerar ibland stödjande men ibland motarbetande för individen. Det svenska samhällets materiella stöd kan inte kompensera för bortfallet av det stöd man tidigare erhöll från släktingar och vänner. Den enskilda individen i turkiska familjer har sällan full handlingsfrihet vid exempelvis en skilsmässa, något som den svenska familjerådgivningen utgår ifrån. Ibland uppstår konflikter när de som är födda i Sverige alternativt var unga när de kom till Sverige tar avstånd från inflytandet från dessa turkiska nätverk. Ibland tar en partner i äktenskapet till sig det svenska synsättet medan den andra partnern snarare håller fast vid det turkiska synsättet på familjen. I dessa fall och i blandäktenskap leder detta inte sällan till familjekriser. Kontakten med det svenska samhällets institutioner är då inte okomplicerad. Turkiska kvinnor och män upplever ofta att svenska myndigheter inte arbetar utifrån målet att hålla ihop äktenskapet. De turkiska familjerna har ofta svårt att lita på unga svenska socialarbetare p.g.a. att de inte anses besitta kompetens i kulturspecifika frågor. Akpınar menar därför att familjerådgivaren bör ha turkisk bakgrund. Akpınar pekar också på att lagstiftning och praxis på området utgår ifrån svenskars behov och synsätt. Författaren problematiserar, enligt Olsson (1999), dock inte vad som avses med »svenska« förhållanden.

Mella (1990) beskriver på ett liknande sätt chilenska flyktingars situation i mötet med svenska myndigheter. Här beskrivs också de chilenska flyktingarnas sociala nätverk och dess betydelse för stöd. Många migranter i dag kommer med hela familjen och har ofta ett nätverk i Sverige bestående av vänner och släktingar som flyttat tidigare. Man har ofta också kvar kontakten med viktiga personer i hemlandet, även om den försvagas en del. Många av de intervjuade flyktingarna beskriver dock hur de saknar en riktig vän i Sverige. Det är också så att många kommer från urbana miljöer och saknar ett brett socialt nätverk redan i Chile. Familjer i en exilsituation kan utveckla ett intensivt umgänge med andra chilenska familjer på ett sätt som i extrema fall avskärmar dem från det övriga samhället. Detta gör också att anpassningen till det nya samhället försvåras och ofta börjar medlemmarna i sådana slutna grupper att bete sig på sätt som avviker från mottagarlandets normer och värderingar. Mella menar att man därför inte ska ta för givet att ett socialt nätverk är positivt för individen i alla lägen. Mella menar vidare att chilenska flyktingar i många fall använder sig av en strategi som är vanlig i hemlandet för att hantera kontakten med myndigheter. Det betyder att de i det osäkra mötet med myndigheter förlitar sig på en slags mellanhänder eller informellt stöd, ett slags »patron-klient-relation«. Denna »klientelism« utvecklas när individen utsätts för krav som uppfattas som motstridiga, och används för att minska konflikter i situationer då personen i fråga upplever sig vara i ett underläge. Förhållningssättet

bygger på förtroende men innebär också ett beroende. Relationen är också ofta diffus. Detta sätt att agera i kontakten med myndigheter försvinner inte vid migration. Mella menar att gruppen lätt anpassar sig till de svenska myndigheternas sätt att agera och därför ofta har relativt lätt att erhålla hjälp och stöd. Chilenare är också till övervägande del positiva till den behandling de har fått i kontakten med svenska myndigheter. Tjänstemannen blir en »patron« och detta är inte enbart positivt eftersom flyktingar lätt kan fastna i ett myndighetsberoende. Mella reser också frågan om denna positiva inställning till myndigheter kanske snarare handlar om ett sätt att förhålla sig inställsamt till dem som besitter makt. Mella konkluderar; det formella (»svenska«) systemet är bättre lämpat att minska orättvis maktfördelning, men det informella »klientelistiska« systemet är bättre på att skapa känslor av solidaritet och ge mening åt sociala handlingar, vilket är viktigt i arbetet med flyktingar. Det är också värdefullt att i kontakten med chilenska flyktingar verkligen ta reda på hur det sociala stödet ser ut, har man skapat kontakter i Sverige och har man kvar kontakter med viktiga personer i hemlandet? Myndigheter och chilenarna själva kan ha skilda uppfattningar om vad man upplever som socialt stöd. Det sociala nätverk som chilenarna har med sig från hemlandet är generellt ungefär i storlek med svenskers i stadsmiljöer, men flyktingar behöver ett större stöd och det är därför viktigt att kunna skapa detta stöd på olika sätt. Mella menar att det svenska formella systemet uppfyller det materiella behovet hos flyktingen men inte det psykosociala som t.ex. kan innebära att man upplever att man fyller en funktion i samhället. Mella anser också att det är en tveklaktig strategi att hjälpa flyktingar att starta etniska organisationer. Detta kan vara viktigt i början men leder senare lätt till en isolering. Det visade sig att de flyktingar som i större utsträckning tog del av det svenska samhällets informationskanaler också mådde bättre (Mella 1990).

Kamali (1999) menar att socialtjänsten har en central roll i integrationen av invandrare, och att invandrarungdomar är en viktig klientgrupp. Kamali har i sin studie undersökt invandrarungdomars förhållande till familjen och samhället och deras attityder till det svenska samhället. Kamali urskiljer i sina intervjuer fyra grupper av invandrarungdomar¹². Den första gruppen har en mycket negativ inställning till det svenska samhället och kommer till största delen från familjer som har en negativ inställning till framför allt myndigheter. I en diskussion med 9 invandrarungdomar framkommer att alla är negativt inställda till Sverige och de tror att myndigheterna inte vill att de ska lyckas. Någon påstår att tjänstemän inom socialtjänsten och övriga samhällsinstitutioner är rasister allihop. Dessa ungdomar bor i ett segregerat bostadsområde och har även vänner som är negativt inställda till Sverige, de umgås uteslutande med andra invandrarungdomar. Andra ungdomar har en ganska negativ inställning, deras föräldrar har en positiv inställning till svenska myndigheter men är inte solidariska, dvs. de arbetar exempelvis svart samtidigt som de uppbär socialbidrag. Dessa ungdomar bor i segregerade områden och umgås med vänner som är negativt inställda till samhället, de flesta är invandrare, men dessa ungdomar tror inte att alla svenskar är rasister. Den tredje gruppen av ungdomar är ambivalent inställda till det svenska samhället. De har föräldrar som är övervägande

¹² Metoden som använts är deltagande observation och intervjuer som genomfördes mellan 1994 och 1998 med ungdomar med invandrarbakgrund (inte vidare definierat) i 5 bostadsområden, varav 3 kan definieras som invandrartäta, i en mellanstor svensk stad. Observationen är utförd i ett projekt för ungdomar i riskzon, 13–20 år.

positivt inställda. De umgås både med svenska ungdomar och invandrarungdomar. De kommer i kläm mellan kompisar som är skötsamma och dem som är mindre skötsamma (begår smärre kriminella handlingar t.ex.). Den fjärde gruppen är positivt inställda till det svenska samhället och deras föräldrar är ofta väletablerade i samhället.

Många av dessa invandrarungdomar kommer i kläm mellan föräldrar med en, för det svenska samhället, dysfunktionell värdegrund och en uteslutande svensk värdegemenskap representerad av bl.a. socialtjänsten. Kamali (1999) menar att det svenska (homogena) administrativa välfärdssystemet inte förmår möta det heterogena civila samhället. Detta har sin grund i folkhemstanken och en föreställning om ett enat folk, staten tenderar att utesluta främlingar. Myndigheters rutiner och regler, till för att skapa rättssäkerhet, bidrar inte till integration utan snarare till uteslutning. Detta leder till att invandrarungdomar utvecklar motmaktstrategier i mötet med myndigheter.

En senare statlig utredning tar också upp frågan om socialtjänstens förhållande till familjer och ungdomar med utländsk bakgrund (SOU 2000:77). Utredningen anser det viktigt att finna lösningar inom familjen när det gäller ungdomar med utländsk bakgrund. Utredningen påpekar att fysisk aga är av ondo i alla kulturer, med anledning av att socialtjänsten i vissa fall ställer sig tveksamma till hur de ska agera när invandrarfamiljer använder aga som uppfostringsmetod men för övrigt tar väl hand om barnen. Med referens till Kamali beskriver utredningen att familjer med invandrarbakgrund kan uppleva socialtjänstens arbete som enbart kontroll och myndighetsutövning, detta kan bero på att man har med sig en misstro mot myndigheter från sitt hemland. När en ungdom i en familj blir föremål för en utredning kan denne börja betraktas som det svarta fåret i familjen. På grund av det kan den unge vända sig bort ifrån både familjen och socialtjänsten.

Frågan om bristen på och behovet av kulturkompetens hos tjänstemän som möter familjer med utländsk bakgrund har länge varit aktuell inom socialtjänsten. Kamali har i en studie från 2002 intervjuat socialsekreterare och klienter på en »socialbidragsenhet»¹³ och en »barn- och familjeenhet» inom socialtjänsten om synen på och vikten av kulturkompetens. Kulturkompetens, menar Kamali, är ett komplicerat begrepp som i praktiken ofta definieras som att ha erfarenhet av en annan kultur än den svenska, vilket ofta blir liktydigt med att vara invandrare. Resultatet visar att invandrarklienter som hade kontakt med socialbidragsenheten inte föredrar socialsekreterare som själva är invandrare (kulturkompetenta), bl.a. eftersom de uppfattas som strängare än svenska socialsekreterare. Invandrarsocialsekreterarna själva däremot uppfattar att de är betydelsefulla för invandrarklienter. De intervjuade klienterna som hade kontakt med barn- och familjegruppen uppfattade, till skillnad mot klienterna på ekonomigruppen, att det var betydelsefullt med en socialsekreterare från en kultur som de uppfattade som närmare sin egen.

När barn och ungdomar behöver placeras inom socialtjänsten

Redan på 80-talet påvisades att ungdomar med invandrarbakgrund är starkt överrepresenterade i institutionsvården i Sverige (Forsling 1987, ref. i Ols-

¹³ Jag återkommer med resultatet som behandlar klienter på socialbidragsenheten längre fram.

son 1999b). En av förklaringarna visade sig vara att invandrarungdomar under 25 år är överrepresenterade när det gäller narkotikamissbruk (det omvända gäller dock för invandrare över 25 år) (Gomér & Olsson 1994, ref. i Olsson 1999). 1995 genomförde Socialstyrelsen en undersökning som visade att 37 procent av alla barn och ungdomar mellan 0 och 18 år som placeras i familjehem hade minst en utrikes född förälder och när det gäller placering i HVB (hem för vård och boende) är siffran 44 procent. Andelen som inte hade någon förälder född i Sverige var 15 procent. Överrepresentationen gällde främst finska barn medan barn till föräldrar från Jugoslavien, Grekland, Turkiet, Iran, Irak och Sydamerika inte blir fosterhemsplacerade i högre utsträckning än svenska barn. I siffror betydde detta 1992 att 1 800 barn med båda föräldrarna födda utomlands var placerade i familjehem. 700 av dem var från Finland och 400 var ensamma flyktingbarn (främst från afrikanska länder). Övriga 700 kommer från skilda nationaliteter. De barn med utländsk bakgrund som blir föremål för en placering är i genomsnitt äldre – ofta i tonåren – än de svenska barnen. Socialstyrelsen pekar här på att tonårstiden för ungdomar med invandrabakgrund kan vara särskilt svår beroende på en dubbel lojalitet till olika kulturer. Den konflikt som då kan uppstå kan i vissa fall »lösas« med kriminalitet. Socialstyrelsen pekar i denna studie på de särskilda svårigheter som anses föreligga vid placeringen av barn med utländsk bakgrund och att särskild hänsyn måste tas till barnets språk och kultur. I jämförelse med svenska för barn finns barn med minst en förälder född utomlands en fördubblad risk att familjehemsplaceras (Socialstyrelsen, 1995).

Överrepresentationen gäller också placeringar enligt Lagen om vård av unga (LVU) och andra insatser (detta återkommer jag till i kapitlet »Kriminalitet och rättsväsendet« nedan).

Flera författare anser således att det finns kulturspecifika faktorer att ta hänsyn till när det gäller exempelvis placeringen (i familjehem eller institution) av barn och ungdomar med utländsk bakgrund inom socialtjänsten. Bakke-Hansen (1993, ref. i SOU 2000:77) anser att man som tjänsteman bör ställa ett antal frågor som rör placeringen. Kan behovet av insats bedömas på samma sätt som om personen var infödd? Kan placeringen leda till att familjen bryter med sitt barn? Ska personen placeras i ett hem där medlemmarna kommer från samma kultur? I SOU 2000:77 slås fast att när det gäller placeringar inom socialtjänsten ska inga andra regler gälla för barn och ungdomar med utländsk bakgrund men, med hänvisning till Bakke-Hansen 1993, menar man att man i praktiken bör ta hänsyn till barnens kulturella bakgrund. Författaren påpekar att placeringar av barn och unga alltid innebär en kulturkrock, även för ungdomar med svensk bakgrund, men den blir mer tydlig och förstärkt för ungdomar med utländsk bakgrund.

Frågan om hur insatser för ungdomar med utländsk bakgrund på bästa sätt ska utformas på särskilda ungdomshem har varit aktuell och diskuterats sedan Statens institutionsstyrelse (SiS) bildades 1994. 1996 anordnades av SiS en konferens kring denna fråga, och många av bidragen i boken *Ungdom, kulturmöten, identitet* som kom ut första gången 1998, har sitt ursprung i den konferensen. En av slutsatserna är att socialtjänstens misslyckande i arbetet med invandrarfamiljer och ungdomar i vissa fall kan förklaras med en brist på kulturkompetens. Socialtjänstens tjänstemän har bristande kunskaper och förståelse för den kultur som klienter bär med sig och påverkas av. Författarna anser att det är viktigt att det sociala arbetet

utgår ifrån ett kulturellt perspektiv, tillsammans med ett klass- och köns- perspektiv (Ahmadi 2003).

Kamali (1999) kritiserar socialtjänstens arbete med placeringar av invandrarungdomar enligt LVU på en rad punkter. Författare har menat att barn till invandrare i högre utsträckning än svenska barn placeras bl.a. för att socialtjänsten inte tror på invandrarföräldrars förmåga att ta hand om sina barn. Socialtjänstens misstro bidrar troligen därmed till överrepresentationen av placeringar av invandrarbarn och ungdomar (Ålund 1997, Kamali 1999). En annan aspekt som har framkommit är att invandrare sällan anlitas av socialtjänsten, som familjehem, eller för att lösa problemen. Socialsekreterarna i Ålunds intervjuer (1997) menade att det var svårt att hitta invandrarfamiljer med tillräcklig stabilitet.

En av de under senare år så aktuella frågorna när det gäller familjer med utländsk bakgrund är det så kallade »hedersvåldet« eller »patriarkala familjestrukturer«. Detta problemområde har, som jag tidigare varit inne på, i högsta grad också aktualiserat frågan om kulturkompetens.

Patriarkala familjestrukturer – utsatta flickor

Den speciella utsatthet som ofta beskrivs när det gäller flickor med utländsk bakgrund är ett uttryck för och har sin orsak i patriarkala familjestrukturer eller hedersrelaterat våld. En statlig utredning (SOU 2000:3) tar upp frågan om patriarkaliska familjestrukturer, som man menar är förekommande i familjer från Mellanöstern, Nordafrika, vissa delar av Asien och Latinamerika. Fadern är överhuvud i denna familjetyp, kvinnan i familjen har makt över barnen men pojkarna har mer makt, och således fler rättigheter än flickorna. Om det händer fadern något ska den äldste sonen ta över ansvaret för familjen. Flickorna kan hindras ifrån att utvecklas, t.ex. genom att nekas möjligheter till studier. Familjens problem löser man inom familjen och hedern sätts i främsta rummet. Trots att detta är ett fenomen och problemområde som ofta beskrivs och i dag är vanligt förekommande i den politiska och vetenskapliga diskursen, konstateras i Socialstyrelsens meddelandeblad 2005 att man inte vet hur omfattande problemet med hedersrelaterat våld är. Integrationsverkets rapport *Låt oss tala om flickor* (2000) undersöker bl.a. förekomsten av att ungdomar söker hjälp med att flytta hemifrån just p.g.a. konflikter i hemmet. Det visar sig att det inte är särskilt vanligt att ungdomar söker stöd för att flytta hemifrån. Ett undantag är dock flickor med utländsk bakgrund som söker samhällets stöd för att flytta hemifrån, även om det inte heller bland dem är vanligt förekommande. Rapporten behandlar också frågan om flickor med utländsk bakgrund drabbas av psykisk ohälsa i högre utsträckning än genomsnittsungdomen. Det visar sig att de inte heller på detta område utmärker sig i någon nämnvärd utsträckning. Dock utgör flickor med annan etnisk bakgrund än svensk ytterligare ett undantag – när det handlar om att avbryta eller hoppa av gymnasiet. Slutsatsen i undersökningen är att orsaken till avhoppet från gymnasiet är segregation och brister i integration och det har sällan kulturella orsaker. En annan slutsats är att respektlöst bemötande är ett hinder för dessa flickor i mötet med institutioner, institutioner som ofta också saknar adekvat mångkulturell kompetens (Integrationsverket 2000).

I en statlig utredning från samma år (SOU 2000:77) tillfrågas ett antal socialförvaltningar om hur vanligt förekommande det är att ungdomar p.g.a. familjekonflikter söker stöd med att flytta hemifrån. Alla tillfrågade svarar att det inte är särskilt vanligt förekommande. Ingen annan myndighet som utredningen har varit i kontakt med har heller uppgett detta som

något särskilt vanligt problem. Utredaren har fört samtal med företrädare för invandratäta kommuner och dessa har påpekat att socialtjänstens bemötande i dessa fall är centralt. Socialtjänsten bör inte omedelbart agera för att flickan ska flytta hemifrån utan försöka finna en lösning inom familjen. Utredaren menar att stöd till att flytta hemifrån kan ses som en bra lösning ur ett svenskt perspektiv men att det kan leda till att familjen fullständigt förskjuter flickan. Utredningen förespråkar att metoder ska utvecklas för mötet mellan socialtjänst och invandrarflickor och deras familjer, så att både flickornas och familjens behov på bästa sätt möts. Det är av vikt att socialtjänsten utvecklar metoder för att möta »traditionella familjer«. Utredningen refererar till Al-Baldawi som har erfarenhet av olika typer av samarbete med socialförvaltningar i invandratäta områden och han menar att där man har utvecklat en god kunskap om dessa familjers strukturer och hur migration kan påverka individer och familjer kan man också ge ett bra stöd. Utredaren anser inte att det behövs några ändringar i LVU för att kunna möta barn och ungdomar med utländsk bakgrund på ett bättre sätt. Socialtjänsten bör dock ha mer kunskap om migrationsprocessen och om att människor kan befina sig i olika stadier av integration. Man bör ta hänsyn till familjens hela situation här och nu, traditioner och erfarenheter. Ett förslag är att socialtjänsten alltid har tillgång till konsulter i frågor som rör unga med utländsk bakgrund (SOU 2000:77) .

Sjöblom (2003) behandlar frågan om när ungdomar rymmer/kastas ut hemifrån. Även hon konstaterar att detta inte är vanligt bland ungdomar med invandrarbakgrund, men det finns en del forskning som tyder på att det är något vanligare bland flickor och då i första hand flickor med invandrarbakgrund. En del av dessa flickor rymmer eller kastas ut hemifrån p.g.a. hedersrelaterat våld. Vissa av dem kommer också i kontakt med socialtjänsten. Det har genomförts kartläggningar i flera län och man har då konstaterat att hundratals flickor lever i s.k. patriarkala miljöer. Trots detta är samhällets insatser på detta område knappa. I den kartläggning som genomfördes i Stockholms län år 2001 framkom att ca 160 flickor hade haft kontakt med socialtjänsten p.g.a. hot eller våld från familjemedlem eller släkting. 4 flickor under 18 år fick skyddat boende, dvs. föräldrarna informerades inte om var flickorna bodde. Många socialsekreterare menar att mörkertalet vad gäller denna problematik är stort. Flickorna känner ofta till att socialtjänsten kontaktar familjen, vilket kan var en orsak till att få flickor hör av sig till socialtjänsten. Sjöblom har intervjuat socialsekreterare¹⁴ om hur de uppfattar problematiken med ungdomar som rymmer/kastas ut hemifrån. Ca 8 procent av alla ungdomsärenden handlar om rymning eller att personen kastats ut hemifrån, och ungdomar med invandrarbakgrund är överrepresenterade. Bara några få av ungdomarna kunde flytta hem igen efter att de hade rymt. De flesta placerades inom dygnsvården. Att flickorna placeras, blir omhändertagna, gör dock att skuldbördan läggs på flickorna själva och inte på den hotfulla miljö de lever i. Socialsekreterare menade att de saknar möjligheter att hjälpa flickorna med skyddat boende och författaren konstaterar att det troligen råder stor brist på alternativa boenden som inte är institutionsvård för dessa ungdomar. Ett problem bland socialsekreterarna var att de inte kategoriserade dessa ärenden på något annat sätt än andra ärenden. De gjordes till individuella sociala problem, liknande asocialitet, kriminalitet osv. Huvudutgångspunkten

¹⁴ Gruppintervjuer med 101 socialsekreterare samt 49 individuella intervjuer har genomförts.

hos socialtjänsten var att flickorna ska återförenas med sina föräldrar. Socialsekreterarna förstod ofta konflikten mellan flickan och familjen som en kulturkonflikt, och menade att flickan genom att rymma försöker frigöra sig från familjens normer och värderingar och anamma de svenska. En viktig uppgift ansågs därför vara att återförena flickan med sin familj. Författaren menar att frågan har diskuterats i Integrationsverket 2000:6 och SOU 2000:77. I dessa båda utredningar och av socialsekreterarna i hans egen studie framhålls att socialsekreterare ska handla utifrån stor försiktighet eftersom flickan kan bli förskjuten av sin familj. Författaren påpekar att flickans möjlighet att själv få utforma sitt livsprojekt inte alls diskuteras. Socialsekreterarna beskrev att de jobbade utifrån ett familjeperspektiv och att de inte enbart ville ta den unga kvinnans perspektiv. Att föräldrar och ungdomar ville ha praktisk hjälp med bostäder och ekonomiskt bistånd sågs som ett dilemma. Socialsekreterarna ansåg inte att det var socialtjänstens uppgift att hjälpa till med att skaffa en bostad så att man kan flytta hemifrån. Ungdomar över 15 år har laglig rätt att föra sin egen talan men detta sker inte enligt Sjöblom, troligen p.g.a. den familjeorienterade praktiken. Ungdomsperspektivet finns i retoriken men inte i praktiken. För att kunna lösa problemet omvandlas det till ett familjeproblem. Socialtjänstens bristande barn- och ungdomsperspektiv beror delvis på de krav och motstridiga önsknings som kommer från olika intressenter runt socialsekreteraren. Ofta uppstår dilemman och klienten hamnar då oftast i kläm. Socialsekreterare får också sällan någon vägledning i hur de ska agera vid konflikten mellan den unges självbestämmande och föräldrars ansvar (SOU 2000:77). Sjöblom (2003) menar att om socialtjänstens tjänstemän ska kunna arbeta utifrån ett ungdomsperspektiv så måste politiker och andra styrande komma med tydliga direktiv om vad som gäller och hur en sådan perspektivförskjutning kan komma att påverka både tjänsteman och klient. Invandrarflickor är särskilt utsatta och osynliga i socialtjänstens arbete med ungdomsproblematik. Socialtjänsten efterfrågar själv i länskartläggningarna mer utbildning för att flickornas röster ska kunna tas tillvara på ett bättre sätt. Sjöblom poängterar att ungdomars rymning från familjen i vissa fall bör uppfattas som ett legitimt uppbrott ur en svår livssituation och att samhällets insatser bör anpassas därefter.

Andra röster om problematiken med »flickor från heders- och kyskhetskulturer« förs fram i en intervjubok av författarna Arbabi & Fristorp (2002)¹⁵. En av utgångspunkterna är också här att en del invandrarflickor¹⁶ lever mellan två kulturer och därigenom ofta utvecklar dubbla identiteter. Boken beskriver bl.a. den svårighet som det kan innebära att leva detta dubbelliv, ett i familjen och ett med kamrater och i skolan. Nedan följer sammanfattningar av några av intervjuerna som innehåller diskussioner om mötet med socialtjänst och polis.

Tahire Koctürk, filosofie doktor i medicinsk vetenskap och författare till boken »En fråga om heder« menar att situationen är allvarlig när det gått så långt att en flicka tar kontakt med svenska myndigheter. Advokat Elisabeth Fritz är missnöjd med hanteringen av hedersproblematiken och anser att

¹⁵ Arbabi är student på journalisthögskolan och Fristorp är journalist. Detta är således inte någon forskningsrapport, men några av de intervjuade är forskare och deras uttalanden stöds av deras egna forskningsresultat bl.a. har 17 personer som på olika sätt kommer i kontakt med den beskrivna problematiken intervjuats, både invandrarflickor och myndighetspersoner.

¹⁶ Författarna likställer här begreppet »invandrarflickor« med »flickor från heders- och kyskhetskulturer«.

åtgärder behövs för att förebygga hedersrelaterade brott. Staten bör öronmärka bidrag till jämställdhetsarbete i invandrarföreningar. Fritz vill införa strängare straff för misshandel, begränsa anhöriginvandringen, öka möjligheterna till utvisning och utveckla en »medborgarexamen«. Fritz råder flickor i patriarkala miljöer att försöka ta sig ur sin situation bl.a. genom att polisanmäla alla typer av hot. När flickorna lever under ett reellt hot behöver flickorna skydd och hjälp. Konkret behövs samhälleliga åtgärder i form av boende och sysselsättning. Om flickan är under 18 år, bör hon genast omhändertaras och placeras i skyddat boende. Fritz är mycket kritisk till hur myndigheter handlägger ärenden där det handlar om flickor och heder. Det är inte lagen det är fel på, snarare handlar det om att socialtjänsten är för flathänt i denna typ av ärenden. Fritz anar en rädsla hos socialsekreterare för att hamna i en situation som kan uppfattas som hotfull. Fritz riktar också kritik mot socialtjänstens skyldighet att underrätta föräldrarna om en utredning ska inledas, och menar att detta ofta gör situationen mycket värre för flickorna om de bor hemma. Socialtjänsten bör öka sina kunskaper om hedersrelaterade brott. Fritz påpekar att hon ofta tvingas ta över socialtjänstens ansvar när det gäller att ordna skyddat boende för flickorna.

Dilek Baladiz är fältassistent och arbetar med ungdomar som är mellan 10 och 16 år. Även hon påpekar risken med att föräldrarna kopplas in när flickan tar kontakt med socialtjänsten, hon menar att många flickor hävdar att situationen då förvärras. Socialtjänsten måste i vissa fall agera omedelbart, ibland med tvångsomhändertagande, t.ex. när en flicka riskerar att bli bortgift. Även Baladiz hävdar att flickorna kontaktar socialtjänsten i ett mycket sent skede. De mår då ofta dåligt och kan också bära på självmordstankar. Hon önskar sig en rådgivningsbyrå där man inte behöver registreras eller utredas, en plats där man kunde möta andra i en liknande situation som man själv. I en intervju med en av de utsatta flickorna, »Amina«, framkommer att hon lever med skyddad identitet. Hon växte upp i en familj där pappan misshandlade henne och ville att hon skulle vara »en fin turkisk flicka«. Hon rymde hemifrån när hon var 21 år, flydde till en annan ort och tog där kontakt med socialtjänsten. Amina beskriver socialtjänstemannens nonchalans. De föreslog bl.a. att ta kontakt med Aminas hemkommun och föräldrar. Detta hände 1997 och socialtjänsten hade föga erfarenhet av denna typ av ärenden. Amina har också en positiv erfarenhet av myndighetskontakter och det var i kontakten med en polisman som hon träffade och som hela tiden trodde på hennes berättelse. Genom att polisen kontaktade socialtjänsten ledde detta till att hon så småningom fick både skyddad identitet och boende. Boken innehåller förutom dessa intervjuer konkreta råd och tips till flickor som är utsatta, bl.a. beskrivningar av vad som händer när man kontaktar socialtjänsten och polisen.

Insatser för flickor i familjer med utländsk bakgrund

En del av de insatser som riktas till flickor i familjer med utländsk bakgrund generellt, och som mer specifikt är utformade för flickor från patriarkala miljöer, har kartlagts och utvärderats. Nedan följer exempel på sådana kartläggningar och utvärderingar.

Banno Gomes & Norlander (1998) har kartlagt tjejgruppsverksamheter i Botkyrka¹⁷ utanför Stockholm. Utgångspunkten är även här att flickorna lever i olika kulturer hemma och i det omgivande samhället. Författarna för

¹⁷ Detta är således inte någon utvärdering utan endast en beskrivning av olika projekt/insatser riktade till flickor med utländsk bakgrund.

en diskussion om att invandrarflickor¹⁸ hamnar mellan samhällets och familjens krav, och de lyfter fram vikten av att arbeta med specifika tjejgrupper i arbetet med invandrarungdomar. Författarna har kartlagt ett antal tjejgruppsverksamheter och beskriver i rapporten verksamheter inom skola och föreningsliv och några projekt inom myndigheters regi. Under rubriken Övrigt beskrivs mycket kortfattat en del tjejgrupper i myndigheters regi, t.ex. datortek, närpolis och ungdomsmottagning. Mångkulturellt centrum i Botkyrka (MKC) har arbetat en del med tjejgrupper, några initierade av tjejer och några av olika myndigheter. De olika projekt som MKC har utvecklat för dessa flickor har bl.a. som syfte att stärka flickornas självförtroende och självkänsla men också att söka utarbeta specifika metoder för att syftet med ungdomsgrupperna ska uppfyllas. Andra syften med grupperna är att öka samarbetet mellan tjejgrupperna, skola och föreningar och att lära sig att tolerera och respektera andra människor. Specifika verksamheter för flickor anses viktiga för att tjejer vill prata »tjejsnack« (författarna problematiserar ej detta begrepp). (Banno Gomes & Norlander 1998).

Sjöö (2002b) har utvärderat tjejverksamheter inom storstadssatsningen¹⁹. Denna rapport riktar ett fördjupat fokus på verksamheter inom Storstadssatsningen som är utformade för tjejer²⁰. Utvärderingen har inget direkt fokus på flickor i patriarkala miljöer men författaren beskriver hur verksamheten legitimeras via kulturaliserande föreställningar om flickornas familjer som beskrivs som mer patriarkala än »svenska« familjer. Rapporten studerar tre tjejverksamheter och har två delsyften. Det första är att undersöka i hur hög grad de studerade verksamheterna har uppnått målen som de själva formulerat. Det andra är att undersöka insatsernas avsedda och oavsedda konsekvenser sett över tid, vilka grundantaganden legitimerar insatsen, och hur hänger det samman med den faktiska utformningen av insatsen? Författaren utgår ifrån ett genusperspektiv och intresserar sig för om verksamheterna bidrar till att öka jämställdheten mellan flickor och pojkar.

Två av insatserna är förlängningar av redan existerande insatser på fritidsgårdar och har som syfte att stärka flickornas självförtroende. Resultatet visar att insatserna har uppfyllt de beskrivna målen. Verksamheten var mycket uppskattad av de besökande flickorna. Ledarna uppger att flickornas andel på fritidsgården har ökat, vilket var ett av syftena med verksamheten. På de båda fritidsgårdarna var tidigare en större andel män än kvinnor anställda och ett delsyfte med »tjejverksamhetens« utformande var att man skulle anställa en kvinna. Författaren spekulerar kring om målet också hade kunnat uppnås genom att man i ordinarie verksamhet anställt en kvinna (då hade inga projektmedel behövts). Det andra övergripande syftet var att studera den bakomliggande anledningen till insatsernas genomförande. Det framkom att argumenten för att bedriva verksamheter specifikt för tjejer ofta grundades i ett kulturperspektiv. Sjöö menar att verksamheterna legitimeras (och ges medel) med hjälp av kulturaliserande förklaringar som att föräldrarna (som är invandrare) inte vet vad fritidsgården är och att

¹⁸ Författarna använder detta begrepp men problematiserar begreppet på s. 8–9.

¹⁹ För en utförligare beskrivning av Storstadssatsningen se kapitlet om »utsatta« bostadsområden.

²⁰ Som insamlingsmetod har Sjöö använt sig av deltagande observation samt informella och formella samtal med ledare och brukare. Formella intervjuer har endast genomförts med ledare och personal. Metoden bestod även av läsning av aktuella dokument.

flickor i dessa kulturer inte får träffa pojkar på fritiden. Sjöö menar att forskning har visat att flickor generellt (oavsett kulturell bakgrund) besöker fritidsgårdar i mindre utsträckning än pojkar. Den generella könsordningen, att flickor är underordnade pojkar, tenderar att döljas bakom kulturaliserande förklaringar. Sjöö menar vidare att en möjlig orsak till att dessa kulturaliserande förklaringar används kan vara att de utgör ett sätt att försöka vända på den utsatthet och marginalisering som både bostadsområdet och invandrarflickor är drabbade av. De undersökta verksamheterna fungerar dock bra och kulturaliseringen uttrycks framför allt på en retorisk nivå och kommer inte nödvändigtvis till uttryck i den praktiska verksamheten. Sjöö argumenterar inte för att kulturella skillnader inte skulle kunna finnas, utan kontentan är att de kulturella förklaringarna döljer en generell genusordning, där kvinnor är underordnade män (Sjöö 2002b).

De los Reyes har i en studie från 2003 analyserat situationen för unga kvinnor med invandrarbakgrund som lever under hot och stark kontroll från sin familj och övrig släkt²¹. Rapporten ingår som en del i Integrationsverkets uppgift att tillsammans med andra berörda myndigheter visa på goda exempel i arbetet med att motverka och förebygga konflikter mellan familjer och enskilda familjemedlemmar, som kan bygga på patriarkala normer.

Resultatet visar också här att när dessa unga kvinnor till slut söker hjälp är deras situation ofta mycket svår. Flickorna mår mycket dåligt när det har gått så långt att de försöker bryta med sina familjer. Det krävs många resurser för att återanpassa flickorna till ett mer normalt liv, och ofta förvärras situationen av att de saknar basal trygghet i form av bostad och ett tryggt socialt nätverk.

Författaren urskiljer två grupper av flickor som söker hjälp, den ena gruppen (20 av 120) består av unga kvinnor som misshandlas och hotas av familjemedlemmar. Flertalet av dessa är födda i Sverige eller har bott i Sverige en lång tid. Den andra gruppen består av flickor som misshandlats eller hotats av sambon (90 av 117). Av dessa 90 är hälften födda i Sverige, med få undantag av svenskfödda föräldrar. Av de tillfrågade 115 flickorna hade 85 varit i kontakt med socialtjänsten innan de kontaktade en kvinnojour, 19 av dem anser att de inte hade fått någon hjälp från socialtjänsten. De som hade fått hjälp var trots detta i behov av ytterligare skydd och stöd från jourerna. Många av informanterna upplever kontakten med olika myndigheter som socialtjänst och polis som en rad misslyckanden. Ett återkommande tema i intervjuerna är att inte bli tagen på allvar. I många fall

²¹Underlaget bygger på personliga berättelser (öppna intervjuer) som i två fall har genomförts av Integrationsverket och i två fall av kvinnojouren Terrafem samt en semistrukturerad intervju med en av de utsatta kvinnorna. Rapporten bygger på intervjuer med företrädare för tre kvinnojouren som vänder sig till kvinnor med invandrarbakgrund, personal på Rikskvinnocentrum (RKC) och andra som kommer i kontakt med misshandlade och hotade kvinnor. Studiebesök på kvinnojouren som riktar sig till invandrarkvinnor har gjorts. Integrationsverket och Rikspolisstyrelsen har också genomfört en enkätstudie bland utsatta flickor under 2002 och denna utgör ett komplement i studien. Enkäten delades ut genom kvinnoorganisationer som kommer i kontakt med misshandlade kvinnor. Övrigt underlag till studien är tidigare forskning och officiella dokument som behandlar studiens problemområde. Resultatet av enkätstudien kan inte generaliseras p.g.a. att författaren ej erhållit information från kvinnoorganisationerna som delade ut enkäten, om hur många som inte har svarat, det saknas alltså uppgifter om bortfall. Dessutom finns en uppenbar risk för tolkningssvårigheter i frågor om t.ex. »heder« som kan uppfattas mycket olika av de som besvarade enkäten.

förvärras situationen efter kontakt med socialtjänsten eftersom denna ofta arbetar för en återförening med familjen, vilket inte är önskvärt i alla situationer. Studien visar att flickornas situation inte tas på tillräckligt stort allvar från Myndighetsveriges sida. Författaren pekar också på det faktum att barns och kvinnors utsatthet för våld generellt inte tas på tillräckligt allvar av myndigheterna. Insatserna verkar i högre grad styras av befintliga resurser än av flickornas behov. Problemet tolkas som en konflikt mellan flickan och föräldrarna och resurser sätts in för att lösa och återskapa relationen. Ett juridiskt problem i polisens arbete är enligt kriminalinspektör Kicki Åhré Älgamo²² att när flickorna tas med till hemlandet för att giftas bort rubriceras det som *olaga tvång*. Om detta i stället skulle rubriceras *människorov* så skulle polisens befogenheter att agera i dessa ärenden öka. Bemötandet hos berörda myndigheter ser väldigt olika ut och det finns inga utarbetade metoder eller förhållningssätt till stöd för arbetet. När det gäller polisens arbete konstateras att polisen behöver mer kunskaper och utarbetade lösningar för att bemöta dessa flickor och deras behov. Andra brister i arbetet med flickorna är den juridiskt sårbara ställning som nyinflyttade kan ha. Men också tvångsäktenskap och omgivningens fördomar kan försvåra situationen. Allt detta gör dessa flickors situation och utsatthet unik.

Rapporten har ett särskilt fokus på kvinnojourernas arbete och särskilt på dem som bedrivs av kvinnor med invandrarbakgrund. Deras arbete, menar de los Reyes, utgör en kollektiv strategi för att komplettera de brister som myndigheterna har, och jourerna utför ett viktigt arbete för dessa unga kvinnor. Jourerna erbjuder exempelvis kvinnorna att bearbeta sina upplevelser på sitt eget språk och att skapa nya sociala nätverk. Både personal på jourerna och flickorna själva menar att det kan vara bra med specifik inriktning på invandrarkvinnor, för att då ökar chansen till förståelse för aspekter som kyskhet etc. Ett problem i kvinnojourernas arbete gäller det faktum att kvinnor som är utsatta för (patriarkalt) våld i familjen ofta är mycket unga och att lagen inte tillåter ingripanden (skyddat boende t.ex.) utan att föräldrarna informeras. Något som i många av dessa fall direkt kan förvärra situationen för flickorna. Jourerna beskriver också stora problem med att samarbeta med myndigheter som socialtjänst och polis.

Många av dessa flickor har haft kontakt med skolans kurator men vad den kontakten leder till tycks ofta bero på slumpmässiga faktorer och den enskilda kurators intresse (eller ointresse) för frågan. Att så många av dessa unga kvinnor vänder sig till jourerna visar på att samhällets offentliga skyddsnet inte förmår fånga in detta problemområde.

Författaren utgår i sin analys ifrån att patriarkala normer styr mäns våld mot kvinnor och att detta våld förstärks av patriarkala strukturer, inte minst på institutionell nivå. Denna könssegregation förstärks även av en etnisk segregation. Flickorna befinner sig i ett institutionellt ingenmansland där de har att förhålla sig både till det individuella förtrycket i den egna familjen och till det omgivande samhällets förtryck mot hennes familj som etniskt annorlunda, tillhörande »den Andre«. När samhällets institutioner möter dessa kvinnor är risken stor att myndighetsrepresentanter utgår ifrån stereotypa föreställningar om invandrarfamiljen som patriarkal och därmed förringas allvaret i dessa kvinnors situation. Problemen tenderar att neutraliseras och kulturaliseras, dvs. de hänförs till en specifik invandrarfamilj och anses därmed ingå i ett normalt beteende i dessa invandrarfamiljer.

²² En av intervjupersonerna i studien som har lång erfarenhet av arbete med miss-handlade och hotade unga kvinnor.

Risken för fel kan uppstå i alla led: bemötande, åtgärder och motverkan av problemet. Förhållningssättet riskerar därmed att bli olika vad gäller våld mot kvinnor i allmänhet, och våld mot unga invandrarkvinnor i synnerhet. Problemet måste diskuteras med utgångspunkt i den strukturella diskriminering som genomsyrar samhället, hittills har fokus i debatten legat på kulturell särart. Ofta har antytts att patriarkala värderingar endast skulle finnas hos invandrarmän och inte hos svenska män.

Flera rapporter belyser det faktum att kvinnor och barn söker hjälp utan att få gehör för sin situation men man undersöker sällan varför, menar de los Reyes (hon ref. här till SOU 2001:18). Författaren kritiserar tendensen att peka ut invandrarungdomar som ett särskilt problem och tar som exempel SOU 2000:77 och menar att åtgärder som riktar sig till dessa unga kvinnor måste ta sin utgångspunkt i deras situation som våldsoffer. Av vikt är att uppmärksamma hela den process som har lett fram till uppbrottet (de los Reyes 2003).

Även Schlytter (2004) behandlar frågan om vad samhällets institutioner kan göra för flickor som blir utsatta för våld och hot »i hederns namn«²³. Schlytter menar att både svensk lagstiftning och socialtjänstens arbetssätt utgår ifrån en »vi gör inget-norm«. Det finns flera orsaker till att socialtjänsten avstår från att agera och det har sin grund i några centrala föreställningar och institutionaliserade normer. De föreställningar som handläggarna bär på är att det råder osäkerhet om huruvida det är en vanlig tonårskonflikt, att man inte kan agera utan att kontakta vårdnadshavaren, att det är lika dåligt för flickan att bli omhändertagen som att vara kvar i familjen och att socialtjänsten måste agera neutralt och därför inte kan ta ställning för flickan. Handläggarna anser också antingen att de själva har en brist på kulturkompetens eller att föräldrar gör som de gör enligt tradition från hemlandet. Schlytter menar vidare att socialtjänsten har ett ointresse för sociala fakta. Man lyssnar inte tillräckligt på delar av flickornas berättelser som kan handla om de kränkningar de har varit utsatta för eller den rädsla som de känner. Det sker en perspektivförskjutning då socialtjänstemännen tenderar att fokusera på familjen eller på socialtjänstens eget agerande i stället för på flickans situation. Att handläggarna anser att föräldrarna måste kontaktas innan något görs innebär att barnens behov kommer i andra hand. Schlytter menar att det i undersökningar (hänvisar till länsstyrelserapport 2002:13) har visat sig att socialsekreterare anser att de behöver mer kulturkompetens i dessa fall, något som Schlytter håller med om. Hon menar att det är viktigt att socialtjänsten är förstående även mot det som är »nytt och annorlunda« men att man samtidigt inte kan acceptera beteenden och företeelser som inte är allmänt accepterade i det svenska samhället. Schlytter menar att det från statens sida är sanktionerat med särbehandling av vissa grupper, detta visar sig bl.a. i accepterandet av arrangerade äktenskap. Vissa regler som gäller äktenskap har stöd i äktenskapsbalken och andra i Utlänningslagen. P.g.a. att dessa flickors situation bedöms genom ett »kulturellt filter« görs de också till »andra«. Samhället har skilda normer för invandrarflickor och svenska flickor. Socialtjänsten ger dubbla signaler när visst gäller i allmänhet och annat gäller barn/ungdomar från andra kulturer. Detta är ibland ett problem, å andra sidan är också »neutraliteten« ett problem i arbetet med flickor i patriarkala

²³ Schlytter bygger sina resultat på intervjuer med fyra flickor som har blivit utsatta för hedersrelaterat våld och hot om våld, deras berättelser bl.a. om mötet med socialtjänsten samt på länsstyrelserapporter som behandlar frågan om hedersrelaterat våld.

miljöer. Schlytter menar att socialtjänsten bör ta hänsyn till och respektera flickornas situation i sina respektive familjer, kulturella normer och också se flickors och kvinnors särskilda utsatthet. Däremot är det inte berättigat av socialtjänsten att göra familjens normer till mål i sig, att se flickans utsatthet motiverad av kulturella normer, att använda sin maktposition till att marginalisera flickans beskrivning av situationen (inte ta den på allvar), att omdefiniera regler, att diskriminera eller särbehandla flickor (Schlytter 2004).

Arbetsmarknad

Detta kapitel behandlar studier som har arbetsmarknadsfrågor i fokus. Studierna behandlar arbetslöshet bland ungdomar med utländsk bakgrund och mötet med arbetsförmedling.

Ökad risk för arbetslöshet

Flera utredningar har de senaste 15 åren pekat på den ökade risken för arbetslöshet bland ungdomar med utländsk bakgrund. I en statlig offentlig utredning från 1991 konstateras att invandrarungdomar är dubbelt utsatta för arbetslöshet på den svenska arbetsmarknaden, både i egenskap av ungdomar och invandrare²⁴. 1990 var arbetslösheten i åldrarna 16–24 år 3,5 procent för svenska medborgare och 7,3 procent för utländska medborgare, detta gäller även andragenerationens invandrare²⁵ och främst kvinnor. Det finns också undersökningar som tyder på att ungdomar med utländsk bakgrund oftare än svenska ungdomar har okvalificerade jobb (SOU 1991:60).

Leinö (1994) visar i en senare genomförd statlig utredning att många invandrarungdomar enbart har grundutbildning, de har en högre arbetslöshet än svenska ungdomar och de har i större utsträckning upplevt en ekonomisk kris. De bildar även familj tidigare än svenska ungdomar. De ungdomar som har växt upp i Sverige och som har utländska föräldrar och de som har en svensk och en utländsk förälder har likartade förhållanden som dem med enbart svenska föräldrar. De män med utländsk bakgrund som har vuxit upp i Sverige har dock högre arbetslöshet än dem med helsvensk bakgrund. Författaren pekar också på att den ålder man är i då man invandrar har stor betydelse för hur väl etableringen i det nya landet lyckas. De ungdomar som har mest problem har invandrat efter 7 års ålder (Leinö 1994). Jan Ekberg (1990 och 1997, ref. i Knocke & Hertzberg 2000) visade också att invandrarungdomar hade en lägre sysselsättning och att de har drabbats av försämringar på den svenska arbetsmarknaden. 1997 genomförde Arbetsmarknadsstyrelsen en undersökning om olika grupper av arbetstagare och arbetssökande. Invandrare visade sig vara de stora förlorarna under 90-talet. Detta gällde speciellt ungdomar från Afrika och Asien som nyligen anlänt till Sverige. Annan forskning visar också att ungdomar med invandrarbakgrund ofta får arbete inom etniskt segregerade yrkesområden (Lund & Ramsby 2001). Knocke och Hertzberg (2000) menar att detta gäller alla kategorier av ungdomar med utländsk bakgrund. För ungdomar som har gått i svensk skola men är födda utomlands alternativt är födda i Sverige med minst en utrikes född förälder är risken för arbetslöshet mycket större. Författarna refererar till forskarna Schröder & Wil-

²⁴ »Invandrare« definieras här som »utländsk medborgare«.

²⁵ Det begrepp som används i utredningen.

helmsson (1998) och menar att det kan handla om diskriminering (Knocke & Hertzberg 2000). Upplevelsen av diskriminering och av att vara utstött från arbetsmarknaden bekräftas i intervjuer med personer födda i Sverige med utrikes födda föräldrar. De framkommer också i dessa intervjuer att äldre personer med utländsk bakgrund är benägna att t.ex. byta namn som motstrategi, något som de yngre är mycket kritiska till (Kamali 2005a).

Denna ökade risk för arbetslöshet tas även upp i den kommunala handlingsplanen från Malmö stad (*Välfärd för alla*, 2004) där man pekar på att barn till invandrare i högre utsträckning än barn till svenskfödda saknar godkända betyg, något som kan leda till att de får stora svårigheter att skaffa jobb i framtiden. Om de exempelvis drabbas av arbetslöshet har de heller inga förebilder i sina föräldrar eftersom även de ofta är arbetslösa.

Det finns få studier om personer med utländsk bakgrund och svart arbetsmarknad, men en studie i Danmark antyder att personer med utländsk bakgrund som arbetar svart gör det till en väsentligt lägre lön än de får betalt för vita jobb. Det omvända gäller den inhemska befolkningen som arbetar svart till en betydligt högre lön än de får på den vita arbetsmarknaden. En möjlig tolkning, skriver författaren, är att svartarbete sker med olika motiv, för den förstnämnda gruppen för att det inte finns vitt arbete och för den andra gruppen för att tjäna mer pengar (Rezaei, ref. i Winter 2005).

Så hur ser då mötet med de myndigheter som ska hjälpa till med inträdet på arbetsmarknaden ut? Nedan följer referat av studier som behandlar mötet med myndigheter på arbetsmarknadsområdet.

Studie- och yrkesvägledning

Den professionella hjälp som ungdomar har möjlighet att få genom skolan när det gäller stöd till yrkesval är vad som vanligen kallas studie- eller yrkesvägledning. Fransson och Lindh (2004) har genomfört en kunskapsöversikt på området »ungdomars utbildnings- och yrkesval«. Kunskapsöversikten har inget särskilt fokus på ungdomar med utländsk bakgrund men nämner etnicitet i ett avsnitt som behandlar val av utbildning. Det saknas, menar författarna, studier om yrkesvägledning ur den enskildes synvinkel. Därigenom kan man utifrån denna kunskapsöversikt dra slutsatsen att även fokus på etnicitet saknas när det gäller studier om yrkes- och studievägledning. En kommande studie av Lena Sawyer kopplar dock studievägledning till etnicitetsfrågor.²⁶

Kontakten med arbetsförmedlingen

Knocke & Hertzberg (2000) har studerat de föreställningar som arbetsförmedlare och arbetsgivare har om ungdomar med invandrabakgrund. De har intervjuat 17 arbetsförmedlare som, på 14 arbetsförmedlingar, främst arbetade med inriktning mot ungdomar. De har också studerat hur ungdomar med invandrabakgrund skattar sina chanser på arbetsmarknaden. I intervjuerna med arbetsförmedlarna använder författarna begreppet »ungdomar med invandrabakgrund«, däremot använde de intervjuade ofta den allmänna benämningen »invandrarungdomar« även om ungdomar som var

²⁶ Sawyer, Lena (kommer 2006) »Att koppla drömmar med verklighet – SYO-konsulenters syn på etnicitet i övergången mellan grundutbildning och gymnasiet«.

födda i Sverige av utländska föräldrar. Resultatet visar att arbetsförmedlare och arbetsgivare upprätthåller en vardagsdiskriminering som ungdomarna har att förhålla sig till. Arbetsförmedlarna använder kulturella förklaringar på problem och tenderar att förlägga problemen till ungdomarna själva i stället för att peka på arbetsgivares bristande vilja att anställa. Många arbetsförmedlare pendlar dock mellan individuella och strukturella förklaringar på svårigheten för de berörda ungdomarna att få arbete. Studien innehåller också intervjuer med 35 ungdomar med utländsk bakgrund med frågor om vilka hinder och möjligheter dessa ungdomar kan urskilja i relation till möjligheten att få arbete. Av de intervjupersoner som berör frågan om diskriminering anser alla att det förekommer i samhället. Några få av intervjupersonerna ansåg att frågan om diskriminering överdrevs i medier framför allt. Ungdomarna har relativt ofta en negativ bild av mötet med arbetsförmedlare och arbetsvägledare. Hälften av de tillfrågade var missnöjda med bemötandet. Tre personer uttryckte att de blivit väl bemötta av arbetsförmedlingen, resten tyckte varken eller. Det handlade ofta om att ungdomarna ansåg att de hade fått för lite hjälp. Författarna hänvisar till internationell forskning som har visat att ungdomar från minoritetsgrupper behöver ett större stöd från arbetsförmedlingens tjänstemän, p.g.a. att det sociala kontaktnätet kan vara glesare för dessa ungdomar än för majoritetsungdomarna. Att man fick för lite hjälp kopplades av de intervjuade inte samman med etnisk diskriminering. Unga män drabbas hårdare av diskriminering än unga kvinnor, eftersom föreställningen om »värstingen« ibland kan styra bedömningar. De ungdomar som väljer yrke efter ett passande etniskt samt könsmonster upplever få hinder på vägen medan de som gör mer icke-traditionella val upplever att de kan bli styrda att välja något som anses mera passande.

En liknande teoretisk utgångspunkt har Lund & Ramsby (2001) som har intervjuat fem arbetsförmedlare och fem ungdomar med invandrarbakgrund om mötet på arbetsförmedlingen. Författarna ställer sig ett antal frågor. Hur påverkas ungdomarnas chanser på arbetsmarknaden av handläggarnas idéer om deras etniska ursprung? Vad säger handläggarna om mötet med ungdomarna och vad säger ungdomarna om mötet med handläggarna?

Författarna beskriver handläggarnas problem delvis utifrån att organisationen tvingar den enskilde individen att bli en »klient« i mötet på arbetsförmedlingen. Handläggarna hamnar i kläm mellan att behandla individen utifrån dennes unika situation och att anpassa klienten till de åtgärder som för tillfället finns tillgängliga. Denna *dubbla roll* är något som handläggarna påtalar som ett problem i sitt arbete. Handläggarna hade också ett *polariserat förhållningssätt*. När de talar om ungdomar med invandrarbakgrund ställs dessa mot det »svenska«, något som framför allt gäller sökanden från Afrika och Asien. Handläggarnas bilder av »invandraren« tenderade att bli »en afrikansk muslimsk kvinna med traditionell klädstil och språksvårigheter eller krigsskadade män från Iran och Irak med psykosociala problem" (s. 422). Handläggarnas polarisering av »det svenska« och »invandraren« landar i en uppdelning av människor i »vi-och-dom« där »vi« är det normala och »dom« det avvikande. Kulturaliserande förklaringar som att sökande från afrikanska länder »har helt andra referensramar« används. Särskiljandet innebär också en över- och underordning där utomeuropeiska invandrare passar bäst till »vanliga praktiska jobb«. Författarna urskiljer också att handläggarna särskiljer kön på ett markant sätt.

Enligt traditionella könsmönster anses kvinnorna passa bäst till vård- och servicejobb.

Fredrik Hertzbergs avhandling *Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet* (2003) behandlar också den hur arbetsförmedlare ser på ungdomar med invandrarbakgrund²⁷. Syftet är att studera hur arbetsförmedlare förstår och förklarar invandrarungdomars problem och möjligheter på den svenska arbetsmarknaden. En fråga som Hertzberg ställer är hur arbetsförmedlaren relaterar dessa möjligheter och hinder *till kultur, etnicitet, invandrarskap* respektive *nationalitet*. Syftet är med andra ord att beskriva hur skillnad upprätthålls med fokus på etnicitet. Frågan är inte om kategorisering utifrån kultur och etnicitet sker hos olika svenska myndigheter eller att kategorin invandrare förknippas med problem och avvikelser från en normal svenskhet, utan frågan är *hur* detta särskiljande *görs*. Det kan handla om att institutioners regelverk bygger på en objektiv, neutral värdegrund som inte problematiseras utifrån att denna värdegrund faktiskt bygger på en normativ svenskhet. Hertzberg lutar sig mot Fredrik Barths etnicitetsbegrepp där det etniska ingår i en ständig förhandling mellan aktörer, i detta fall mellan ungdomar med invandrarbakgrund och arbetsförmedlare. Detta etnicitetsbegrepp är konstruktionistiskt, vilket betyder att etnicitet förstås som en interaktion där gränser för det etniska dras. Detta till skillnad mot att uppfatta kultur och levnadssätt som något mer eller mindre isolerat och som kommer till uttryck i skilda grupper. Etnicitet har mer att göra med upplevelsen av att tillhöra en specifik etnisk grupp än det har med gemensamma kulturdrag att göra. Etnicitet är en del (bland många andra delar) av identiteten (jag återkommer med en utveckling av synen på etnicitet i avsnittet »Kultur eller struktur« nedan).

Hertzberg menar i sin avhandling att en kategorisering och ett särskiljande utifrån etnicitet görs i arbetet med dessa ungdomar. Resultatet visar att arbetsförmedlarna tenderar att fokusera på hinder snarare än möjligheter när det gällde dessa ungdomar. Problem beskrivs bl.a. med hänvisning till kulturellt avstånd, och de som anses befinna sig längst bort från »oss« är, enligt arbetsförmedlarna, somalier. Någon av arbetsförmedlarna kräver anpassning till en specifik svensk kultur, som här innefattar bl.a. jämställdhet. Hertzberg menar att arbetsförmedlarnas förklaringar till ungdomarnas svårigheter kan fångas i fyra teman: »arbetslivets implicita sociala koder, normer och värderingar kring genusrelationer, kunskaper i det svenska språket samt konsekvenser av föräldragenerationens marginella position på arbetsmarknaden« (Hertzberg 2003, s. 212). De sociala koderna inom arbetslivet ansågs av arbetsförmedlarna vara viktiga. Ungdomar som hade svårt att få arbete ansågs sakna kunskaper om dessa koder som ofta benämndes »social kompetens«. Dessa informella krav från arbetslivet uppfattades av arbetsförmedlarna som legitima men kritiserades också utifrån dess otydliga karaktär. Man menade att arbetsgivare genom att kräva social kompetens kunde utesluta vissa oönskade kategorier av sökande. Arbetsförmedlarna var således ambivalenta inför talet om social kompetens. När det gällde genusrelationer ansågs ett problem för unga kvinnor med invandrarbakgrund vara den kontroll som man tog för givet att dessa var utsatta för av män i deras omgivning, vilket i sin tur ansågs försvåra inträdet på arbetsmarknaden. Man menade också att vissa andra etniska gruppers genusordning krockar med den svenska och således med svenska ar-

²⁷ Avhandlingens resultat bygger på intervjuer med 16 arbetsförmedlare (samma intervjuer som i Knocke & Hertzberg 2000).

betsgivares. Det fanns också en »omsorg« om kvinnor som enligt arbetsgivarna var utsatta för patriarkala normer i sin omgivning. Kvinnorna tyckte man synd om och männen klandrades. Ofta blev (en annorlunda) »kultur« en förklaring till varför vissa kvinnor inte sökte jobb i så hög utsträckning, kultur i bemärkelsen »en uppsättning normer som bärs upp av en avgränsad grupp«. Talet om jämställdhet blir ett sätt att konstruera »svenskhet« genom att det är något som »vi« har som »dom« saknar. Ett annat hinder som arbetsförmedlarna ansåg att ungdomar med invandrarbakgrund har är att de talar dålig svenska. Man menade att arbetsgivare inte längre kräver bra svenska, utan perfekt svenska. En del av intervjupersonerna accepterade detta medan andra förhöll sig kritiska. Flera av intervjupersonerna menar att detta, när det uttrycks i platsannonser bl.a. kan tolkas som förtäckt diskriminering. Tre av intervjupersonerna tog också upp frågan om brister i det svenska språket på att mer generellt plan i kontakten med svenska offentliga institutioner som socialtjänst och barnomsorg. Svårigheterna i mötet med byråkratier som dessa och dess tjänstemän ansågs öka ytterligare om man inte visste hur man skulle agera i mötet. En intervjuperson ansåg att risken var att man med ett bristande språk i dessa möten blev maktlös. Det problem man här formulerar handlar mer om möjligheter att hävda sig i samhället generellt. En av förklaringarna till att framför allt senare anlända ungdomar talar dålig svenska var att deras kontakt med svenskar var bristande,²⁸ vilket bl.a. beror på segregerade bostadsområden.

Ungdomarnas svårigheter att få arbete förklaras också ibland av föräldrarnas marginella position på arbetsmarknaden. Förmedlarna menade bl.a. att ungdomarna hade låga förväntningar på yrkeskarriär p.g.a. att de sett föräldrar som misslyckats. Ett annat problem som framfördes i sammanhanget var att ungdomarna saknar information från föräldrar om arbetslivet. Dessa problembeskrivningar utgick ofta från de problem som immigranter möter i form av majoritetssamhällets brister (som diskriminering t.ex.) och inte från egenskaper hos individen. Här är beskrivningar av skillnader inte närvarande, snarare beskrivs människors universella psykologiska strategier i situationer skapade av strukturella samhälleliga faktorer; problem som boendemässig och ekonomisk segregation, problem förknippade med migration och diskriminering.

Hertzberg sammanfattar att i tre av de fyra ofta förekommande problemformuleringarna används *kultur* och *skillnad* som huvudsaklig förklaring medan en mer generell förklaringsmodell används i det sista temat, konsekvenser av föräldrarnas marginella position på arbetsmarknaden.

Hälso- och sjukvård

I detta kapitel behandlas litteratur som fokuserar ungdomar med utländsk bakgrund och psykiska problem och trauman. Litteraturen behandlar även bemötande och specifika arbetsmetoder inom vården. Här presenteras också litteratur som på ett mer generellt plan handlar om kontakten med hälso- och sjukvården, främst psykiatri och socialtjänsten. Litteraturen behandlar frågor om vilka problem som finns och hur mötet inom vården kan förbättras. Annan litteratur behandlar insatser för ungdomar med utländsk bakgrund som drabbas av psykisk ohälsa.

²⁸ En liknande ståndpunkt förs fram av lärare som intervjuas i Runfors avhandling (2003).

Psykiska problem och trauman

I den statliga utredningen *Det gäller livet – stöd och vård till barn och unga med psykiska problem* (SOU 1998:31) nämns barn och ungdomar med utländsk bakgrund som en viktig grupp att uppmärksamma i sammanhanget. Utredningen riktar alltså ett särskilt intresse till dessa barn och unga och noterar att barn som tillhör denna grupp har mer psykosociala problem än gruppen barn med helsvensk bakgrund. Särskilt svår är situationen för barn och unga med flyktningbakgrund, bl.a. kan asylprocessen med allt vad den innebär av lång väntan på beslut om uppehållstillstånd medföra att speciellt barnen lever under en enorm press (SOU 1998:31). Föräldrarnas psykiska ohälsa och flykttrauman påverkar också barnen negativt (Olsson 1999). Barn med invandrarbakgrund konsumerar mer somatisk vård än genomsnittet. Ungdomar som är födda i Sverige med invandrade föräldrar konsumerar 125 procent fler slutenvårdsdagar på BUP-klinik än barn med svenskfödda föräldrar och barn som själva är födda utomlands än utomlands födda föräldrar (SOU 1998:31).

Problem och förhållningssätt i vården

Ekblad, Jansson & Svensson (1996) har författat ett utbildningsmaterial som i första hand vänder sig till personal inom vård och socialtjänst. Boken behandlar hur hälso- och sjukvården på ett bättre sätt kan möta olika invandrargruppers specifika behov och utveckla ett transkulturellt perspektiv. Andemeningen är att vi bör lära oss mer om andra kulturer för att på ett bättre sätt bemöta människor med en annan kulturell bakgrund än vår egen. Boken innehåller en genomgång av invandringen till Sverige från efterkrigstiden och framåt och beskriver också invandrare och flyktingars levnadsvillkor i det svenska samhället. Författarna menar att invandrare i Sverige har betydande svårigheter att komma in på den svenska arbetsmarknaden och därför utgör en fjärde socialgrupp. Den boendesegregation som har utvecklats i Sverige leder till att invandrarbarn inte lär sig svenska p.g.a. att de möter få svenska barn. Med referens till Sundqvist (1994) beskrivs att boende i bostadsområden med hög andel invandrare i högre utsträckning använder sig av den lokala vårdcentralen än boende i andra områden. Mot bakgrund av dessa specifika svårigheter beskrivs ett flertal olika situationer som man som »behandlare« kan stöta på i arbetet med människor med en annan kulturell bakgrund²⁹. Författarna menar att utan en gedigen kunskap om invandrare och flyktingars livsvillkor, hälsoproblem, behov och önskemål kan sjukvårdsresurserna inte planeras. Av särskild vikt är att de mänskliga rättigheterna alltid efterlevs inom vården. Personalen ska arbeta för att höja sin kompetens när det gäller invandrar- och flyktningsspecifika frågor och samarbetet om resurser på lokal, regional och nationell nivå ska öka då det gäller integrationsarbete. Det är viktigt att invandrare och flyktingar kan blanda sin egen kultur med den svenska kulturen, och man anser att det varken är bra att förtränga eller att förstärka sin gamla kultur. Även dessa författare pekar på den stress som många som migrerar (och framför allt flyr) upplever.

Författarna menar vidare att asylsökande flyktningbarn och ungdomar på olika sätt blivit orättvist behandlade inom sjukvården. Detta berodde delvis på Hälso- och sjukvårdslagen som innebar att varje landsting skulle erbjuda

²⁹ Författarna definierar kultur som »en gemensam livsform av erfarenheter, värderingar, regler och idéer som finns i ett samhälle. Kultur är något vi lär oss, något vi delar med andra« (Ekblad m.fl. 1996 s.3).

vård till dem som var bosatta i området. Sjukvården hade således inte samma skyldighet mot dem som bara vistades i området. Riksdagen ändrade detta i ett beslut den 1 juli 1994, så att asylsökande barn därefter fick samma rätt till hälso- och sjukvård som andra barn. Trots detta menar författarna att det svenska sjukvårdssystemet inte möter dessa barns och ungdomars behov på ett tillfredsställande sätt. Många barn har ett uppdämt behov av t.ex. tandvård (20 procent) och barnpsykiatrisk vård (15 procent). Det är lätt att bemötandet mot flyktingfamiljer blir fel. P.g.a. diskriminering och dåliga erfarenheter från sjukvården i hemlandet har många en misstro mot sjukvården. Psykosomatiska besvär är relativt vanliga bland flyktingbarn och ungdomar, men att säga till föräldrarna att »det är psykiskt« kan upplevas mycket kränkande. Engagemang och lyhörddhet är viktigt i detta möte, att lyssna utan att för den skulle fokusera för mycket på symptomet är viktigt. Boken innehåller flera konkreta råd och lästips för den som är intresserad av detta perspektiv.

Insatser för gruppen

I den tidigare refererade statliga utredningen från 1998 (SOU 1998:31) behandlas också frågan om samhällets insatser för barn och ungdomar med psykiska problem. Utredningen har som syfte dels att definiera gruppen barn och unga med psykiska problem samt att redogöra för och analysera vilka olika typer av samhällsinsatser som finns tillgängliga för dessa barn och unga. Utredningen föreslår också åtgärder som förebygger psykisk ohälsa bland barn och unga, rehabiliteringsåtgärder för dessa barn och unga samt förbättringar vad gäller samarbetet mellan i sammanhanget relevanta myndigheter. Stöd till dessa grupper av barn och unga kan ges generellt (förebyggande) och riktat till dem med särskilda behov.

Utredningen ger i uppdrag till den (då) nya integrationsmyndigheten att ta särskild hänsyn till barn och ungdomar i kommunernas introduktionsprogram, att man ser till att barn och unga får sina behov tillgodosedda vad gäller hälso- och sjukvård och att föräldrar ges stöd i föräldrarollen. Utredningen menar att samarbete måste utvecklas i interkulturella frågor och att myndigheter måste utveckla metoder och kompetens för att bättre möta behov hos familjer med utländsk bakgrund. Kommittén föreslår att det ska ingå en 5-poängskurs i migrationskunskap, flyktingkunskap och interkulturell kommunikation i utbildningen för sjuksköterskor, socionomer, psykologer och läkare. Barn och ungdomar med ett annat modersmål än svenska ska erbjudas modersmålsundervisning samtidigt som de tillägnar sig det svenska språket. Flyktingbarn och ungdomar ska få hjälp med att själva i ord och bild uttrycka sin egen upplevelse av flykten och flyktingsituationen.

Gruppmetoder

Korttidsterapi med unga män från Mellanöstern

I antologin *Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar* beskriver yrkesverksamma behandlare som socialarbetare, läkare, psykologer osv. erfarenheter från sitt arbete med traumatiserade flyktingar. Boken vänder sig till personal som möter flyktingar i sitt arbete. Pålsson (1995) beskriver en korttidsgruppverksamhet med unga, ensamstående män från Mellanöstern som Röda korsets center för torterade flyktingar har arbetat med. Det männen hade gemensamt var att de hade suttit i fängelse och

blivit utsatta för tortyr. Flertalet var politiskt aktiva redan som mycket unga. Många av dessa män upplevde en kraftigt känslomässig separation från sin ursprungsfamilj eftersom orsaken till uppbrottet hemifrån ofta var att man hamnade i fängelse eller i krig. Separationen blir naturligtvis ännu svårare efter migrationen beroende på avståndet till familjen i hemlandet. Dessa män har tvingats att bli självständiga innan de är mogna för det. De lever ofta känslomässigt mycket nära sina ursprungsfamiljer, på ett sätt som mer liknar tonåringens, trots att de rent fysiologiskt är äldre. Detta beroendeförhållande överförs också ofta i kontakten med svenska myndigheter som lätt blir konfliktfyllt. De har ofta mycket svårt med relationer till andra och tilliten till myndigheter och hjälpande instanser är låg. De uttrycker »jag klarar mig själv« och »hjälp mig, jag klarar mig inte ensam« på samma gång. Hjälpare kan uppleva att patienten kräver att bli hjälpt omedelbart samtidigt som han avvisar alla försök att hjälpa. Gruppledarna utgick ifrån att det var en »tonårsgrupp« de skulle ha hand om, vilket innebar en tydlig struktur och att ledarna bestämde innehållet. Man liknade relationen behandlare/patient vid föräldrar och syskon. Gruppbehandlingen hade ett fokus på situationen här och nu. Tillvaron i exil och den både själsliga och fysiska isolering den ofta innebar för dessa män var ett gemensamt tema. Meningen var att männen skulle få dela med sig av sin livsberättelse. Det första steget för behandlarna var att göra gruppen till en grupp. Gruppen fick första gången prata om något »ofarligt« och om syftet med gruppens existens. Vid detta tillfälle anser alla gruppmedlemmar att Sverige inte har hjälpt dem på något sätt. Ett annat återkommande tema är den brist på respekt som de anser att de blir bemötta med i allehanda sammanhang. Viktigt att tänka på är att som gruppledare ta upp hur många antal tillfällen som är kvar så att avslutet är väl förberett när det kommer. Under mellantiden börjar medlemmarna kunna tala om sig själva och det är nu meningen med gruppen står klar: »det är vi i gruppen som skapar meningen med gruppen«. När det är dags för avslutning är det viktigt att göra något speciellt, fika och sammanfatta vad man har gått igenom. Det blir ofta stelt och alla vill ha det avklarat så fort som möjligt. Gruppledarna ansvarar för att det blir ett ordentligt avslut. Gruppbehandling är tidsbegränsad och utgör inte något normalt i en individs vardag. Gruppledarna ansvarar för att det blir meningsfullt. Deltagarna tar själva ansvar för att de utnyttjar gruppen, för ett för dem själva meningsfullt sätt. Förhoppningsvis ska gruppbehandlingen bidra till att männen får lättare med andra relationer i livet. En av erfarenheterna som framkommit ur gruppens arbete är att gruppen inte ska vara för stor, fem till sex deltagare inklusive gruppledare är lagom för att skapa den trygghet som behövs för att alla ska känna att de blir sedda och kan berätta sin historia.

Psykosocial krisbearbetning i grupp

Detta avsnitt handlar om krisbearbetning i flyktfamiljer och författarna beskriver en metod och ett förhållningssätt som både kan användas inom psykiatri och socialtjänsten.

Bravo & Lönnback (2003) menar att för att förstå invandrarbarn och ungdomars problem i Sverige så ska man titta på den psykosociala kris som invandringsprocessen innebär. Man måste få hjälp att stärka sina egna resurser på en basnivå, inte på specialistnivå. Man menar att det råder stor brist på metodutveckling på detta område inom det psykosociala arbetet och att kunskaper om invandrarernas hemlandskultur långt ifrån är tillräckligt i mötet mellan hjälpare och klient. Hela invandringsprocessen bör fo-

kuseras och den identitetskris/förlust som invandring innebär bör tas på största allvar. Författarna definierar kulturkompetens och menar att denna innehåller följande komponenter: »kunskaper i psykosocial förebyggande teori och metodik, kunskaper om invandringsprocessen och om invandringskrisen, kunskaper i arbetsmetoder som kan påverka den intrapsykiska integrationen av de tre livsperioderna: den ursprungliga kulturen, invandringstiden och det nya landet.« Författarna diskuterar även en förebyggande psykosocial arbetsmetod som innebär att behandlaren ser hela livssituationen. Invandringsprocessen definieras som en risksituation och behandlingen ska därför utgöra ett krisstöd. Det psykosociala arbetet består då av stöd till att lösa de psykosociala kriser som situationen skapar. Bravo och Lönnback har utarbetat en gruppmetod i arbetet med invandrare/flyktingar för att på ett bättre sätt komma till rätta med de svårigheter som invandringen innebär. Gruppledarna kan gärna ha olika yrken och utbildning och samarbete mellan olika institutioner som barn- och ungdomspsykiatri och socialtjänst är att föredra. Det finns fördelar både med att gruppmedlemmarna kommer från samma land och från olika länder, så gruppssammansättningen kan variera. Själva metoden består av två delar. Den första innebär att gruppmedlemmarna skapar en flyktingberättelse där man återskapar den kaotiska tiden under flykten/flytten. Det är inte orsaken till den eventuella flykten som ska delges utan hur själva skeendet har påverkat familjsituationen. Gruppledarna bidrar med att strukturera berättelserna genom att peka på och lyfta fram konsekvenserna för varje familjemedlem och relationen dem emellan, hur familjens sociala relationer med övrig släkt, vänner och samhället i stort har förändrats, vilka skillnader (upplevda och faktiska) som finns mellan de olika kulturerna och grupprocessen i den aktuella gruppen. Den andra delen i metoden handlar om social mobilisering. Här tar gruppen också upp olika strategier för ökad integration i det nya samhället. Man jobbar med *empowerment*, deltagarna ska känna en ökad kontroll och nya handlingsmöjligheter i sitt eget liv. Gruppen ställer sedan en psykosocial diagnos på den egna invandrade gruppen och man gör en behovsanalys. Man frågar sig hur gruppen kan påverka sin omgivning och behovet av social mobilisering utkristalliseras. Resultatet man kan förvänta sig av en sådan gruppmetod är att deltagarna inte fixerar sig vid det gamla hemlandet utan blickar framåt och mot det nya landet. Syftet är att förstärka rollen som förälder och motverka nostalgisk fixering. Ett annat syfte är att öka graden av självbestämmande och aktivt deltagande när det gäller val av integrationsstrategi och grad av integration. Författarna menar att denna metod kan användas på olika invandrargrupper som föräldrar, ensamstående mödrar och ungdomar. När det gäller ungdomar ska man försöka låta bli att överdramatisera deras vilja att bli svenskar, den beror ofta på den allmänna viljan hos ungdomar att markera avstånd till föräldrarna och att leva i nuet, och kan förändras över tid. Hur ungdomarnas invandringshistoria ser ut är viktigt att ta reda på, om den är formulerad eller innehåller mycket luckor, om det finns många frågor etc. Slutsatsen är att föräldrars invandringskrise inte har tagits på tillräckligt stort allvar, varken inom det psykosociala arbetet bland flyktingar och invandrare, eller när man försöker förstå de svårigheter som barnen till dessa föräldrar råkar ut för i vårt land. Barnens behov försummas ofta av föräldrar som har utvecklat en negativ anpassningsstrategi. Man har fokuserat för mycket på trauman och traumabehandling av specialister, vilket leder till att de flesta blir utan hjälp eftersom psykoterapi är få förunnat.

Kriminalitet och rättsväsendet

Detta avsnitt behandlar litteratur som beskriver kriminalitet bland ungdomar med utländsk bakgrund samt hur kontakten med berörda myndigheter ser ut. Litteratur som diskuterar förhållningssätt i mötet med dessa ungdomar presenteras också.

Ökad risk för brottslighet – statistik och orsaksförklaringar

Den mest brottsaktiva gruppen i samhället är ungdomar på upp till 20 år. Detta betyder dock inte att de flesta gärningsmän är ungdomar – det är en äldre person. Många av de brott som ungdomar begår är av tillfällig art och upptäcks sällan. Det finns också betydande svårigheter att tolka statistiken på området bl.a. eftersom andelen som har gjort något brottsligt inte är samma andel som sedan blir anmälda och »åker fast« (Ungdomsstyrelsen 1999). Flera undersökningar har visat att det finns en liten överrepresentation i registrerad brottslighet bland invandare och ungdomar med utländsk bakgrund och frågan har varit ett återkommande tema i den allmänna debatten de senaste decennierna. Redan 1978 hade studier visat på en överrepresentation och frågan togs då upp på allvar bl.a. i Pockettidningen R (Pettersson 2005, Von Hofer m.fl. 1996). Överrepresentationen påvisades tidigt i studier av bl.a. Sveri 1973, 1980, 1987, Tham 1983, von Hofer 1993 och Sarnecki 1993 (Bergström & Sarnecki 1996). Denna överrepresentation av invandrare i brottslighet är inte något unikt för Sverige utan har också visat sig i exempelvis Danmark (Kyyvsgaard 2005). Flera internationella studier pekar på liknande resultat (Brå 2005:17). När man talar om överrepresentation menar man i förhållande till storleken på gruppen, det har således aldrig varit fler invandrare som begår brott än svenskar, utan en större andel i förhållande till gruppen invandrare. Unga omyndiga som begår brott blir föremål för socialtjänstens insatser, insatser som dock gäller både kriminalitet och andra sociala problem. Under perioden 1990 och 1991 var andelen unga med invandrarbakgrund som var inskrivna på särskilda ungdomshem eller för vård enl. 12 § Lagen om vård av unga (LVU) 57 procent. Detta var nära tre gånger fler än ungdomar med svensk bakgrund. Andelen svenskar som blir omhändertagna för institutionsvård har halverats sedan 60-talet. Enligt tillgänglig statistik från socialtjänsten var kriminalitet och sociala problembeteenden vanligare förekommande bland ungdomar med utländsk bakgrund, missbruk i olika former undantaget (Bergström & Sarnecki 1996). Den 1 januari 1999 infördes en ny påföljd, Lagen om sluten ungdomsvård (LSU). Andelen unga med utländsk bakgrund som är inskrivna på SiS ungdomsinstitutioner har på senare år ökat, och detta gäller framför allt LSU och främst pojkar med utländsk bakgrund (Ahmadi 2003, Kühlnhorn 2002). Under åren 1999–2001 hade 62 procent av alla LSU-dömda utländsk bakgrund. Det är, som tidigare nämnts, numera ett väletablerat faktum att barn och unga med utländsk bakgrund är överrepresenterade i barnavårdssystemet (Lundström & Sallnäs 2003). Av dem som överlämnas till vård inom socialtjänsten har 45 procent utländsk bakgrund (Socialstyrelsen, Brå och SiS 2002-103-11, 2002-103-12). Invandrare är i dag överrepresenterade när det gäller anmälda brott. Med en definition av »invandrare« som »icke-svenska medborgare« eller »person med minst en förälder född utomlands« står invandrare för ca en tredjedel av de anmälda brotten, medan antalet invandrare är ca 20 procent av befolkningen (Diesen 2005). Det innebär en överrisk på 2,5

procent för personer som är födda utomlands och 2 procent för personer som har två föräldrar födda utomlands (Brå 2005:17). Detta gäller även ungdomar och inte minst de ungdomsrån som på senare tid har uppmärksammats alltmer. I en undersökning från åren 1998 och 1999 var utlandsfödda ungdomar kraftigt överrepresenterade bland dem som rånade, och underrepresenterade i gruppen rånoffrer (Brå 2000:6). Bland ungdomar som är födda i Sverige men med utomlands födda föräldrar är typiska ungdomsbrott som bilstöld, skadegörelse och narkotikabrott vanligare. Överrepresentationen är högst bland personer från Nordafrika och Västasien (de unga männen härifrån är dock inte särskilt många till antalet eftersom gruppen från dessa områden i sin helhet är liten). Ofta handlar det om personer som har tvingats fly. De som överväger i antal är nordbor. Överrisken minskar från 2,5 till 2,1 procent om man tar hänsyn till ålder och kön eftersom personer med utländsk bakgrund generellt är yngre än den övriga befolkningen och eftersom unga generellt begår fler brott än äldre. Detsamma gäller för män (Kyvsgaard 2005, Brå 2005:17).

Frågan om överrepresentation är dock kontroversiell. Von Hofer, Tham och Sarnecki (1996) undersökte självdeklarerad brottslighet och kom då fram till att överrepresentationen var marginell och skillnaden mellan invandrare och svenskar betydligt mindre än den mellan yngre, äldre och kvinnor och män. Att invandrare anmäls oftare betyder inte att också den faktiskt utförda brottsligheten är högre i denna grupp menar Diesen (2005).

Det finns också kontroverser kring hur orsaken till överrepresentationen ska förklaras. När det gäller brottslighet bland invandrarungdomar förknippas den många gånger med själva det faktum att de är just invandrare menar flera forskare. Det finns i beskrivningen av orsaker till denna brottslighet en tendens att likställa olika ungdomsgrupper. Därmed bortser man från skillnader i olika former av maktresurser och levnadsvillkor (bl.a. Ålund 2002, Ahmadi 2003).

Forskare har således förklarat orsakerna till denna statistiska överrepresentation på olika sätt. I en statlig utredning från år 2000 (SOU 2000:3) sägs orsakerna utifrån befintlig forskning vara flera (utredaren hänvisar till Sarnecki 1996, von Hofer, Tham & Sarnecki 1996 och Hessle, då opublicerat). Utredaren påpekar att ungdomar med utländsk bakgrund, trots att de överväger, är relativt få i absoluta tal och att de flesta ungdomar med utländsk bakgrund klarar sig bra. Författaren påpekar även att dessa ungdomar ofta utpekade som ett samhällsproblem i media (SOU 2000:3). Sarnecki (1996) pekar på begränsade möjligheter, både faktiska och upplevda, som orsak till att invandrarungdomar är överrepresenterade i samhällsvården. Dessa begränsade möjligheter antas delvis bero på att invandrare oftare än svenskar utsätts för diskriminering vid anställning och i det sociala livet i övrigt. Von Hofer, Tham och Sarnecki (1996) nämner diskriminering i olika led inom rättsapparaten som en möjlig orsak till den statistiska överrepresentationen. Flera forskare har behandlat frågan om diskriminering i rättsapparaten (författaren hänvisar till Tham 1983, von Hofer 1993, Sarnecki 1994). Förekomsten av diskriminering anses i flera av dessa studier kunna vara en orsak till överrepresentationen, men har dock inte belagts empiriskt i någon av dessa studier och det är heller inte fokus i Bergström & Sarneckis studie (1996).

En annan faktor som författarna menar kan ha betydelse i sammanhanget är att de grupper i samhället som befinner sig långt ner på samhällsstegen upplever större behov av spänningsreducering, något som delvis kan ske genom brottslighet. Författarna menar att förklaringen till överrepresenta-

tionen inte kan sökas hos gruppen invandrare utan i samhället i stort. Utan invandrare skulle en annan grupp befinna sig längs ner och begå dessa brott. Ungdomar med svensk bakgrund som begår brott har under perioden 1970 och framåt varit konstant. Tidigare var värstingen en ung svensk man, nu är det en ung invandrare. Författarna menar att tesen om kulturskillnader som förklaring på ökad risk för brottslighet kan ifrågasättas, bl.a. därför att många invandrade lagöverträdare kommer från samhällen som i mångt och mycket liknar det svenska, samt eftersom brotten som begås är kulturellt oomtvistade (trafikbrott och egendomsbrott t.ex.). Möjligen kan tesen gälla för vissa typer av brott, som våld inom familjen, menar författarna. Detta pekar också Kyvsgaard (2005) på och menar att etniska minoriteters normer och värderingar sällan strider mot majoritetssamhällets (i detta fall Danmark). Bergström och Sarnecki (1996) konstaterar att överrepresentationen för invandrarungdomar som döms till vård inom socialtjänsten kan ha två orsaker, antingen har dessa ungdomar större sociala problem eller så är systemet diskriminerande mot invandrare. De skulle kunna behandlas olika beroende på kommunikationsproblem som har sin orsaksgrund i kulturella skillnader, vilket skulle kunna leda till att de oftare placeras. Författarna jämför därför problembilden mellan invandrarungdomar³⁰ och svenska ungdomar³¹ och andelen som omhändertas inom socialtjänsten. De finner där små skillnader mellan kategorierna. Det kan bero på att socialtjänsten, för att få igenom ett LVU i Länsrätten, måste motivera sitt ställningstagande, vilket skulle kunna leda till att invandrarungdomars problem överdrivs. Det som talar för denna tes och för att mer drastiska åtgärder tas till p.g.a. socialsekreterarnas osäkerhet inför invandrarungdomars problem, är att överrepresentationen var högre om invandrarungdomen bodde i en stadsdel med ett lågt antal invandrare. Det som talar för att viss diskriminering förekommer är att det kan antas att socialsekreterare i en stadsdel med ett högt antal invandrare är mer vana vid att möta invandrares problem. Risker är dock inte särskilt stor när det gäller institutionspersonalen som också beskriver ungdomarnas problem. När ungdomarna själva beskrev sina problem styrkte deras bild den av myndigheterna beskrivna bilden. Det kan också vara så att svenskar som bor i invandratäta områden har mer problem och att skillnaden därför blir mindre mellan grupperna i ett invandratätt område. Den troliga förklaringen är således att överrepresentationen av ungdomar med invandrarbakgrund vad gäller inskrivning på särskilda ungdomshem bl.a., kan hänföras till att invandrarungdomar har allvarigare sociala problem än vad svenska ungdomar har. Resultatet visar att problembilden är densamma och antyder att invandrarungdomar och svenska ungdomar tycks behandlas likvärdigt av socialtjänsten. Det är således invandrarungdomars »tyngre« problem som avgör om de blir föremål för ingripanden. Författarna finner inget stöd för att det skulle handla om diskriminering, åtminstone inte i mötet med socialtjänsten. Däremot säger studien ingenting om huruvida det sker en sortering vad gäller dem som blir anmälda till socialtjänsten, det skulle kunna vara så att skola och polis är diskriminerande i bedömningen av vilka som ska anmälas menar författarna. Författarna är också kritiska till den s.k. stämplingsteori som kortfattat går ut på att individer stämplas av samhället och således betar sig så som det »förväntas« av dem. I dag är det få som använder sig av denna

³⁰ Det begrepp som används i studien.

³¹ Som källa har socialtjänsten, institutionspersonal, ungdomars självrapportering och olika uppföljningar och rapporteringar använts.

förklaringsmodell. Författarna menar att alla ungdomar får samma behandling av samhället och således kan inte invandrarungdomars högre återfallsfrekvens förklaras med stämpling. Invandrarungdomars större svårigheter kan bero på integrationsproblem. Studier har också visat på invandrades ökade risk att bli utsatta för våld, dålig hälsa och dålig anknytning på arbetsmarknaden (författarna hänvisar till SCB 1995, SoS-rapport 1995:5 och SoS-rapport 1994:10). De hänvisar också till Lange (1995) som påvisar att invandrare upplever sig diskriminerade på en rad områden. Vidare finns det enligt Bergström och Sarnecki en korrelation mellan upplevelse av diskriminering och sociala problem, detta gäller exempelvis afrikaner. Författarna avslutar med att konstatera att botemedlet mot brott och asocialt beteende bör vara detsamma för alla ungdomar, nämligen ökad integration i samhället (Bergström & Sarnecki 1996).

Senare har allt fler forskare pekat på den diskriminering och segregation som drabbar invandrare som grupp. Ålund (1997) och Sernhede (2002) menar att brottslighet bland ungdomar med utländsk bakgrund aldrig kan sökas i föräldrarnas »ursprungskultur« utan endast i deras sociala villkor här och nu i Sverige.

Diskriminering och segregation påverkar ungdomar och gör att de i vissa fall utvecklar ett avvikande beteende, som exempelvis kriminalitet men också passivitet. Kriminalitet provoceras på detta sätt fram hos vissa individer och utvecklas som en motreaktion på en diskriminerande omvärld (Ahmadi 2003, Pettersson 2005).

Integrationen har stor betydelse i samband med brottslighet. En låg grad av integration i samhället anses samverka med högre brottslighet. Man kan dock inte förklara invandrades överrepresentation med okunskap om gällande lagar och normer i det svenska samhället menar Diesen (2005).

En annan förklaring till brottsligheten som flera forskare pekar på är att invandrare som kategori oftare tillhör de lägre socioekonomiska grupperna och att det är dessa som är överrepresenterade (Estrada 1999, Pettersson 2005, Kyvsgaard 2005, Diesen 2005 m.fl.). Således är det klass och inte etnicitet som är den avgörande faktorn. Det visade sig också i den Brå-rapport som visade på statistik över ungdomsrån, att de överrepresenterade utlandsfödda ungdomarna ofta kom från ekonomiskt och socialt utsatta bostadsområden (Brå 2000:6). För invandrarungdomar som på detta sätt, utifrån sin livssituation, försöker hantera stress och andra reaktioner genom brottslighet, kan resultatet bli en ökning av andra psykosociala problem.

Kyvsgaard (2005) menar att orsaken till överrepresentationen måste sökas i ett flertal faktorer och nämner invandrades socialt och ekonomiskt svagare ställning i samhället, språksvårigheter och diskriminering. Men även kulturkonflikter som beror på krocken mellan föräldrarnas och det nya samhällets kultur bör beaktas menar hon. En annan orsak till den statistiska överrepresentationen som Kyvsgaard pekar på är att av andelen personer med utländsk bakgrund som är födda i Danmark (som det här är tal om) av utlandsfödda föräldrar (andra generationens invandrare) så är en stor del ungdomar. Som jag tidigare pekat på är ungdomar oavsett etnisk bakgrund överrepresenterade när det gäller brottslighet. Tar man hänsyn till ålder sjunker, som jag tidigare visade, överrepresentationen en hel del. I den senaste Brå-rapporten nämner författarna den selektion, polisens ökade kontroll bl.a., som invandrare drabbas av i rättssystemet, vilket kan förklara en mindre del av överrepresentationen. Övriga orsaksförklaringar som anges är att det är svårt att bryta upp från ett land och flytta till ett annat,

sociala faktorer i Sverige och brister i mottagandet av invandrare (Brå 2005:17).

Frågan om ungdomsbrottslighet är ett ständigt återkommande debattämne. Dels är unga överrepresenterade i brottsstatistiken och dels kan unga som begår brott avslöja bakomliggande och framtida problem hos individen (Brå 2000:6). I Socialstyrelsens meddelandeblad 2005 nämns ytterligare en aspekt: kostnaderna för samhället. För att lösa problemen måste åtgärder som sätts in verkligen ha den effekt som de förväntas ha, nämligen att få tillbaka dessa ungdomar på en laglig bana.

Många konstaterar alltså en överrepresentation, samhället bekymrar sig och anser att mycket bör göras. Men hur ser mötet med ansvariga myndigheter ut? Följande avsnitt behandlar kontakten med myndigheter inom rättsväsendet och insatser riktade till unga män med kriminell bakgrund.

Diskriminering inom rättsväsendet

Bergstöm & Sarnecki konstaterade 1996, som jag skrev ovan, att forskningen dittills inte hade kunnat påvisa förekomsten av diskriminering i rättssystemet när det gällde ungdomar med utländsk bakgrund. Diesens studie (2005) bygger på egna studier samt 25 examensarbeten på d-nivå och handlar om diskriminering i rättssystemet. En av de särskiljande principer som här undersöks är etnicitet³². Studierna undersöker och diskuterar flera orsaker till den överrepresentation som finns bland invandrare när det gäller kriminalitet. Orsakerna är synliga i flera led inom rättsapparaten menar författarna. *Invandrare anmäls oftare*. Dels beror det på att många invandrare tillhör socialgrupp 3 där upptäckten av brott är högre generellt, bl.a. beroende på att lagstiftningen är utformad av den makthavande klassen, och då till de lägre klassernas nackdel. Klass förklarar således en större del av överrepresentationen än etnicitet. Andra förklaringar som Diesen pekar på är bristande kunskaper om lagar och regler och att invandrare p.g.a. utseende och språkbrist kan vara mer påpassade och lättare att upptäcka. *Invandrare utreds noggrannare*. Eftersom Polisen inte hinner med att utreda alla brott som kommer till deras kännedom sker en utsällning. Diesen menar att »det finns skäl att tro« att brott där gärningsmannen är invandrare prioriteras, detta behöver emellertid inte bero på medveten diskriminering. *Invandrare häktas oftare och längre*. Diesen refererar till en dansk studie genomförd av Kyvsgaard och Holmberg från år 2003 som visar att invandrare oftare häktas trots att de i slutändan visar sig vara oskyldiga (se även Kyvsgaard 2005). *Invandrare åtalas oftare*. Den överrepresentation som finns i anmälningar kvarstår, och ökar t.o.m. i vissa fall något fram till åtal. *Invandrare fälls oftare och döms hårdare*. Undersökningarna kan inte på generell basis sägas kunna bevisa någon överrisk för invandrare att bli dömda. Att de är fler dömda invandrare tycks snarare bero på överrepresentationen i tidigare led i rättsprocessen. Däremot finns en tydlig tendens när det gäller att invandrare får ett strängare straff. *Invandrare döms oftare till fängelse och också till längre fängelsestraff*. *Invandrare behandlas sämre inom kriminalvården*. Undersökningarna kan inte visa att invandrare generellt behandlas sämre inom kriminalvården. Den negativa särbehandling man har sett kan lika gärna tolkas utifrån klasstillhörighet och brottets art. Enligt Diesen kan de ovan beskrivna faktorerna mycket väl vara orsaken till invandrares överrepresentation i brotts-

³² Med annan etnisk tillhörighet menar Diesen här att »en av föräldrarna till den avsedda personen ska vara född utom Sverige«.

statistiken eller åtminstone utgöra en del av förklaringen. Diesen visar på att felbedömningar kan göras i rättsskipningen, både när man fastställer fakta, tolkar lagen och väljer påföljd – felbedömningar som kan grunda sig i värderingar som bygger på föreställningar om klass, kön, etnicitet eller religion.

Studien visar på att det troligen förekommer en strukturell diskriminering inom rättsväsendet, och att denna strukturella diskriminering kan döljas bakom likhetsprincipen på vissa områden där det finns en överrepresentation av invandrare i jämförelse med svenskar. Det är dock svårt att bevisa ett fenomen som strukturell diskriminering på grund av dess ofta osynliga karaktär (Diesen 2005).

Pettersson (2005) har också undersökt om personer med utländsk bakgrund diskrimineras av rättsväsendet³³. Författaren menar att orsaken till att invandrare är överrepresenterade i brottsstatistiken är att de anmäls, upptäcks, misstänks och registreras oftare än svenskar.

Man kan således misstänka en diskrepans med den faktiskt utförda kriminaliteten som betyder att diskriminering på olika nivåer i rättssystemet förekommer. Pettersson refererar en amerikansk metaanalys (en studie som sammanställer olika forskningsresultat) och dessa forskare (Engen, Steen och Bridges 2002, ref. i Pettersson 2005, s. 146) sammanfattar sina slutsatser så här: »together, these findings suggest that disparity exists, that it is specifically associated with race (being African American, min anm.), and that it is not explain away by social class or by differences in offending.« Pettersson beskriver den forskning på området som har genomförts i Sverige. En av dessa studier är Granér's avhandling från 2004. Författaren menar där att polisen utgår ifrån stereotyper i sitt arbete, där vissa grupper som ungdomar och invandrare blir mycket mer uppmärksammade, något som kan leda till att individerna i dessa grupper upplever det som kränkande och till att många blir oförskyllt anklagade. Polisen argumenterade för denna särskilda uppmärksamhet på vissa grupper med att arbetssättet var effektivt då man »visste« att dessa grupper begår fler brott. En annan referens är Ekmans avhandling från 1999 och denna visar på att polisens arbete särskilt riktas mot personer med utländsk bakgrund, då främst afrikansk. Vad gäller polisens bemötande av invandrargrupper återkommer Pettersson till Granér som visat att polisen talar nedlåtande om exempelvis romer, utan att ifrågasätta att man bär på stereotypa föreställningar om att romer exempelvis stjälar. Denna jargong är dock mest intern, menar Granér, och riktar sig inte direkt till invandrare som kommer i kontakt med polisen. Pettersson menar dock att denna nedlåtande attityd visar sig i anmälningarna till DO, vilket tyder på att den även riktas direkt till personer som kommer i kontakt med polisen. Pettersson visar även på en skillnad mellan invandrare och svenskar när det gäller personer som döms för grövre sexualbrott. I de undersökta domarna har det framkommit att utländska medborgare döms till fängelse i 91 procent av fallen, av personer med minst en förälder född utomlands dömdes 85 procent och av personer med svensk bakgrund dömdes 61 procent. Svenskar döms dessutom hela fem gånger oftare till slutna psykiatrisk vård jämfört med utländska medborgare. En förklaring är naturligtvis att de svenskar som begår dessa brott i större utsträckning har svårare psykiska störningar, men en annan tes kan, med hänvisning till Lindholm (2005), vara att man i samhället delar in männi-

³³ Hon undersöker där diskriminering av etniska minoriteter (och inte någon annan form av diskriminering), samt personer som misstänks för brott.

skor i »ut-grupper« och »in-grupper« och att påföljderna skiljs åt beroende vilken grupp man ingår i. Att tillhöra »in-gruppen« innebär att man fråntar personen ansvar och således förklarar brottets art med en psykisk sjukdom hos individen. Tillhör man i stället »ut-gruppen« sker inte denna ansvarsförskjutning.

Lindholm (2005) menar enligt detta socialpsykologiska perspektiv att tillhörandet av olika grupper är viktiga för vår identitet. Vi kategoriserar individer genom att dela in dem i »in-gruppen«, den grupp vi själva anser oss tillhöra och »ut-gruppen«, den vi inte anser oss tillhöra. Dessa grupper kan både bestå av små, nära relationer som familj och vänner och av kategorier som könsgrupper eller etniska grupper. Enligt denna logik tenderar vi att skapa en »ut-grupphomogenitet« som betyder att vi uppfattar »ut-gruppens« medlemmar som mera lika varandra och därför tilldelar vi de gruppmedlemmarna generaliserande egenskaper. Vi tenderar också att uppfatta »ut-gruppens« egenskaper som mer negativa än egenskaperna hos dem i vår egen »in-grupp«. De olika felaktiga tolkningar vi gör om »ut-gruppens« medlemmars personlighet och karaktär kan leda till självuppfyllande profetior. Lindholm (2005) beskriver polisens riktade insatser mot ungdomar med invandrarbakgrund och pekar på att detta självklart leder till att fler brott bland dessa ungdomar upptäcks. Detta betyder inte nödvändigtvis att fler brott begås i denna grupp. Den särskilda uppmärksamhet som gruppen får riktad mot sig kan också leda till att individer inom gruppen utvecklar mer negativa attityder till polis och rättsapparaten i övrigt. Vi skapar den verklighet vi upplever och genom våra stereotyper påverkar vi beteendet hos berörda individer och grupper.

För att motverka att stereotyper påverkar mötet mellan rättsväsendet och personer med utländsk bakgrund föreslår Lindholm kvotering av personer tillhörande minoritetsgrupper till landets juristutbildningar samt en ökad representativitet av olika minoritetsgrupper bland nämndemän.

Utvärdering av insatser

Det finns en del studier som utvärderar insatser främst riktade till unga män med utländsk bakgrund som har erfarenhet av kriminalitet eller som är i riskzonen för att utveckla ett kriminellt beteende.

Projekt »Socialarbetare för ungdomar«

I en utvärdering gjord av Andersson (2004) beskrivs projektet »Socialarbetare för ungdomar«³⁴. Projektet som utvärderas har som syfte att genom ökat socialt arbete ge mer trygghet till vuxna och unga i centrala Malmö. Detta ska ske genom att ungdomsbrottsligheten ska minskas och förebyggas. Målgruppen i det beskrivna projektet är ungdomar mellan 12 och 18 år, och »inom målgruppen framhålls kontakten med invandrarungdomar och deras familjer som prioriterat« (s. 7). Projektet betonar också skillnader i riskbeteende mellan pojkar och flickor. Projektet riktar sig till stor del till ungdomar som finns i närheten av äldre kriminella, och själva riskerar att

³⁴ Utvärderaren har inte varit med från starten av projektet, utan enbart gjort en efterstudie. Data har samlats in genom dagböcker, verksamhetsberättelser och andra interna dokument. Fältstudier och intervjuer med fem socialarbetare som tillhör projektets personal har genomförts. Författaren har deltagit i arbetskonferenser och samlat in uppgifter genom enkäter och intervjuer med samverkanspartners. Spontana samtal har förts med ungdomar som deltagit i projektet, däremot har inga formella intervjuer med ungdomar genomförts.

utveckla ett kriminellt beteende. Finansiering av projektet har skett via storstadsavtalet 2002–2004 och det drevs av SDF Centrum. I projektet medverkar myndigheter som socialtjänst med inflytande från polis och fritidsförvaltning. Detta projekt, menar Andersson, har en utförlig och konkret projektbeskrivning, vilket inte alltid är fallet med projekt inom den offentliga sektorn. Man har utvecklat en specifik metod för uppsökande arbete bland ungdomar, med bl.a. rutiner för dokumentation, fältarbete och kommunikation med ungdomar. Projektet betonar att det utgår ifrån ett myndighetsperspektiv och ingriper när unga far illa eller begår brott. Projektet har som delmål att få till stånd ett utökat samarbete mellan socialtjänst och polis och att få en bättre kontakt med föräldrar. Det långsiktiga målet är minskad ungdomsbrottslighet och ökad trygghet för gemene man, något som utvärderaren påpekar är svårt att utvärdera inom tidsramen för detta arbete. Utvärderarens slutsats är att programmet bör förlängas eller permanentas och anger att skälen till detta finns att läsa i agendan *Handlingsplan – välfärd för alla* (2004)³⁵. Åtgärder som efterfrågas i handlingsplanen är sådana som detta projekt arbetar med konstaterar Andersson. Projektet startades utifrån ett antagande om att socialarbetare inte visste tillräckligt mycket om dagens ungdom. En annan pådrivande faktor var en enkät ställd till allmänheten, de s.k. »trygghetsmätningarna«. Vad som framkom där var att många upplevde otrygghet, segregation, arbetslöshet och ungdomsbrottslighet som påtagliga problem. Projektet bidrar med aktuell kunskap om ungdomars situation till andra myndigheter. Författaren menar att projektet är ett bra exempel på ett fungerande och givande samarbete mellan socialtjänst och polis. Projektet har fått positiv uppskattning av flera aktörer som föräldraföreningar och dylikt. Många ungdomar från förorten har flyktningbakgrund och segregation och arbetslöshet kan leda till att ungdomar i grupp drar sig in till stan där folk då känner sig hotade. Projektet har påverkat spänningar mellan olika grupper i samhället och lett till ökad integration. Uppdraget som utvärderare här har inneburit att formulera de kunskaper som har kommit fram i projektet (Andersson 2004).

Allmänt utformade insatser passar lika bra för minoritet som för majoritet

I en studie av Sandra Jo Wilson (2005) inleder författaren med att beskriva den debatt bland forskare och praktiker som har handlat om det eventuella behovet av specifika insatser för människor som tillhör etniska minoriteter. Denna diskussion, konstaterar författaren, har dock sällan grundat sig på några empiriska forskningsresultat. Jo Wilson har gjort en systematisk forskningsöversikt på utvärderingar av förebyggande arbete med kriminella ungdomar³⁶. Resultatet visar att kriminella ungdomar från etniska minoriteter inte får särskilt anpassade insatser i någon högre utsträckning och att insatser som inte är specifikt utarbetade för att passa etniska minoriteter har

³⁵ För en utförligare beskrivning av handlingsplanen, se not 9 samt s. 61 i kapitlet om »utsatta« bostadsområden nedan.

³⁶ Forskningsöversikten är baserad på 305 amerikanska undersökningar som är utvärderingar av olika interventionsprogram. Målgruppen i undersökningarna är övervägande män i åldern 15 år och uppåt. Hälften av deltagarna tillhör minoritetsbefolkningen (de flesta är afroamerikaner eller latinamerikaner) och hälften majoritetsbefolkningen. Den vanligaste typen av intervention var rådgivning eller »stödsamtal«. Författaren har sedan gjort en metaanalys av ett statistiskt material.

samma effekt på dem som tillhör en majoritet som på dem som tillhör en minoritet. Undersökningen säger dock ingenting om huruvida kulturellt anpassade interventionsprogram skulle ha högre effekt på unga med minoritetsbakgrund, utan endast att de program som inte är kulturellt anpassade inte har sämre effekt på dessa unga. Intressant att notera kan vara att undersökningen visade att de olika programmens resultat för övrigt skilde sig åt en hel del.

Förhållningssätt

Ökad förståelse för ungdomarnas situation

Statistik och annan forskning visar alltså på en överrepresentation bland unga män med utländsk bakgrund när det gäller att bli åtgärd för olika samhällsinsatser i samband med kriminalitet och andra sociala problembe- teenden. Flera forskare är kritiska till vuxenvärldens, och framför allt be- rörda myndigheters tjänstemäns, förhållande till dessa unga. Brister som beskrivs är oförståelse för ungdomarnas situation och stereotypa föreställ- ningar om dem. Forskare på området menar bl.a. att vuxenvärlden först och främst måste ta reda på mer om dessa ungdomar för att få en ökad förståel- se för deras värld. Kamali (1999) understryker att invandrarungdomar inte är någon homogen grupp men att många kan uppleva en känsla av utanför- skap i relation till majoritetssamhället och att de därmed bygger upp en värld som delas in i »vi« och »dom«. Gänget blir den enhet som ersätter känslan av brist på gemenskap med familjen och det övriga samhället. Be- roende på att dessa ungdomar har att hantera motstridiga budskap från vuxenvärlden utvecklar de en särskild förmåga som i sämsta fall leder till en »outsideridentitet«. Dessa ungdomar kan dupera både familj och sam- hälle och i vissa fall blir strategin ett kriminellt beteende.

Sernhede (2002) menar att Sverige har producerat en hel mängd med statistik om »utsatta« områden och dess invånare, men få studier försöker på djupet förstå hur livet i dessa förorter kan se ut. Sernhede gör ett nedslag i Göteborgsförorten Angered och intresserar sig för den hiphopkultur som har växt fram, framför allt i storstadsområdenas »multietniska« ytterkan- ter³⁷. Fokus ligger främst på hur hiphop som ungdomskultur gestaltas i det vardagliga identitetsarbetet bland ungdomar. Sernhede ger en bakgrund till problematiken med unga män som hamnar/ställer sig utanför samhället. De som hårdast drabbades av krisen i början på 90-talet var de grupper som redan hade en svag anknytning till arbetsmarknaden, ungdomar, lågutbil- dade och »invandrare«. I samband med detta ökade också bidragsberoendet i dessa grupper. Valfärdens trygghetssystem i Sverige bygger till stora delar på inkomstbortfall och det medför att grupper som inte har hunnit etablera sig på arbetsmarknaden blir hänvisade till socialbidrag. De ung- domar som är intervjuade i Sernhedes studie upplever också att vägarna till att få arbete och få studera som ska vara tillgängliga för alla är stängda för dem. De har svårt att veta hur de ska göra för att förbättra livet. Sernhede menar att orsaken till utestängningen av »invandrare« ser ungefär likadan ut i stora delar av Europa och grundar sig i ett postkolonialt tankearv.

³⁷ Sernhede har utifrån en etnografisk metod använt sig av deltagande observation och intervjuer, och han poängterar att han inte är ute efter några generaliserbara resultat utan ser det som fördjupningar/nedslag bland några »förortsungdomar« och hiphoppare.

En stor del av ungdomarnas identitetsbygge, menar Sernhede, påverkas av annat i deras omgivning än föräldrarna. Bl.a. är kompisar från hela världen en viktig influens. En annan viktig social realitet som påverkar identitetsbygget är det faktum att man bor i ett område som av andra definieras som »utsatt« eller »marginaliserat«. Även skönlitteratur och tv-program skildrar i ringa omfattning livet i förorten. En stor del av de påverkansfaktorer som verkar i dessa ungdomars liv är den ungdomskultur som hiphopen är en del av. Hiphop som kulturellt uttryck kan alltså säga oss någonting om de ungas existentiella och sociala livsvillkor. I dessa förorter finns bland ungdomar en potentiell utgångspunkt till dels det antirasistiska arbetet, dels till välfärdsstatliga institutioners förhållningssätt till dessa ungdomar. I stället för att betrakta dessa ungdomar som hotfulla så bör den ungdomskultur som de är en del av användas som utgångspunkt i arbetet. Sernhede menar att sammanhanget som hiphopen utgör för dessa unga (framför allt) män bidrar till en direkt verkande demokrati, vilket bör tas som utgångspunkt i myndigheters arbete och möte med dessa ungdomar. En annan viktig erfarenhet som har sin grund i hiphopkulturen är den kommunikation som upprättas med det omgivande samhället.

Sernhede (2003) föreslår således en annan förståelse av ungdomskriminalitet och gängbildning bland förorternas unga män, och menar att det finns en uppenbar risk att myndigheters förhållningssätt gentemot ungdomar med utländsk bakgrund påverkas negativt av de bilder som förmedlas av bl.a. media. Det krävs en ny socialpolitik som förmår fånga upp kreativiteten och den positiva anda som också finns i »utsatta« bostadsområden. Sernhede menar att socialarbetare och andra tjänstemän måste utforma sitt arbete tillsammans med de berörda ungdomarna för att hitta former som leder till att motverka den frustration som kan leda till gängbildning och som kan uppfattas som störande för samhället. Ett nytt sätt att se på och bemöta ungdomar i »utsatta« bostadsområden måste ersätta bilden av kriminella förortsungdomar. Man måste ta reda på dessa ungas verkliga behov. Gäng kan inte enbart tolkas som någonting negativt utan gänget kan utgöra den arena där mening skapas i en värld där man långt ifrån på något självklart sätt har sin framtid utstakad. Socialtjänstens uppgift är, enligt Sernhede, att återanpassa individen till det rådande samhällets normer. Men socialtjänsten bör även arbeta tillsammans med ungdomarna för att skapa former för förändring. Socialarbetaren måste på allvar fråga sig var hans eller hennes lojalitet ligger. Sernhede menar att en form av socialpedagogik praktiseras i gängkulturen. Gänget stöttar och hjälper medlemmarna utifrån var och ens specifika behov. Man tar också hänsyn till familjens historia för att förstå situationen. I stället för att socialarbetare försöker eliminera dessa gäng och se dem som ett hot så vill Sernhede visa på den potential som finns i gängkulturen och hur denna kan tas som utgångspunkt i det förebyggande förändringsarbetet.

Anledningen till att det sociala arbetet i dessa förorter misslyckas är, menar Sernhede, bl.a. det individriktade perspektivet. Den kunskap och de arbetssätt som fältassistenter använde sig av däremot, var grupporienterat och bättre lämpat för att jobba med ungdomar i gäng. Denna yrkeskår har dock på senare tid bortrationaliserats mer och mer. Av största vikt är att socialarbetare lär sig att förstå och arbeta med individer och grupper som inte känner tillit till myndigheter. Socialarbetare måste tillskansa sig ungdomskulturforskning för att kunna utveckla en modern ungdomspedagogik. Sernhede förespråkar också en ny sorts pedagogik som inte är tillrättavisande ur ett uppifrånperspektiv utan som är frigörande och som ut-

vecklas direkt ur de ungas egen praktik. Det huvudsakliga är inte att göra dessa unga till »svenskar« utan att få dem att känna större tilltro till sig själva och samhället i stort. De unga måste respekteras som de är (Sernhede 2003).

Delar av studien (Sernhede 2002) berör mera direkt ungdomarnas förhållande till myndigheter, och då främst polisen. Sernhede beskriver ungdomarnas förhållande till polisen som »spänningsfyllt« där ungdomarna anser att polisen måste lära sig mer om storstadens och ungdomarnas villkor. En av ungdomarna berättar hur han har blivit misshandlad av polisen sedan han själv slagit ner två poliser. En annan av de intervjuade unga männen jämför ungdomarnas relation till polisen i Sverige med sin pappas relation till diktaturen i Latinamerika på 70-talet och han menar att det är samma kamp som förs, även om han påpekar att det förstås är skillnad på Sverige och en diktatur. I Sverige kommer odemokratiska missförhållanden ofta fram, vilket de inte gör i en diktatur. Det han menar är lika är förtrycket av de fattiga. I intervjuerna framtonar en bild av unga män med invandrarbakgrund som inte känner sig delaktiga i det svenska samhället. En av informanterna beskriver hur han började be i skolan för att visa att han var muslim: »Därför dom hatar oss ändå.« Denna kille är, som han själv beskriver, invandrare, afrikan och muslim. Han menar att detta gör att han blir mest diskriminerad av alla invandrargrupper: »Dom där grekerna, dom bemöttes inte av samma främlingsfientlighet som vi.« Sernhede menar att dessa röster är talande för många unga män i Angered. Sernhede menar också att det faktum att ungdomarna inte deltar i den demokratiska processen inte har med ointresse att göra, utan att det har med utanförskap att göra.

Utsatta bostadsområden

Ett statligt bekymmer och ett problemområde som ofta dyker upp i litteraturen är boendesegregation. Detta kapitel samlar litteratur som berör denna fråga samt en del om de insatser som görs i sammanhanget.

Boendesegregation; statistik och rykte

En statlig utredning om barn och ungas uppväxtvillkor har identifierat ett antal utsatta bostadsområden. Av storstädernas alla barn bor ca 40 procent i ett utsatt område och flertalet av dessa är barn med utländsk bakgrund. Utsatta områden definieras utifrån en statistisk beräkning på när kvoten mellan höginkomsttagare och låginkomsttagare överstiger ett visst värde och flertalet bosatta i området beräknas ha »låga, mycket låga och extremt låga inkomster« (SOU 1997:61). Det handlar ofta om storstädernas »etniskt heterogena« eller »invandrantäta« ytterområden. Boendesegregationen antas leda till en ökad risk för ungdomar att drabbas av sociala problem och kan även leda till att ungdomar som redan drabbats av sociala problem har svårare att bryta mönster p.g.a. minskade kontaktnät, menar man i Socialstyrelsens meddelandeblad (Nordin Jareno & Carlberg 2005).

Skilda uppfattningar om orsaken till segregationen handlar om invandras vilja att bo tillsammans med landsmän eller, och ofta i motsats till det förnämnda, det övriga samhällets diskriminering. En del forskare anser att begrepp som *marginaliserade* eller *stigmatiserade* bättre beskriver karaktären på dessa områden.. Detta för att peka på det omgivande samhällets exkludering av dem som bör där, en exkludering som leder till brister på en

rad områden (Kamali 2005a). Det är med detta resonemang snarare exkluderingen från majoritetssamhället som bl.a. leder till barns och ungdomars sämre förutsättningar än det faktum att de bor i ett »utsatt« område.

Samtidigt som det är av vikt att identifiera mänsklig utsatthet i samhället leder själva utpekandet till ytterligare problem. Flera forskare pekar på att den diskriminering ungdomar med utländsk bakgrund (framför allt utomeuropeisk, eller utanför västvärlden) är utsatta för har sin grund i stereotypa föreställningar om dem. Dessa föreställningar handlar inte minst om förorten. Negativa bilder av förorten som »getto« förmedlas via media (Lahti Edmark 2004) och förorten »demoniseras« i allehanda sammanhang (Kamali 2005a). Hosseini-Kaladjahi (2002) diskuterar det faktum att invånare i »invandrartäta« bostadsområden har att förhålla sig till det stigma som det innebär att den plats man är bosatt på ständigt utpekas som problematisk. Förorten är en social konstruktion som beskrivs utifrån vad man inte har i förhållande till »svenskarna«. Ramberg & Pripp (2002) beskriver skilda aspekter av synen på och livet i förorten. Bl.a. berörs frågor som att ungdomar känner sig utpekade för att de kommer från Fittja³⁸ och hur de hanterar detta (Ramberg & Pripp 2002).

Interventioner i »utsatta« bostadsområden

Ett otal insatser och interventioner har genomförts i »utsatta« bostadsområden, flera av dessa har utvärderats. Här presenteras några av dessa utvärderingar.

Från Blommansatsning till Storstadssatsning

1996 inleddes Blommansatsningen, en satsning för att öka integrationen i samhället. Medel tilldelades invandrartäta områden för att bidra till att motverka segregation. Blommansatsningen avslutades 1998 och då Nationella exempel i stället inleddes. De tre mest invandrartäta kommunerna i Sverige tilldelades då pengar till liknande ändamål. Nationella exempel avslutades 1999 för att ersättas av Storstadssatsningen. Bakgrunden till denna var delvis ett bekymmer om ökade sociala och etniska klyftor i samhället, som bl.a. visat sig i en allt mer omfattande bostadssegregation. *Integration* är ett nyckelbegrepp i Storstadspropositionen och definieras bl.a. med att alla, oavsett bakgrund, ska ha samma möjligheter till att förverkliga sina livsprojekt. *Segregation* definieras som bristen på integration, delvis som geografisk separation av livsrum och en social distans mellan olika grupper (etniska, klassmässiga osv.) i samhället.

Ungdomsinsatser inom Storstadssatsningen

Sjöo (2002a) har utvärderat ungdomsinsatser inom Storstadssatsningen i Stockholm³⁹. I inledningen skriver författaren att den storstadspolitiska propositionen *Utveckling och rättvisa, en politik för storstaden på 2000-talet* som ligger till grund för Storstadssatsningen inte explicit beskriver

³⁸ Boken har titeln *Fittja, vålden och vardagen*. Fittja är en av Stockholms ytterområden med en hög andel människor med utländsk bakgrund.

³⁹ Primärkällor utgörs av en enkätundersökning som har genomförts av Södertörns högskola för att kartlägga pågående ungdomsinsatser, samt av djupintervjuer med projektledare och ansvariga för Storstadssatsningens genomförande i aktuell stadsdel. Författaren går igenom projektmål på lokal nivå i de stadsdelar som räknas upp i syftet (se ovan), och dessa målbeskrivningar jämförs sedan. En mer grundläggande studie av två av projekten utifrån ett underifrån- respektive ett genusperspektiv har också genomförts.

ungdomar som målgrupp. Ungdomar nämns trots det på flera ställen i propositionen och flera projekt riktade till ungdomar pågår på lokal nivå. Projekten ingår som delar i ett större integrationspolitiskt program eller är utvidgningar av redan existerande ungdomsprojekt. Sjöö menar att en samlad kunskap om dessa ungdomsinsatser saknas. Syftet med rapporten är att: »a) identifiera storstadspropositionens förhållningssätt till ungdomsfrågor, b) kartlägga det ungdomsarbete som finansieras av Storstadssatsningen i Stockholmsområdena Husby, Tensta, Skärholmen, Rinkeby och Rågsved samt identifiera och i ett jämförande perspektiv diskutera några av deras gemensamma drag, c) förmedla en del av de erfarenheter och upplevelser som ledare för olika ungdomsinsatser i dessa områden gett uttryck för och d) i den mån det empiriskt och analytiskt är möjligt identifiera och diskutera faktorer som skapar hinder för ungdomar att förverkliga sitt livsprojekt.« Författaren avser inte att bedöma om vissa insatser har varit lyckade eller inte utan det handlar snarare om en kartläggning av ett politikområde och ett sätt att undersöka vilka tankesätt som har genomsyrat implementeringen av dessa ungdomsprojekt. Ett syfte är också att identifiera vilka hinder och möjligheter som detta medför både i teorin och praktiken, detta för att undersöka om det eventuellt finns ett glapp mellan idé och utfall i det praktiska genomförandet.

Studien utgår ifrån två perspektiv, dels det »underifrånperspektiv« som är politiskt initierat i Storstadssatsningen, dels det genusperspektiv⁴⁰ som författaren själv anlägger på studien. Sjöö har med hjälp av dessa perspektiv analyserat vad insatserna, som de konkret har kommit att utformas, betytt. Resultatet visar att ungdomarnas utsatthet är tydlig trots att insatserna har som mål att stärka ungdomars självbestämmande utifrån ett uttalat underifrånperspektiv. Denna utsatthet visar sig inom tre områden: ålder, etnicitet och kön. Författaren benämner dessa den åldersmässiga, den etniska och den genusmässiga begränsningen.

Ålder har visat sig vara den viktigaste principen som leder till utsatthet. Trots en intention om ungdomarnas deltagande bedöms deras mognad innan de släpps in i beslutandet. Frågors vikt värderas inte sällan av vuxna, och styrs delvis av vilka frågor som kan ge bidrag till projektet i form av storstadsmedel. Ledaren i det enskilda projektet har att förhålla sig till antingen ungdomarna eller insatsens huvudman.

Den etniska segregationen visar sig inte öppet utan ligger dold under ytan. Storstadssatsningen har som mål att förbättra villkoren för boende i utsatta bostadsområden och många av de boende i dessa områden är invandrare. I propositionen står att läsa att en etnisk dimension har blivit tydlig i klassamhället. Ett av projekten som lyfts fram i utvärderingen av ungdomsprojekt inom Storstadssatsningen är ett integrationsprojekt som går ut på att ungdomar från medelklassområdet Spånga och det utsatta området Tensta ska mötas i gemensamma aktiviteter. Projektet leder till viss del till fruktbara möten men får även delvis motsatt effekt då ungdomarna från Tensta känner sig stigmatiserade i jämförelse med ungdomar från Spånga. Det är också svårare att få Spångaungdomar att komma till Tensta än tvärtom. Författaren ställer sig frågor som: Var kommer den negativa bilden av Tensta ifrån, är det bara från media? I hur hög grad ska människor integreras, finns det någon gräns?

⁴⁰ Med genusperspektiv menar Sjöö att kön förstås som en social konstruktion och att kvinnan generellt är underordnad mannen.

Ungdomarna i Tensta har således att förhålla sig till diskriminering på etniska grunder. En annan aspekt är att förvaltningspersonalen i dessa utsatta stadsdelar väljer att blunda för etnicitet, just för att motverka diskriminering. Man menar att det är viktigt att fokusera på att man arbetar med ungdomar i utsatta bostadsområden och inte med olika grupper av invandrarungdomar. Endast ett projekt, Romprojektet i Husby, hade en uttalad etnisk målgrupp. I detta projekt arbetade man med unga romer p.g.a. att dessa hade stor frånvaro i skolan. Författaren har inte någonstans i fältarbetet stött på att etnicitet används som förklaring till problem, varken på struktur- eller individnivå. Författaren påpekar att man då tenderar att missta den utsatthet som är etniskt grundad och som framför allt består i diskriminering som i sin tur kan få konsekvenser i individers liv och villkor. Intentionen bakom Storstadssatsningen, menar författaren, utgår just ifrån en idé om att de problem som bör åtgärdas har en etnisk karaktär. Betonandet av etnicitet riskerar här dock samtidigt att skapa ökade klyftor mellan »oss« och »de andra«. Författaren menar att det i stället är socioekonomiska skillnader som ligger bakom problem som segregation. Trots detta resonemang efterlyser författaren ett ökat fokus på etnicitetens betydelse och anser att dess betydelse behöver problematiseras. Insatsledare och andra myndighetspersoner låter bli att tala om etnicitet för att undvika kulturella förklaringar till problem (man hänvisar dock till just etnicitet för att legitimera specifika tjejevksamheter). Författaren är osäker på om ett undvikande verkligen leder till att fenomen som diskriminering motarbetas och menar att det krävs mer forskning om relationen mellan individer och institutioner där »det etniska« kan tänkas ha betydelse.

Lahti Edmark (2004) har i en licentiatavhandling sammanställt en kunskapsöversikt om interventioner i utsatta bostadsområden. Politiker har sedan 60- och 70-talet varit angelägna om att på olika sätt få bukt med problemen i dessa områden. Studien behandlar inte insatserna i sig utan det vetenskapliga studiet av dessa insatser. Författaren pekar ut flera teman som denna forskning har uppehållit sig kring. Dessa teman är bostadssociala frågor, social problematik samt analyser av stereotypa bilder och förgivettaganden utifrån en mer diskursiv ansats. En av författarens slutsatser är att mytbildningen som drabbar dessa områden är ett problem, inte sällan baserat på överdrifter, oavsett om det handlar om att områdena skulle vara multiproblematiska eller mångkulturella. Dessa myter, snarare än fakta, tycks bl.a. tas för intäkt när man beslutar om nödvändiga interventioner. Risker är att bilderna blir verkligare än verkligheten och insatser för ökad integration kan i vissa fall bidra till motsatsen. När dessa områdens karaktär beskrivs tenderar man att beskriva en hög andel invandrare i samma andetag som hög arbetslöshet och ohälsa vilket leder till att själva invandrarskapet görs till ett problem. Det som framkommer i författarens forskningssammanställning är att det inte är mängden människor med utländsk bakgrund som är problemet utan bristen på inhemska befolkning. Det som skulle bidra till stabilitet i dessa områden är att fler ur den inhemska befolkningen bor kvar eller flyttar dit. Ett problem har dock varit att nyanlända flyktingar inte sällan hänvisas till dessa områden. Forskarna menar att strukturella problem inte kan lösas med hjälp av interventioner på lokal nivå, däremot kan framtidstro, levnadsvillkor och självkänsla förbättras. En förutsättning för att interventionerna ska lyckas har visat sig vara att de boende har ett reellt inflytande över processen. Författaren pekar, liksom Sjö (2002), på problemet med ett »underifrånperspektiv«, inte minst för

att det initieras »ovanifrån«. Brister som beskrivs är också medverkande myndigheters dåliga samverkan (Lahti Edmark 2004).

Övriga integrationsbefrämjande åtgärder

I den statliga utredningen *Välfärd vid vägskalet* (SOU 2000:3) drar utredaren slutsatsen att det mest centrala i frågan om insatser i integrationsarbetet är ett fortsatt stöd till en väl utbyggd generell välfärdssektor, med bl.a. arbete till fler. På så sätt kommer integrationen av fler utrikes födda att öka. Men det behövs enligt utredaren även riktade insatser, t.ex. satsningar inom skolan på intensiv språkundervisning samt sommarlovsverksamhet.

En kommunal handlingsplan från Malmö stad, *Välfärd för alla – det dubbla åtagandet* (2004), är utarbetad och tänkt som ett stöd till myndigheter som arbetar och kommer i kontakt med utsatta grupper. En grupp som pekas ut som i behov av samhällets stöd är människor med utländsk bakgrund som bor i segregerade bostadsområden. Ett delområde som handlingsplanen tar upp är således integration. En av utgångspunkterna i handlingsplanen är att arbete leder till integration och därför bör insatser för att alla ska få arbete prioriteras. Utredningen grundar sina förslag på att det finns en segregation och att vissa bostadsområden är mindre resursstarka än andra. Långsiktiga mål som handlingsplanen förespråkar är att alla arbetsföra ska arbeta, alla elever ska ha fullständiga betyg, alla ska erbjudas en bostad och antalet brott ska vara noll. I handlingsplanen ges också en hel del konkreta förslag på övergripande åtgärder för att öka integrationen i samhället. Ett är att staten ska ta ansvar för vissa övergripande frågor som myndighetssamverkan, ansvar för flyktingpolitiken och kortare behandlingstid av asylärenden. Ett annat förslag är att asylsökande till Malmö begränsas så att Malmö kan ta god hand om de flyktingar som redan är bosatta där. Handlingsplanen föreslår också begränsningar i överklaganderätten. Man vill vidare ha ett stopp för EBO (asylsökandes rätt att bosätta sig där de vill). Handlingsplanen föreslår att introduktionen för nyanlända ska förbättras. Åtgärder för att snabba på att individen blir självförsörjande, exempelvis validering och utökad svenskundervisning, bör sättas in. Man vill se ett mer resultatriktat samarbete mellan myndigheter och arbetsgivare och en särskild satsning på »invandrarföretag« förespråkas. Stadens anställda bör ha samma etniska sammansättning som befolkningen i övrigt. En av de stora frågorna i handlingsplanen är medborgarnas trygghet. Handlingsplanen föreslår mer resurser till polisen eftersom dessa har dragits ner, vilket inneburit att utredningstiden för ungdomsbrott kraftigt har förlängts. Andra förslag som handlingsplanen lägger fram är att en ny Polishögskola förläggs till Rosengård samt kameraövervakning på Möllevångstorget. Fler mötesplatser för invandrare och svenskar och ökade bidrag till föreningar som arbetar med integrationsfrågor föreslås också. Hela kommunen ska använda en arbetsmetod som kallas »brobyggare« där ett syfte är att förmedla kunskap mellan olika etniska grupper. Kunskap om svenska myndigheter ska också spridas och nätverk skapas. Handlingsplanen ger också ett förslag om att utveckla »vänfamiljer«, där svenska familjer och invandrarfamiljer kan mötas. Man vill också ha yrkesverksamma mentorer och förespråkar att kommunanställd personal får ökade kunskaper i kulturspecifika förhållanden så att man på bästa sätt utnyttjar resurser hos personer med annan etnisk bakgrund (*Välfärd för alla*, Malmö stad, 2004).

DEL 2: Problemområden och aktuella teman

Jag ska i denna andra del av rapporten utveckla några viktiga teman som tas upp i den aktuella litteraturen samt mera ingående diskutera dessa. Jag kommer att presentera en del ytterligare litteratur samt återknyta till tidigare refererad litteratur. Första frågan jag kommer att besvara i del 2 är den om vilka förutsättningar som ramar in mötet och vilka problem som kan uppstå i mötet mellan »klient« och myndighet. Jag har främst tagit fasta på diskussionen om ungdomars bristande tillit till myndigheter och förekomsten av diskriminering. Den andra frågan jag mera ingående kommer att diskutera är den om det är i »invandrades« kulturella bakgrund eller i samhällsstrukturen som den huvudsakliga bakomliggande orsaken till de problem som jag tidigare har beskrivit i del 1 bör sökas.

Bristande tillit – hos både ungdomar och myndigheter

I en statlig utredning från 1994, *Ungdomars välfärd och värderingar*, har Vogel genomfört en enkätstudie bland ungdomar där en av frågorna handlade om förtroende för olika samhälleliga institutioner. En av bakgrundsvariablerna är »infödda svenskar« och »invandrare«. Resultatet visar att 67 procent har förtroende för polisen, 40 procent för försvars- och rättsväsendet men att endast 30 procent har förtroende för välfärdssystemet och övriga institutioner. Unga kvinnor är mer positiva än unga män till välfärdssystemet, för övrigt visar resultatet få skillnader mellan olika ungdomsgrupper. De skillnader som man kan urskilja mellan ungdomsgrupper är bl.a. att de ungdomar som är arbetslösa har mindre förtroende för samhällets institutioner generellt, detta gäller också arbetare och arbetarbarn. Det finns också en skillnad mellan infödda och invandrare i det att invandringdomar visade sig vara mera splittrade än svenska ungdomar: de är betydligt mer positiva till statsmaktens institutioner (den politiska makten) och även till välfärdssystemet. Däremot är de mer negativa till kontrollapparaten som rättsväsende och polis (Vogel, SOU 1994:73).

Trots att denna undersökning bara visade på en ökad misstro för kontrollapparaten bland ungdomar med utländsk bakgrund har flera forskare senare menat att ungdomar med utländsk bakgrund upplever en allmän misstro mot myndigheter och i synnerhet mot polis och socialtjänst (Kamali 1999, Sernhede 2002). Sernhede (2002) menar att de unga män som han har samtalat med inte känner tillit till myndigheter, de upplever inte att de hjälpande funktioner i samhället som ska finnas för alla är tillgängliga för dem. Detta gäller dock framför allt ungdomar boende i »utsatta« områden och unga män

Vad beror misstron på?

Misstron kan ha sin grund både i dåliga erfarenheter av upplevelser från det land man har flyttat/flytt ifrån (Ekblad m.fl. 1996) men också i mötet med det svenska samhällets institutioner. Pålsson (1995) beskriver en bristande tillit till svenska myndigheter som har sin grund i hur situationen var i det

land man flytt ifrån. De män som Pålsson beskriver har upplevt krig, fängelse och tortyr. De har ofta tvingats lämna sina familjer som de sedan dess inte sällan lever helt isolerade ifrån. De kan ha fastnat i ett beroendeförhållande i relationen till sin ursprungsfamilj, något som ofta överförs i kontakten med myndigheter och om gör den komplicerad. Tilliten till myndigheter är alltså ofta mycket låg (Pålsson 1995).

Kamali (1999) menar att den misstro som ungdomar kan uppleva mot myndigheter delvis har att göra med föräldrarnas inställning till det svenska samhället. Ungdomar som är mycket negativa till myndigheter har också föräldrar som är mycket negativa. Genom sin svenska värdegrund utesluter våra myndigheter dessa grupper vilket förstärker misstron. Andra faktorer som påverkar de ungas attityder mot samhället är om de är segregerade eller integrerade, deras föräldrars eventuella arbetslöshet och hur vänkretsen ser ut. Hos ungdomarna som ingår i studien⁴¹ varierar misstron från viss skepticism till rent hat. De ungdomar som upplever störst misstro är också de som på ett flertal områden lever på marginalen av ett etablerat samhällsliv. De har många och ofta dåliga erfarenheter av mötet med socialtjänst och polis.

Senare har både svenska kunskapsproducerande myndigheter och forskare i större utsträckning pekat på just brister i samhällets institutioner och deras arbete. Vad är det i myndigheternas agerande som leder till minskat förtroende och vad kan myndigheter och andra samhällsinstitutioner göra för att öka förtroendet hos gruppen ungdomar med utländsk bakgrund?

I Socialstyrelsens meddelandeblad (Nordin Jareno & Carlberg 2005)⁴² har ungdomar intervjuats om olika problem som de upplever samt om vart de vänder sig med eventuella problem. Ungdomarna talar om somatiska, sociala, existentiella och psykiska problem. Av de ungdomar som går i skolan skulle de flesta vända sig till skolsköterskan för att få råd. Många känner också till och är positiva till Ungdomsmottagningen. Slutsatser som dras utifrån resultatet av intervjuerna är att ungdomar generellt, alltså inte bara ungdomar med utländsk bakgrund, i dag har svårt att erhålla rätt vård och bemötande eftersom de först själva måste veta om deras problem är psykologiska, somatiska eller sociala. Ungdomarna är alltså oklara över vart de ska vända sig vid olika problem. Socialstyrelsen konstaterar också att ungdomarna behöver möta behandlare som förmår lyssna även på det som inte uttalas direkt eftersom människor i allmänhet och unga i synnerhet kan ha svårigheter att uttrycka och formulera exakt vad man behöver hjälp med. Detta gäller ungdomar i allmänhet och som inte behöver ha särskilt svåra problem. Misstro och svårigheter att veta vart man ska vända sig tenderar naturligtvis att öka för de ungdomar som lever ett liv i marginalen. Kamali (1999) menar att många invandrare som kommer i kontakt med svenska myndigheter i samband med brott inte är vana vid att samhället tar hand om dessa problem. I de länder de kommer ifrån ligger detta ansvar ofta på familjen. Ungdomar i segregerade bostadsområden upplever också en överdriven kontroll från polis och socialtjänsts sida (Kamali 1999, Sernhede 2002). Detta bekräftar också Lindholm (2005) som menar att polisens riktade insatser mot gruppen unga män med invandrarbakgrund troligen leder till en ökad misstro och stämpling (Lindholm 2005). Kamali (1999) menar att myndigheter i allmänhet och socialtjänsten i synnerhet

⁴¹ Ca 50 ungdomar och föräldrar har intervjuats.

⁴² Resultatet bygger på en fokusgruppsintervju som har genomförts med ungdomar på mellan 13 och 24 år (med både svensk och utländsk bakgrund).

bidrar till att utesluta invandrarfamiljer ur den »svenska gemenskapen«, detta p.g.a. myndigheternas enögda kulturella perspektiv. Att myndigheter genom stereotypa föreställningar om invandrare bidrar till utestängning av dessa menar även Ålund (2002).

Således har ungdomar i allmänhet delvis ett lågt förtroende för myndigheter och de har svårt att veta vart de ska vända sig med sina olika problem. Det är troligen också så att ungdomar med ett kriminellt levnadssätt i högre utsträckning upplever denna misstro, oavsett om de har svensk eller utländsk bakgrund. Det ingår dock inte i denna studie att ta reda på. Trots detta tvingas unga med utländsk bakgrund konfronteras med specifika problem.

Innebörden av ett ord

Debatten om ordet »invandrare« har på senare tid blossat upp i media. I radioprogrammet »Ring P1« hördes flera röster i debatten en dag i början på december 2005: »Kalla saker vid dess rätta namn, en invandrare är en invandrare«, »Jag har bott i Sverige i tretton år, jobbar och betalar skatt, jag vill bli kallad svensk, jag är svensk.«

Redan under 90-talet började användningen av begreppet *invandrare* flitigt att diskuteras (Hertzberg 2003) och flera forskare menar att begreppet har kommit att utgöra en tydlig markör för dem som inte hör till (Bl.a. Kamali 2005b). Kritiken under 90-talet ledde också till en statlig utredning om användandet av begreppet invandrare (Ds 2000:48). Utredningen var tänkt att ligga till grund för nya riktlinjer när det gällde begreppsanvändningen för olika myndigheter. Ett antal utredare kom där fram till att ingen som inte själv har invandrat ska benämnas invandrare. Således bör benämningen »andragenerationsinvandrare« tas ur bruk. Flera forskare har pekat på ett problem i kategoriseringen av invandrare och det är att gruppen ofta har kommit att förknippas med sociala problem, och att dessa problem har ansetts genereras av »kulturella« egenskaper och beteenden (Ålund 2002, Hertzberg 2003). Det finns bestämda föreställningar om svenskar respektive invandrare som ofta bygger på kulturaliserande uppfattningar om olika befolkningsgrupper. Invandrare uppfattas vara allt som är främmande och icke-svenskt. På detta sätt konstrueras invandrarskapet kontrastivt mot det som uppfattas som svenskt, dvs. normalt, och så formuleras bilden av »de Andra« (Ålund 1997, Sernhede 2002). Ofta används begreppet invandrare till exempel om personer som uppfattas ligga långt borta från oss i kulturellt avseende (Ålund 2002, Borevi & Strömblad 2004). Människor som själva betraktas som invandrare värjer sig också ofta mot benämningen då den anses stigmatiserande i olika avseenden (Kamali 2005a). Begreppet invandrare kan sägas vara impregnerat av en mängd problemorienterade ideologier. Den vardagliga definitionen tenderar att hamna långt ifrån den egentliga betydelsen, att man har flyttat från ett land till ett annat. Invandrare används ofta för att beskriva även annat som t.ex. utseenden och beteenden som betraktas som avvikande eller exotiska. På detta sätt fortsätter forskning och myndigheter att bidra med särskiljandet av vem som är »svensk« och »invandrare«. Många forskare ställer sig också kritiska till ett okommenterat användande av begreppet invandrare, och när man talar om invandrare måste man således ha goda skäl till det (Ds 2000:43, Hertzberg 2003, Kamali 2005a). Språket avspeglar inte verkligheten på ett neutralt sätt utan konstruerar en indelning mellan »svenskar« och »invandrare« som om det vore klart avgränsade existerande kategorier. Denna tudelning är en av orsakerna till en misslyckad integrationspolitik menar en del forskare

(bl.a. Kamali 2005a). Sernhede (2002) menar att ord visst kan vara diskriminerande och att invandrare lätt leder tanken till asiater eller afrikaner men inte till norrmän, amerikaner och engelsmän. Han kritiserar dock utredningen om begreppet invandrare och menar att den språkdiskussion som förts lätt kan ge sken av att diskrimineringen endast sitter i vårt språkbruk.

Problemfokuseringen när det gäller invandrare och minoritetsgrupper generellt, i mötet med myndigheter, har också beskrivits av flera forskare. Arntsberg (1998, ref. i Olsson 1999b) skriver om hur svenska myndigheter under senare delen av 90-talet har beskrivit den zigeniska gruppen som ett problem som behöver åtgärdas. Författaren går igenom en stor del av det som svenska myndigheter har skrivit om zigenare och också hur zigenare har reagerat på detta. Arntsberg är mycket kritisk och undrar om någonting har blivit bättre för den zigeniska gruppen liksom för samhället i stort. Han menar att samhället har en »tycka synd om-mentalitet« i sitt bryderi om den zigeniska gruppen som det är dags att lägga bort. Ett annat problem i arbetet med zigenare som Holmberg (1991) tar upp är att majoritetssamhällets definition av vad som är problemet inte alltid stämmer överens med zigenarnas egen definition av problemet. Andra forskare konstaterar att tjänstemän inom olika myndigheter bär på stereotypa, och ofta problemimpregnerade, bilder av invandraren. Detta kan gälla socialsekreterare (Kamali 2002) och tjänstemän inom försäkringskassan (Soydan 1995). Lund & Ramsby (2001) pekar också på hur arbetsförmedlarnas bilder av unga invandrare formuleras i problematiserande termer som »kvinnor tyngda av slöjor och språkproblem« och »män tyngda av krig och tortyr«. När detta inte stämmer med klientens egen bild och med den faktiska situationen leder det lätt till felaktiga beslut.

Samhällets negativa bilder av »invandrarungdomar«

Invandrare som grupp definieras alltså ofta i negativa termer, detsamma gäller ungdomar som grupp vilken genom tiderna beskrivits som ett problem. På 30- och 40-talet var det dansbaneeländet som diskuterades och ofta var det just socialarbetare, präster och läkare som upprördes och debatterade i media. Dessa beskrivningar kommer dock sällan från dem som de berör, dvs. ungdomarna själva, och de säger kanske ibland mer om den som berättar än om den det berättas om (Frykman 1988).

I dag är »invandrarungdomar« ofta i centrum för debatten när ungdomsproblem beskrivs. Ungdomar med utländsk bakgrund belastas både av de *bristdiskurser* som ofta används när man talar om invandrare (Carlsson 2002) och av talet om den »hotfulla ungdomen«. Ungdomar som av media, i folkmun och i officiella sammanhang benämns »invandrarungdomar« är inte sällan födda i Sverige, och de flesta är även svenska medborgare (Ålund 1997, Sernhede 2002, Hertzberg 2003, Kamali 2005a). Bilder som förmedlas i samhället i stort är ofta problemfokuserade och befrämjar en »underprestationskultur« (McRobbie, ref. i Ålund 2002).

Sjöblom (2003) har pekat på att brister i tillit inte bara är något som ungdomar kan uppleva gentemot myndigheter. Sjöblom menar att samhället i stort saknar tillit till tvåspråkiga barn från »utsatta« förorter och att dessa barn ofta beskrivs som ett problem. Brister snarare än resurser betonas. Ålund (1997) och Sernhede (2002) menar att dessa stereotypa bilder av förorten och invandrarungdomar även påverkar socialarbetare, lärare och andra som arbetar i »utsatta« områden. Hertzberg visade också i sin avhandling (2003) att arbetsförmedlare snarare fokuserar på hinder än möjligheter när det gäller »invandrarungdomar«. Ålund (1997) menar att

invandrare hela tiden har att förhålla sig till de problembeskrivningar som (företrädare för) majoritetsbefolkningen använder sig av, även om man inte känner igen sig i dessa beskrivningar. Arbetslösheten är större bland invandrarungdomar än svenska ungdomar, även bland »andragenerationsinvandrare« och Ålund menar att ungdomar med utländsk bakgrund, trots att de är födda i Sverige, ofta möts av stereotypa föreställningar om språkbrist och brister i social och kulturell kompetens. Den unga invandramannen i förorten belastas också av en vålds- och problemfixerad diskurs. Bilder av unga invandramän som patriarkala förövare och av unga invandrarkvinnor som offer förmedlas i media och samhället i stort (Bredström 2003, Brune 2003). Ofta utesluts en diskussion om dessa mäns livssituation och uppväxtvillkor. Förklaringen till våldet hänförs till en »invandrarkultur«. Denna diskursiva konstruktion av »invandraren«, menar Ålund (2002), innehåller starkt stereotypa bilder och får därmed allvarliga konsekvenser i berörda människors liv. Här, menar Ålund, är socialarbetare medskapare till utpekandet av dessa människor som ansvariga för och skyldiga till sitt utanförskap och sitt misslyckande i att vara en fullvärdig (svensk) medborgare. Att myndigheter benämner dessa ungdomars livssituation utifrån kulturellt särart påverkar också hur dessa ungdomar ser på sig själva.

Kritik har också riktats mot att denna problemsyn även genomsyrar offentliga utredningar och politiska handlingsplaner när man talar om familjer och ungdomar med utländsk bakgrund.

I den statliga utredningen *Omhändertaganden* (SOU 2000:77), som jag tidigare har refererat delar av, dominerar beskrivningen av invandrarfamiljen som patriarkal och annorlunda och det finns en tendens att kulturalisera sociala problem när man talar om våldsanvändning i dessa familjer. Utredaren anser också att föräldrar med invandrarbakgrund behöver mer information om det svenska samhället och synen på uppfostran. Problemen läggs här på invandraren själv, som lider brist på information. Här utesluts en diskussion om den eventuella diskriminering som drabbar invandrarfamiljer och integrationsbegreppet problematiseras inte utan är taget för givet. Kritik mot utredningen riktas också från de los Reyes (2003) som menar att den genomsyras av en problematisk och stereotyp bild av invandrarföräldrar. Den särbehandling som förespråkas för barn och ungdomar med invandrarbakgrund kan inte utgå från stereotypa föreställningar om att alla barn och unga med invandrarbakgrund har liknande problem. Vidare anser de los Reyes att det är mycket problematisk att utredningen föreslår ett generellt bemötande för flickor i patriarkala miljöer. Paula Mulinari skriver i en kritisk artikel i *Arena* (4/04) att Malmö stads handlingsplan *Välfärd för alla* har en extremt problemfixerad inställning till invandrarungdomar. Ungdomar ses som hotfulla och problemen löses med hjälp av mer kontroll. En stereotyp bild av invandrarungdomar som kriminella och ointegrerade får här legitimerade politiska handlingsplaner. Detta kan jämföras med Lahti Edmarks (2004) resultat där stereotypa bilder av invandrare ibland får styra besluten om insatser i »utsatta« bostadsområden. Malmö stads handlingsplan ger också uttryck för ett minoritetsinriktat integrationsperspektiv där invandrarna själva utgör problemet, ett problem som »vi« ska åtgärda. Denna åtgärdsplan kritiserar också av deltagare i de fokusgrupper som genomfördes bl.a. i Malmö (Kamali 2005b). Kritiken gällde dels att flera forskare var kritiska mot integrationsperspektivet och menade att strukturella åtgärder behövs. Om detta togs dock ingen notis. Dels gällde det att stora summor pengar användes till att placera ut kameror, lysa upp hus och skapa praktikplatser, något som kan uppfattas enbart som en ökad

kontroll av vissa grupper av människor. Även Andersson (2004) kan kritiseras utifrån liknande utgångspunkter då hon delvis bygger sina slutsatser på denna handlingsplan. Andersson beskriver bl.a. hur projektet ska motverka att ungdomar med utländsk bakgrund drar in till stan eftersom detta kan göra att folk känner sig hotade. Ålund (1997) menar att det är vanligt att myndigheter och politiker anser att förorten bör hålla reda på sina egna ungdomar.

I handlingsplanen fokuseras till stor del arbete som vägen till integration. Sernhede (2002) för en intressant diskussion om många västerländska samhällens fokus på arbete som vägen till integration. Denna debatt, menar Sernhede, tar ofta avstamp i en dold föreställning om att exkluderade människor, ungdomar, invandrare, invånare i storstädernas segregerade bostadsområden osv. har en bristande arbetsmoral och vilja att delta i samhället. Denna synpunkt framförs även av deltagare i fokusgrupperna i Kamalis studie (2005a) där man anser att myndigheter betraktar arbetslöshet bland invandrare som självvald.

Hertzberg (2003) visar hur arbetsförmedlares föreställningar om föräldrar med invandrarbakgrund tenderar att beskrivas i problemtermer, en problemsyn på föräldrarna som också förekommer i handlingsplanen.

Att fokusera på problemen när det gäller ungdomar med annan etnisk bakgrund än svensk blir också tydlig i Socialstyrelsens meddelandeblad 2005 (jfr även med Ekblad m.fl. 1996) då man konstaterar att ungdomar i segregerade områden har ett mindre kontaktnät. Dels diskuteras inte bristande kontaktnät bland ungdomar boende i det segregerade bostadsområdet Danderyd eller Östermalm dels underförstås att det är »svenska« kontakter som är viktiga. Man utgår här ifrån att kontakter med invandrare per definition är mindre bra.

En passus här kan vara att eftersom det mestadels handlar om myndigheter som arbetar med »problemlösande« uppgifter så tenderar arbetet med och beskrivningen av alla klientkategorier att bli probleminriktade. Forskare har pekat på den subjektiva dimension som interventioner och ingripanden i människors liv ofta grundar sig på. Välfärdsstatliga interventioner har sin grund i uttalade idéer om hur livet bör läggas tillräta. Dessa idéer kan ha en utopisk karaktär i den mening att de innefattar en strävan efter ett »nytt« samhälle, en »bättre« medborgare. Hirdman (1993) har pekat på att detta leder till en risk att människor, och detta gäller alla som blir föremål för dessa interventioner, upplever att de inte duger som de är. Interventionen rymmer således en maktdimension som är närvarande i alla möten mellan »behandlare« och »klient«.

Det flera forskare dock har för avsikt att beskriva här är att själva invandringen och »invandraren« blir ett problem i sig. Forskning har också visat att en institution som skolan, som inte är problemorienterad, också producerar bilden av »invandrareleven«, inte sällan utifrån en problematiserande utgångspunkt (Runfors 2003).

Problem i mötet

Allmänt om diskriminering

De negativa bilder som finns i samhället i stort och hos myndigheter om »invandrare« och om invandrarungdom påverkar troligen både tjänstemän och ungdomarna själva. Bilder som i vissa fall får direkt diskriminerande

konsekvenser. Diskriminering som fenomen kan delas in i tre nivåer: individuell, institutionell och strukturell (de los Reyes & Wingborg 2002, Kamali 2005b). Den individuella diskrimineringen syftar på de negativa och diskriminerande, kränkande åsikter, attityder och handlingar som riktar sig exempelvis mot människor med utländsk bakgrund eller andra enskilda individer av en viss minoritetsgrupp eller könsgrupp. Det behöver inte enbart vara medlemmar ur den dominerande majoritetsgruppen som står för denna diskriminering utan det kan även vara medlemmar ur den underordnade gruppen. Att medlemmar ur förtryckta grupper diskriminerar kan delvis bero på att man övertar majoritetens föreställningar om gruppen samt att man kan vinna fördelar från majoritetssamhället genom att distansera sig från underordnade grupper (Kamali 2005b). Den här kunskapsöversikten fångar dock huvudsakligen in den institutionella och strukturella diskrimineringen. Den institutionella handlar om myndigheter och organisationer och de regelverk, policys, normsystem och arbetsmetoder som dessa grundar sitt arbete i. Det handlar ofta om att tjänstemän agerar utifrån stereotypa bilder och fördomar om personer med utländsk bakgrund. Det råder delade meningar i forskarvärlden om den institutionella diskrimineringen är avsiktlig eller oavsiktlig (Kamali 2005b). Den strukturella diskrimineringen handlar om samhällets ideologi och organisation. Dessa ideologier sorterar och kategoriserar människor och skapar en specifik maktordning som styr den institutionella ordningen (de los Reyes & Wingborg 2002). Begreppet strukturell diskriminering används för att beskriva den direkta och indirekta diskrimineringen som fenomen, diskriminering som närmast är inbyggd i samhällets organisation och som inte är ett uttryck för individuella ställningstaganden (SOU 1997:174, s. 147). Kamali (2005b) hävdar att denna typ av diskriminering nästan uteslutande är oavsiktlig men att den äger rum p.g.a. att majoritetssamhällets ideologi exempelvis är ras- eller könsblind. Ideologin blir då i praktiken diskriminerande. Den strukturella diskrimineringen döljs eftersom den bl.a. utgörs av beteenden som uppfattas som normala och sker med en viss regelbundenhet (de los Reyes 2003). Forskningen om diskriminering brukar också skilja på *faktisk* och *upplevd* diskriminering. Det handlar om att en person eller grupp kan ha blivit utsatt för diskriminering rent faktiskt men inte ha upplevt det, och på motsvarande sätt ha upplevt diskriminering men där diskriminering de facto inte har förekommit. Ofta sammanfaller naturligtvis dessa båda aspekter (Pettersson 2005). En annan indelning är *preferensdiskriminering* och *statistisk diskriminering*. Preferensdiskriminering talar man om när det handlar om att den som diskriminerar ogillar t.ex. invandrare, och statistisk diskriminering betyder att den som diskriminerar antar att en viss grupp har vissa egenskaper utifrån föreställningar och stereotyper (Höglund 1998).

Diskriminering och brist på förtroende i kontakten med myndigheter

I flera studier som jag har tagit del av framkommer en negativ bild av mötet mellan tjänstemän och ungdomar. En del av dessa studier, även om de är få, pekar på den diskriminering som ungdomar med utländsk bakgrund kan bli utsatta för i kontakten med myndigheter (se t.ex. Hertzberg 2003, Lund & Ramsby 2001). Studier har också visat att invandrare som grupp upplever diskriminering i kontakten med myndigheter. En studie av Lange (1997) om invandras upplevelse av diskriminering på en rad olika områden i samhället, bl.a. i kontakten med myndigheter, visar att 25 procent har

upplevt kränkande behandling från socialtjänst, polis och andra myndigheter. Minst förtroende har de tillfrågade för arbetsförmedling, socialtjänst och (dåvarande) Statens invandrarverk. Störst förtroende har man för skola och sjukvård. Denna studie innefattade afrikaner, araber, vissa asiater (kinneser, thailändare och vietnameser), f.d. jugoslaver, latinamerikaner, polacker, iranier och turkar. Urvalet gjordes utifrån erfarenheter från DO av vilka grupper som anmäler diskriminering. Intressant att påpeka i sammanhanget är att vistelsetid inte utgör någon skillnad i upplevelse av diskriminering. Endast personer som har varit i kontakt med berörda myndigheter det senaste året har besvarat frågan. I en uppföljande studie från 1999 har siffran för dem som har upplevt kränkande behandling sjunkit till 12 procent för arbetsförmedlingen, 10 procent för försäkringskassan, 9 procent för polisen och sjukvården och 13 procent för socialtjänsten. Denna gång inkluderas i undersökningsgruppen även greker, indier, danskar och finländare. Det lägre antalet som upplevt diskriminering beror således delvis på att danskar och finländare inte upplever diskriminering i särskilt hög grad. Afrikaner är den grupp som upplever mest diskriminering. År 2000 gjordes återigen en studie där en av frågorna löd: »Har du behandlats något sämre eller mycket sämre än svenskar i kontakten med olika myndigheter?« Där svarar 11 procent ja för försäkringskassan, 25 procent för socialtjänsten, 21 procent för polisen och 10 procent för sjukhus/läkare. Urvalet här utgjordes av polacker, chilensare, turkar, perser, kurder och assyrier. Lange menar i denna studie att förtroende för olika myndigheter bör ingå som ett kriterium på graden av integration (Lange 1997, 1999, 2000).

I en forskningsöversikt om etnisk diskriminering i arbetslivet genomförd av Sten Höglund (1998) är författarens slutsatser att det står klart att diskriminering förekommer på den svenska arbetsmarknaden och att man vet vilka aktörer som har möjlighet att diskriminera. Höglund (1998) anser att man kan anta att den större delen av diskrimineringen består av indirekt och s.k. statistisk diskriminering. De som diskriminerar är inte fullt medvetna om att den praxis, de handlingar, beslut osv. som de fattar får diskriminerande effekter. Höglund menar vidare att det står klart att diskrimineringen är hierarkisk så till vida att de som anses stå närmare majoritetsbefolkningen diskrimineras i mindre utsträckning. Annorlundaheten bland invandrare har av majoritetsbefolkningen visat sig uppfattas mera omfattande ju längre bort ifrån oss som kulturen placeras och uppfattningarna utgår ofta ifrån en indelning av människor utifrån religiös tillhörighet. Charles Westin genomförde 1987 en undersökning om hur vi uppfattar olika kulturer i termer av närhet och distans. Närmast oss uppfattas väst och nordeuropeiska protestanter, sedan kommer europeiska katoliker (från områden som uppfattas som moderna), längre bort uppfattas sydeuropeiska katoliker, ortodoxa kristna och längst borta från oss uppfattas utomeuropeiska muslimer. Placeringen av dessa kategorier, menar Ålund, pekar på hur vi uppfattar människor som bärare av fasta kulturer och att vi sedan rangordnar dessa efter lägre och högre stående. Kategorierna har utformats som spegelbilder och motsatser till varandra. Vi i väst är rationella, de i öst är irrationella, vi moderna – de traditionella, vi kristna – de muslimer osv. (Ålund 2002).

Även de los Reyes & Wingborgs kunskapsöversikt om vardagsdiskriminering och rasism i Sverige (2002) kommer till slutsatsen att trots att det till stora delar saknas forskning om diskriminering, så står det klart att det

förekommer i Sverige i dag. I samtal⁴³ med representanter för olika invandrarorganisationer och boende i marginaliserade områden, sammanlagt 160 kvinnor och män i olika åldrar med utländsk bakgrund, framkom att deltagarna upplever diskriminering på en rad områden i samhället. På områden som arbetsmarknad, skola, välfärd och rättsväsende framskyntar en negativ bild av mötet med olika institutioner. Kamali (2005a) menar att diskrimineringen i Sverige både är systematisk och institutionaliserad.

Höglund (1998) menar dock att man inte kan veta *hur stor del* av invandrades svårigheter att få jobb på den svenska arbetsmarknaden som beror på just diskriminering. Ett annat problem som kan verka hindrande för invandrades integration, menar Höglund, är det faktum att majoriteten av »grindvakterna«, s.k. gatekeepers, är majoritetssvenskar. Höglund benämner dem grindvakter p.g.a. att dessa personer kan inskränka eller uppmuntra och på andra sätt påverka invandrades chanser på arbetsmarknaden. Yrkesgrupper som arbetsförmedlare, socialsekreterare, advokater och syokonsulenter m.fl. har definierats som institutionella grindvakter. Med detta begrepp menar man tjänstemän som har makt över människors tillträde till olika samhällsfärer: arbetsmarknad, utbildning, sociala insatser etc. (se bl.a. Kamali 2005b, Knocke & Hertzberg 2000). Flera forskare menar att det är viktigt att studera grindvakternas föreställningar och handlande i relation till olika kategorier av människor. Deras attityder och handlingsmönster kan ha en stor påverkan på invandrades integration, vad gäller exempelvis arbetslivet (se Höglund 1998, Hertzberg 2003). Höglund antar att gatekeepers inte öppet ogillar en viss grupp av människor utan att diskrimineringen är statistisk.

Att ungdomar med utländsk bakgrund känner mindre förtroende för rättsväsende och polis får delvis sin förklaring i bl.a. Diesen, Pettersson och Lindgrens undersökningar (2005) som visar att ungdomar med utländsk bakgrund troligen diskrimineras inom rättsväsendet. De är mera påpassade av polisen, anmäls oftare, utreds noggrannare osv. Av deltagarna i fokusgrupperna i Kamalis studie (2005a) är flertalet kritiska till polisens bemötande av personer med utländsk bakgrund. Uppfattningen är att polisen griper invandrare hellre än svenskar och att om ungdomar med utländsk bakgrund anmäler brott så läggs fallen snabbt ner. Ungdomar litar inte på polisen och är i vissa fall till och med rädda för den. Problemet med diskriminering kopplas av de los Reyes (2003) till bemötandet och arbetet med flickor från »patriarkala miljöer« och hon menar att problemet måste diskuteras med utgångspunkt i den strukturella diskriminering som genomsyrar samhället, hittills har fokus i debatten legat på kulturell särart. Ofta har antytts att patriarkala värderingar endast skulle finnas hos invandrar-män och inte hos svenska män. Hertzbergs studie (2003) visar att arbetsgi-vares krav på perfekt svenska av vissa av de intervjuade arbetsförmedlarna uppfattas som diskriminering. Denna synpunkt framförs också av de intervjuade i Kamalis studie (2005a) om etnisk diskriminering. Språkkravet uppfattas av många som en ursäkt för att inte anställa personer med utländsk bakgrund. Sernhede (2003) menar att ungdomar med utländsk bakgrund delvis lever i en diskriminerande verklighet där de upplever fler hinder för dem än för »svenska« ungdomar att få bra jobb och på andra sätt klara sig bra i tillvaron. Utifrån detta konstaterande är det inte tillräckligt att gräva i taskiga barndomar – problemen som uppstår handlar mycket om här- och nusituationer. I det sociala arbetet, och detta gäller även skola och

⁴³ Fyra hearingar och 18 fokusgruppsintervjuer ha genomförts.

andra myndigheter som möter ungdomar, måste dessa ungdomar mötas som »meningsskapande kollektiv« och den misstro mot myndigheter som många av dessa ungdomar bär på måste uppmärksammas. Sernhede efterlyser en formulering av de segregrande strukturerna och han menar att Sverige sällan använder begrepp (som används i andra delar av Västeuropa) som rasism och diskriminering som förklaring till den sociala exkluderingen.

Andra orsaker till missnöje med bemötandet

Missnöje med bemötandet behöver inte nödvändigtvis bero på diskriminerande tjänstemän eller upplevelsen av diskriminering utan kan också ha andra orsaker. Hälften av de tillfrågade ungdomarna i Knocke & Hertzbergs studie (2000) var missnöjda med bemötandet. Författarna pekar här på det ökade behovet av stöd som ungdomar med utländsk bakgrund kan ha i kontakten med arbetsförmedlingen. Detta behov av ökat stöd kan bero på att de har ett glesare informellt kontaktnät än vad majoritetsungdomar har.

De intervjuade ungdomarna i Knocke & Hertzbergs studie som ansåg att de fick för lite hjälp kopplade inte samman detta med diskriminering. Knocke & Hertzberg menar dock att framför allt unga män drabbas av diskriminering, där bilden av »värstingen« ger utslag i olika bedömningar.

Flera andra forskare har också pekat på att invandrare kan ha ett ökat behov av stöd från myndigheter. Myndighetspersoner är i vissa fall de enda från majoritetssamhället som man som invandrare har kontakt med (Kamali 2002), detta menar också Hessle i en artikel i *Socionomen* (2004:8). Mella (1990) menar att chilensare visserligen inte behöver ha ett svagare socialt nätverk än svenskar i urbana miljöer men att de ofta behöver ha ett större stöd av myndigheter p.g.a. den exilsituation de befinner sig i.

Olsson (1999) sammanfattar viktiga punkter att ta hänsyn till i arbetet med människor som tillhör etniska minoriteter. Minoritets-, flykting- eller invandrarskap kan öka risken att drabbas av sociala problem. För dessa grupper kan det vara svårare att finna vägar till lösningar på sådana problem. Många flyktingar och migranter har ett glesare nätverk just på grund av flytt. Institutioner som är till för att stödja kan i dessa fall förlita sig för mycket på sociala nätverk som inte finns eller som inte fungerar på ett stödjande sätt (Olsson 1999).

Många beskriver dock den svåra balansgång som detta kan innebära. Att myndigheterna bryr sig för mycket kan leda till en »tycka synd ommentalitet« och att gruppen invandrare anses hjälplösa (Kamali 2002). Denna attityd, menar Arntsberg (1998), har utvecklats hos svenska myndigheter (Olsson 1999b). Bravo & Lönnback (2003) pekar på den risk som finns med att överbetona det eventuella trauma som man som flykting bär med sig i mötet med myndigheter, något som gör att invandrare lätt blir betraktade som »brända«.

Bristande ungdomsperspektiv

En annan faktor där myndighetens ambition får motsatt effekt är när man uppifrån initierar ett underifrånsperspektiv, här exemplifierat i fallet med insatser i »utsatta« bostadsområden (bl.a. Sjö 2002, Husseini-Kaladjahi 2002, Lahti Edmark 2004). Sjö pekar på att när man arbetar med ungdomar så blir det i realiteten inte på ungdomarnas egna villkor, trots att det är intentionen. Ungdomarna får vara med och bestämma på de vuxnas villkor.

Detta problem gäller dock inte specifikt för ungdomar med utländsk bakgrund, men Sjöo (2002) menar att etnicitet, kön och ålder är tre särskiljande principer i samhället som på olika sätt underordnar individen. Detta kan betyda att ungdomar med utländsk bakgrund blir än mindre betrodda i de vuxnas ögon.

Flera forskare menar att tjänstemän som kommer i kontakt med ungdomar vet för lite om ungdomars livsvillkor eller så tar de inte hänsyn till dessa. Detta leder till att de inte kan utföra ett bra arbete (bl.a. Sernhede 2002, Sjöblom 2003, Andersson 2004). Flera studier som behandlar flickor i patriarkala miljöer visar på myndigheters brist på ungdomsperspektiv när det gäller dessa flickor. Myndigheterna ser inte allvaret i flickornas situation i tillräckligt hög grad. Insatserna som ges till flickorna styrs i högre grad av resurser än av behovet hos flickorna (de los Reyes 2003, jfr Sjöblom 2003). Sjöblom pekar på att ungdomar över 15 år har juridiskt rätt att föra sin egen talan, vilket inte sker i mötet med socialtjänsten, troligen p.g.a. den familjeorienterade praktiken. Ungdomsperspektivet finns i retoriken men inte i praktiken. För att kunna lösa problemet omvandlas det till ett familjeproblem. Kamali (1999) och Sernhede (2002) menar att en liknande brist på ungdomsperspektiv gäller myndigheters arbete med unga män med utländsk bakgrund från segregerade områden.

Socialtjänstens bristande barn- och ungdomsperspektiv beror delvis på de krav och motstridiga önskingar som kommer från olika intressenter runt socialsekreteraren. Dilemman uppstår och klienten hamnar då oftast i kläm. Lagstiftare och andra företrädare i samhället måste därför bli tydliga i sin syn på ett ungdomsperspektiv och vad detta får för praktiska konsekvenser för berörda parter (Sjöblom 2003).

Kultur eller struktur?

Kontrovers

Flera aktörer är med och definierar vilka fenomen i samhället som ska betraktas som problem i någon mening och därmed skrivs upp på den behovspolitiska agendan. Statliga och kommunala myndigheter, politiska partier, företrädare för aktuella professioner, massmedia och forskare deltar alla i denna kunskapsproduktion som kan ses som bidrag till konstruerandet av sociala problem. I denna rapport synas främst myndigheters och forskarsamhällets bidrag på området. Olika aktörer på arenan har olika mycket makt och således olika möjlighet att få problemet »godkänt« på den politiska agendan. I Sverige finns en omfattande statlig utredningsverksamhet och i dessa utredningar kartläggs ofta problem, åtgärder föreslås och därmed tilldelas också resurser till området (Meeuwisse och Swärd 2002). Sunesson (2002) menar att själva etablerandet av t.ex. »invandrar- och flyktingfrågan« som just ett problem är ett sätt att hantera konflikten kring dessa frågor. På detta sätt förvandlas en fråga, som många gånger bygger på invandrarfientliga antaganden, till någonting mer politiskt rumsrent. Ibland uppstår kontroverser inom områden om vad som ska definieras som problem och om vilka perspektiv som är de »rätta« (Meeuwisse och Swärd 2002). I synen på invandrare, integration och ungdomar har på senare år en kontrovers kring dessa frågor varit synlig.

Det svenska samhället är i dag ett mångetniskt samhälle och fler och fler sfärer i samhället har fått en etnisk segregering karaktär. I områden som

boende, arbete, makt och inflytande särskiljs »invandrare« och »svenskar«. Dessa sociala orättvisor förklaras inte sällan med hjälp av kulturell olikhet och etnicitet (Ålund 1997, 1999). Ett annat sätt att förklara sociala problem och orättvisor mellan »invandrare« och »svenskar« tar avstamp i strukturen, där yttre förhållanden som arbetslöshet och diskriminering ges högre förklaringsvärde till invandrades utanförskap. Debatten om invandrades bristande integration är, inte sällan, polariserad i det ena eller andra och detta påverkar litteraturen som socialarbetare och andra tjänstemän har att förhålla sig till. Dessa olika förståelser grundar sig också i hur man ser på etnicitet.

Jag ska nedan skissera en bakgrund till ett av de teman som jag har återfunnit i litteraturen. Nämligen frågan om var vi bör leta för att förstå sociala problem och utanförskap när det handlar om invandrare: i kulturen eller strukturen.

Etnicitet

När man talar om etnicitet ingår allt som oftast kultur som en delaspekt och många gånger likställs etnicitet och kultur i den allmänna debatten. I en allmän definition av en etnisk grupp brukar man skilja på objektiva och subjektiva kriterier. Objektiva kriterier kan vara en gemensam religion, kultur, nationellt eller geografiskt ursprung, ras eller fysiska kännetecken, tradition och språk. Subjektiva kriterier handlar om vi-känslan bland medlemmar i gruppen, en känsla av att tillhöra samma grupp. Denna uppfattning delas också vanligtvis av människor utanför den definierade etniska gruppen (Johanson 1999, Soydan m.fl. 1999 etc.). Ålund (1999) pekar också på att etnicitet har två grundläggande kriterier, där det ena är en kulturell tillhörighet och handlar om samhörighet, normer, värderingar och beteende. Dessa kriterier är starkt knutna till identitet. Det andra kriteriet handlar om villkor som specifika strukturella faktorer och materiella förutsättningar, och hur dessa kan skapa gemenskaper utifrån särskilda intressen och leda till politisk kamp etc. Mellan det kulturella och det strukturella formuleras etniciteten i skiftande grad.

Etnicitet som fenomen kan således inte fångas i en välavgränsad definition men handlar enligt de flesta forskare inom området om »gruppbildning, kulturell/social gränsdragning mellan ›oss‹ och ›de Andra‹, identitet, känsla av samhörighet, symbolgemenskap osv.« (Ålund 1999, s. 30). Skiljelinjen går mellan dem som ser etnicitet som någonting monokulturellt och ursprungligt och dem som ser etnicitet som någonting socialt skapat och därmed föränderligt i olika sociala och historiska kontexter. Man kan hårdraget säga att forskningen förhåller sig på två sätt till begreppet etnicitet. Det ena är en essentialistisk syn där etnicitet ses som en egenskap som man föds med och som präglar identiteten på ett grundläggande sätt. Etniska grupper går, med detta synsätt, klart att urskilja från varandra. Det andra sättet att tolka etnicitet är konstruktionistiskt och har sitt ursprung i Fredrik Barths bok *Ethnic Groups and Boundaries* (Berg 1994 m.fl.).

Ålund urskiljer dessa två positioner där hon menar att en tydlig konflikt existerar i synen på etnicitet. Skillnaden »förenklat uttryckt, går mellan så kallade primordialister och konstruktionister« (Ålund 1999, s. 31). Primordialisterna sammanlänkar kultur och identitet och detta blir centralt i etniciteten medan konstruktivisterna ofta särskiljer etnicitet och kultur. För primordialisterna är etniciteten starkt sammankopplad med identiteten på ett relativt statiskt sätt och här betonas ursprung och kontinuitet. Primordialisterna ser de objektiva kriterier jag beskrev ovan som kärnan i den etnis-

ka identiteten. Kultur uppfattas som ett system av värderingar, symboler, normer, beteenden och traditioner som människor bär med sig som i en ryggsäck. Kulturen ses som ett tolkningsmönster som överförs mellan generationer, och detta inlärdas tolkningsmönster blir ett sätt att uppfatta och tolka omvärlden. Kultur innefattar således det man har lärt sig om vad som är rätt och fel, fint och fult osv. Här har kultur en egen existens, frikopplad från övriga sociala sammanhang. På detta sätt sammanlänkas etnicitet med nationer och en specifik relativt oföränderlig kultur. Kultur blir ett abstrakt system som binder samman människor i ett specifikt område, ett folk på en plats antas vara bärare av en kultur som går att avgränsa och studera. Människor delas in i olika kategorier, man relaterar kulturen till etnisk och nationell bakgrund. Detta har länge varit det rådande sättet att se på kultur, t.ex. inom antropologin sedan 60-talet. Men synsättet har kritiserats för att ha sin grund i ett dualistiskt tänkande. Talet om det multikulturella samhället tenderar utifrån resonemanget ovan att reducera människor till bärare av kulturella egenskaper (bl.a. Kamali 2002).

Detta synsätt har enligt Ålund (1999), trots den utbredda kritiken, blivit vanligt i Sverige, inte minst bland olika välfärdsstatliga institutioner.

Utifrån denna kritik har det uppstått en reaktion mot det ovan beskrivna synsättet.

Svaret på kritiken har varit en mer konstruktionistisk syn på etnicitet där etnicitetens processuella karaktär och etnicitet som ett föränderligt tillstånd bundet till situation betonas. Till konstruktionisterna hör bl.a. den norske antropologen Fredrik Barth som utgår ifrån en förståelse av etnicitet som en form av social organisation och förhandling mellan interagerande sociala grupper (människor, situationer). Etniciteten får här ett starkt symbolvärde och har stor betydelse både för (social) identifikation och gränsdragning. Processer och förändring fokuseras. Etnicitet handlar, med detta synsätt, inte om gemensamma kulturdrag utan om en av andra och gruppmedlemmarna själva tillskriven gemenskap. Det etniska formuleras och omformuleras ständigt i förhandling och interaktion mellan olika grupper och individer. Etnicitet är ingenting som uppstår i ett vakuum utan som skapas i mötet med »de andra« (Hertzberg 2003). Etniciteten är också sammanflätad med andra kategorier som klass, kön, sexualitet osv.

Kultur uppfattas då som social handling och får en mer dynamisk och föränderlig karaktär. Kultur handlar om idéer, känslor och erfarenheter och dessa uttrycks på skilda sätt. Kultur handlar här om ett kollektivt meningsskapande och har ingen egen existens. Kultur är en del av det sociala livet och skapas genom aktiva handlingar och i motsättningar och konflikter mellan människor. Begreppet kultur lösgörs då från nationen, en specifik kultur förstås inte som tillhörande en specifik nation. Det sociala och det kulturella samspelar i oändliga variationer och går inte att särskilja. Kultur är en mänsklig skapelse (Kamali 2002).

Kultur och etnicitet förstås således som skillnad och relation och utvecklas ofta i det nya landet. När man talar om kulturell identitet handlar det oftare om en kamp här och nu, i mötet med majoritetssamhället, än om ett arv från det land man har flyttat ifrån (Ålund 2002).

Etnicitet och institutioner

Utifrån ett konstruktionistiskt perspektiv är etnicitet något som förändras och omförhandlas i en ständig interaktion mellan människor. Men etniciteten utgörs också av mer eller mindre stabila drag. För att förstå formandet av »det etniskas« stabilitet utgör samhälleliga institutioner och ytterst na-

tionalstaten »en långt gången form av etnisk organisering«. Nationalstaten både administrerar den dominerande etniska gruppens monopol på våld, och avgränsar geografiskt dem som tillhör och dem som inte tillhör (Hertzberg 2003). Den nationella känslan av tillhörighet skapas i relation till dem som inte hör till. Etniciteter och kulturella identiteter skapas diskursivt som »sanningar« om ursprung och tillhörande (Ålund 2002). Velfärdsstatens institutioner äger också makt att *skapa* kategorier av människor, problem och rättigheter (de los Reyes & Mulinari 2005). I *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige* argumenterar författarna för att uppmärksamma etnicitet och rasism som centrala särskiljande principer i de maktordningar som separerar de ekonomiska, sociala, politiska och kulturella rum som avgränsar och hierarkiserar relationer människor emellan (de los Reyes, Molina & Mulinari 2003).

Kultur och skillnadsskapande i den svenska välfärdsdebatten

I samhället i stort och i olika institutioner finns föreställningar om »oss« och »de andra«, om vad som är svenskt och normalt och icke-svenskt och annorlunda. Genom att tilldelas »identitetsmarkörer« som *invandrarungdom*, *kulturkompetent socialsekreterare* m.m. tydliggörs det att det finns en uppfattning om någonting annat som, i motsats till detta, är neutralt eller vanligt. Det svenska är här det vanliga, det som utgör normen, det som inte behöver benämnas. Ålund & Schierup (1991) startade en diskussion om risker med att använda kulturessentialistiska benämningar som dessa och om hur de skapar en åtskillnad mellan »oss« och »dom«. Etnicitet används liktydigt med kultur och på detta sätt förstärks kopplingen mellan invandrare och problem, och avståndet till det svenska ökar. Ålund & Schierup tog också upp risken med att kulturalisera sociala problem. Med detta menas att problem som kan sägas vara sociala, psykologiska eller strukturella förklaras med hjälp av kultur när det gäller invandrare. Ett exempel är att beskriva kvinnovåld i en invandrarfamilj som någonting som tillhör deras kultur medan man, om det gäller en svensk familj, förklarar problemet med psykisk störning eller ojämlika maktförhållanden i samhället. Flera forskare menar också att detta fokus på kultur har uteslutit en diskussion om rasism och diskriminering som en viktig differentieringsprincip i dagens svenska samhälle. Genom att tala om invandrares bristande integration med hjälp av förklaringar som kulturell olikhet, döljs ett etnifierat och rasifierat samhällssystem (bl.a. Kamali 2005b, Molina & de los Reyes 2003). Efter detta har en rad vetenskapliga studier tagit upp frågan om betydelsen av kultur/traditioner kontra sociala strukturer i tolkningen av orsaken till sociala problem, inte sällan med avstamp i det ena eller andra.

Diskussionen om kulturers och etniciteters betydelse för att förstå sociala problem kan sägas ha nått sin kulmen i den polariserade debatten om »hedersvåld«. År 2002 fördes en debatt om hederskulturer i bl.a. Socionomen med anledning av mordet på den dåvarande socionomstudenten Fadime Shahindal. Debattörerna var på den ena sidan Geza Nagy och Alf Ronnby och på den andra Masoud Kamali, alla tre verksamma inom forskningsfältet socialt arbete. Diskussionen gällde risken av att ensidigt förklara denna typ av problem utifrån att antingen betona psykologi, sociala faktorer eller kultur. Begrepp som att »psykologisera«, »sociologisera« och »kulturalisera« problemet användes. Nagy och Ronnby anklagade Kamali för att sociologisera och Kamali anklagade Nagy och Ronnby för att kulturalisera. Kortfattat argumenterar Kamali för att socialarbetare tenderar att

kulturalisera sociala problem (jfr Ålund 2002) och att man inom socialtjänsten bortser från invandrades sociala situation här och nu och sociala strukturers betydelse. Frågor om segregation och diskriminering tas inte på tillräckligt allvar. Nagy och Ronnby argumenterar å sin sida för att socialarbetare har för lite kunskap om olika kulturer och kulturmöten. På detta svarar Kamali att genom att söka förståelse för skillnader mellan människor genom kultur har vi bara ersatt den tidigare användningen av begreppet *ras*. Skillnader som förr betraktades ur ett rasbiologiskt perspektiv betraktas i dag ur ett kulturskillnadsperspektiv, och detta, menar Kamali, blir ett uttryck för kulturrasism.

Här har vi alltså en debatt som innefattar frågan om huruvida tjänstemän som möter ungdomar med utländsk bakgrund behöver mer kunskap om den kulturella bakgrunden och orsaken till de sociala problemen, eller mer kunskap om generella här- och nusituationer som handlar om villkor grundade i t.ex. klass- och genusskillnader, i kulturella eller strukturella skillnader. Enkelt uttryckt, skillnader i egenskaper hos individer/grupper eller skillnader orsakade av samhällets organisation.

Ta hänsyn till kultur

Alla texter som finns med i denna kunskapsöversikt behandlar mer eller mindre explicit frågan om kulturers betydelse. Flera forskare menar att ett viktigt förhållande att ta hänsyn till i mötet med myndigheter är den kultur som klienten bär med sig. Bravo & Lönnback (2003), Ahmadi (2003), Sjöblom (2003), Kamali (1999) och al-Baldawi (2003) pekar alla på särskilda förutsättningar i myndigheters möte med invandrare. Migration och främst flykt anses av många utgöra en särskild påfrestning i människors liv. Texterna diskuterar olika sätt att förstå dessa situationer och förbättra mötet. I en del fall lyfts kultur fram och kulturers betydelse anses viktig för att förstå och få till ett bra möte.

Andra forskare menar att en fixering av kulturer leder till mer problem i mötet. Ålund menar också att sättet att fokusera kulturer i dag är rådande i den svenska statens och i kommuners myndighetspolicy, ett mer kulturesentialistiskt synsätt som exempelvis uttrycks i den politiska handlingsplanen från Malmö stad (2004). Man menar där att kommunanställd personal bör få mer kunskap i kulturspecifika frågor och att kommunen på bästa sätt bör utnyttja personal med en annan etnisk bakgrund.

I boken *Ungdom, kulturmöten, identitet* (Ahmadi 2003) är ett syfte att bidra med en ökad förståelse för ungdomar med utländsk bakgrund och deras specifika situation, problem och behov och därigenom också motverka fördomar och eventuella myter. Man vill även uppmärksamma eventuell rasism. Detta för att ge beslutsfattare och behandlare bättre underlag till beslut och bidra till ett bättre möte som utgår ifrån ungdomarnas situation. Boken vänder sig således i första hand till yrkesverksamma som kommer i kontakt med ungdomar med utländsk bakgrund, socialtjänst, skola, polis etc. Flera av de författare som ingår i antologin har en utgångspunkt som innebär att det är viktigt med ett kulturperspektiv i mötet med myndigheter eftersom etnicitet och kultur är viktiga komponenter i identitetsbyggandet. Kultur och etnicitet har också betydelse för den grupp man kan känna tillhörighet med och för dess erkännande i samhället (Ahmadi 2003). Diskussionen förs ibland utifrån ett resonemang om att myndigheter inte tillräckligt ser de resurser som personer med rötter i andra kulturer kan bidra med. Sjögren (2003) menar att samhällets institutioner som skola, barnomsorg, vård men också media måste börja tro på och sätta tillit till barn och ung-

domar med utländsk bakgrund. Det behövs särskilda insatser och ett omfattande samspel mellan olika instanser för att på ett bra sätt utnyttja och dra fördel av tvåspråkighet och mångkulturalism. Orsaken till att vi vissa gånger inte förstår varandra kan mycket väl ligga i kulturskillnader, menar Sjögren (2003).

Flera författare påvisar en komplex bild av mötet och att problem som uppstår inte endast ligger i »kulturkrockar«. Sjögren (2003) pekar vidare på att Institutionssverige ofta kan vara en avgörande länk i integrationsprocessen för invandrare och att orsaken till bristen på förståelse mellan etniskt svenska myndighetspersoner och klienter från etniska minoritetsgrupper kan ligga i kulturskillnader. Författaren menar att mötet mellan invandrare och myndigheter försvåras av det faktum att många tjänstemän fick sin utbildning under folkhemsbyggets mest intensiva period på 60–70-talet. Olikheter mellan en medelklassvensk från en storstad och en nyanländ invandrare från traditionell sydländsk landsbygd kan bli mycket tydliga i detta möte. Det är således inte bara »kultur« som bidrar till olikhet, ofta kan likheterna mellan två högutbildade från helt olika delar av världen vara mycket större än skillnaderna. Den mest framträdande skillnaden går snarare mellan landsbygd/storstad, rik och fattig. Men fenomen som »modernitet« och utbildning gör inte att skillnader mellan människor helt jämnas ut, ofta reagerar man i kris utifrån hemlandets värderingar, något som är viktigt att tänka på för de tjänstemän som möter just människor i kris (Sjögren 2003).

Kulturkompetens

I flera av studierna som har sammanfattats ovan finns diskussionen om det behövs en särskild kulturkompetens i myndigheters arbete med olika grupper av invandrare eller inte. Vilka slutsatser man där drar har ofta sin utgångspunkt i synen på kultur i allmänhet. Hårdraget kan kultur uppfattas som bagage, något man bär med sig från generation till generation, eller som social organisering där kultur är en del av det sociala liv i övrigt som ordnar vår tillvaro. Forskarna kommer fram till skilda resultat när det gäller vikten av »kulturkompetens«.

Med ett mer kulturessentialistiskt synsätt blir kontentan att tjänstemän saknar kulturkompetens. Att socialtjänstens misslyckanden i mötet med invandrarfamiljer och ungdomar i vissa fall kan förklaras med en brist på kulturkompetens menar bl.a. Ahmadi (2003). Andra författare pekar på vikten av mer kunskap om andra kulturer för att förstå invandrare i exempelvis mötet med vården (Ekblad m.fl. 1996).

Migration, etnicitet och i vissa fall kultur kan ha betydelse i mötet med myndigheter. Akpinar (1988) pekar på vikten av att turkar helst bör ha familjerådgivare som kommer från samma land/kultur p.g.a. att det är olika traditioner som gäller vid exempelvis skilsmässa. Den svenska familjerådgivningen är blind för dessa skillnader, menar Akpinar. Holmberg (1991) menar att den mest fruktbara utgångspunkten i kommuners arbetet med zigenare tycks vara en insikt om att zigenares normer ofta skiljer sig ifrån majoritetsbefolkningens (Holmberg 1991).

Få texter som förespråkar kulturkompetens diskuterar dock på djupet vad det innebär. Ett undantag är Bravo & Lönnback som presenterar ett antal punkter som de menar utgör ett kulturkompetent förhållningssätt (se s. 43). Hessle skriver att vi med kulturkompetens i dagligt tal menar en situation och inställning som handlar om när »problematiken som socialarbetaren möter uppenbarligen har att göra med att de inblandade har rötter i

andra och ibland olika länder (t.ex. äktenskaps- och vårdnadskonflikter), och där det krävs tid, tålmod och vilja hos socialarbetare att tränga djupare in i de vägar för konfliktlösning i kris som »klienterna« bär med sig från sina hemländer« (Hessle, Socionomen 2004:8, s. 20).

Andra forskare menar att invandrare inte bör få någon särskild behandling, och att gruppen i stället kan jämföras med andra marginaliserade grupper när det gäller diskriminerande behandling (Daun 1994, ref. i Olsson 1999). Kamali (2002) är starkt kritisk till talet om »kulturkompetens« och han anser att det är ett svårdefinierat begrepp. Begreppet används ofta liktydigt med att vara invandrare, att ha erfarenhet av en annan kultur än den svenska. Behovet och efterfrågan på kulturkompetens hos socialtjänstens tjänstemän kan ifrågasättas. Det finns en uppenbar risk att kultur blir den överskuggande förklaringen till sociala problem och man tenderar att bortse från individuella och strukturella orsaker. Problemförklaringen tenderar att snarare hamna på en gruppnivå. Risken är också att socialsekreterare med invandrarbakgrund enbart ses som kulturkompetenta och inte som fullvärdiga och kompetenta socialsekreterare. Mot bakgrund av sina resultat från studien om kulturkompetens på en ekonomigrupp och en barn- och familjegrupp inom socialtjänsten (2002) diskuterar och ifrågasätter Kamali betonandet av vikten av kulturkompetens hos socialsekreterare i mötet med invandrarklienter. Detta synsätt bidrar till att man utgår ifrån att anställning av invandrasocialsekreterare automatiskt bidrar till att arbetet med invandrarklienter förbättras. På de socialkontor som arbetar på detta sätt saknas ofta policydokument för arbete med etniska minoriteter. Man anser alltså att det räcker med att socialsekreteraren är invandrare för att han eller hon ska betecknas som kulturkompetent. Det finns också, menar Kamali, en tendens hos socialsekreterarna att kulturalisera sociala problem bland invandrarklienter. På socialkontoren sker även en klientisering, dvs. invandrarers behov prövas inte individuellt utan enligt stereotypa föreställningar om en etnisk eller kulturell grupp. Själva gruppen invandrare anses hjälplös och i behov av stöd utifrån en slags »annorlundahet«. Detta betyder att liknande problem hos en svensk familj skulle antas vara »sociala« eller »psykologiska« och inte som i en invandrarfamilj »kulturella«. Socialsekreterare utgår ifrån gruppegenskaper och bortser ifrån socioekonomiska och andra skillnader som finns inom gruppen. Kultur kopplas lätt samman med olika nationer och således skapas stereotyper om t.ex. iranier eller somalier. Det finns då en risk att socialsekreterare legitimerar förtryckande handlingar inom specifika grupper. Denna risk pekar också Schlytter (2004) på i arbetet med flickor från »hederskulturer« (se nedan).

Även andra forskare problematiserar begreppet *kultur* och betydelsen av kultur i förståelsen av människor, och menar att användandet av begreppet kultur leder till samma skillnadsskapande som tidigare användning av begreppet *ras* gjorde (se t.ex. Hertzberg 2003:11). Sernhede (2002) för en diskussion om hur invandrarungdomars problem ofta hänförs till en »identitetsdiffusion«: de hamnar mellan två kulturer och tvingas välja mellan »den egna« och »den svenska« kulturen (ofta används begreppet »kulturkrock«). Sernhede menar att man då ser kulturer som »biljardbollar, de stöter bort varandra när de möts«. Man tenderar att överdriva den etniska dimensionen av en människas identitet.

Flera andra studier har också uppmärksammat problemet när tjänstemän använder kulturaliserande förklaringar på olika problem hos klientgrupper med annan etnisk bakgrund. Ett exempel är Knocke & Hertzberg (2000) och Lund & Ramsby (2001) som visar hur kulturaliserande förklaringar

styr arbetsförmedlare när de matchar olika klienter till olika typer av jobb. Dessa kulturaliserande förklaringar leder också till att ungdomarna själva pekats ut som problemet i stället för de strukturer som omger dem, exempelvis arbetsgivares diskriminerande tendenser. Knocke & Hertzberg (2000) och Hertzberg (2003) påpekar dock att flera av de intervjuade arbetsförmedlarna använder både individuella och strukturella förklaringar när de beskriver ungdomarnas svårigheter att få jobb. Ålund (1997) menar att ungdomsproblem ofta förklaras med att pojkar saknar fäder och att man tenderar att problematisera »deras« kultur. Svenska institutioners linje när det gäller problemet med bristande integration är att det handlar om språkbrist. Ungdomsarbetslöshet och annat »struligt« beteende förklaras ofta med språkbrist och socialt arv. Till skillnad mot detta »bristperspektiv« nämner Ålund exemplet SIOS (Samarbetsorgan invandrarorganisationer i Sverige) som däremot menar att etniska kulturer är en stor tillgång. Att se kultur som tillgång eller brist anser Ålund vara symptomatiskt för hela det svenska integrationsarbetet. Invandrare ses ofta som bärare av kultur inom de svenska lokala välfärdsinstitutionerna. Ålund menar att tjänstemannens egen könsmässiga, etniska och politiska tillhörighet spelar roll för hur han eller hon tolkar integrationsfrågan. Tjänstemän med svensk bakgrund tenderar att fokusera på kultur medan tjänstemän med etnisk minoritetsbakgrund snarare hänvisar till klasskillnader, segregation och diskriminering. Män bedömer ungdomsproblem könsneutralt medan kvinnor talar om utåtagerande pojkar och osynliga flickor. Dessa olika synsätt beror på att de bedömer situationen utifrån sina individuella intressen och antaganden om verkligheten. Ålund menar att tjänstemän i multietniska stadsdelar relativt sett är mer kreativa och flexibla och öppna för samarbete med »den lokala etniska offentligheten«. Men de eldsjälarna som finns i förorterna kan lätt vända sin entusiasm till bitterhet när verkligheten uppenbarar sig i form av arbetslöshet och social misär. Då är det lätt att skylla på invandrarna själva och så skapas myter om olika grupper, traditionella turkar etc. En intervjuad socialassistent menar att socialtjänstens arbete försvåras av att det är skattemedel man använder och av att allmänheten uppfattar att invandrarna tar surt förvärvade skattemedel. Ålund refererar till internationella studier som visat att negativa konsekvenser och problem som i själva verket generats av klassamhället, tenderar att förklaras med olika gruppers problematiska kultur, t.ex. »invandrades« annorlunda familjestrukturer. Detta har blivit vanligt bland socialarbetare och andra tjänstemän. Även Olsson (1999) framhåller svårigheten med att tala i generaliserande termer om en grupp eller kultur, detta för att man tenderar att bortse från individuella egenskaper och olikheter. Ålund (2002) menar att poängterandet av skilda kulturer inom det sociala arbetet får en bieffekt. Utifrån detta synsätt förklaras invandrades problem med etnisk tillhörighet och kulturell bakgrund och därmed individualiseras problem som borde härledas till strukturella orsaksmekanismer som segregation och diskriminering. Vi får en uppdelning, en dikotomisering av »det svenska« som normalt och »det Andra« som annorlunda och främmande, icke-svenskt. Invandrades kultur uppfattas som tyngda av traditioner, traditioner som blir orsaken till brister i social kompetens som därmed antas leda till svårigheter att komma in på den svenska arbetsmarknaden. En av Ålunds (1997) slutsatser är att polisens arbete har blivit mer »socialt« och socialtjänstens arbete mer »polisiärt«. Socialarbetare har i högre utsträckning en kontrollerande funktion, och det kurativa arbetet har fått stå tillbaka i tider av nedskärningar. Ålund menar att många socialarbetare upplever en maktlöshet och utbrändhet, vilket gör

att man tar till enkla förklaringar på mycket komplexa problem. Hessle (Socionomen 2004:8) menar att denna tids- och budgetbrist snarare leder till att socialarbetare inte agerar tillräckligt kulturkompetent i mötet med invandrare. Kulturkompetens handlar enligt Hessle inte om enkla förklaringar utan om att se varje individ, men i förhållande till det land individen har migrerat ifrån och till de erfarenheter som han eller hon har av mötet med det landets myndigheter och välfärdsapparat (om en sådan över huvud taget existerar). Det kan också handla om de push- och pull-faktorer som påverkar migrationen. Det är av vikt att tjänstemän som möter migranter har vetskap om vilken faktor som har varit den pådrivande vid migrationen. De som exempelvis flyr från förtryck eller något annat löper större risk att drabbas av sociala problem än dem som flyttar till någonting, t.ex. bättre levnadsförhållanden. Kulturkompetens kräver, enligt Hessle, tid och engagemang (Hessle, Socionomen 2004:8).

Flickor och pojkar

I de texter som behandlar insatser för flickor i s.k. patriarkala miljöer bli frågan om kultur eller struktur tydlig. I inledningen till avsnittet *Kultur eller struktur?* beskrev jag hur denna debatt delvis har kommit till uttryck när det gäller frågan om hederskulturer.

Arbetet med flickor i patriarkala familjer

Ett av de problem som uppstår i myndigheters möte med flickor från patriarkala miljöer är frågan om det är flickan eller familjen som ska sättas i fokus. Att man försöker finna lösningar inom familjen kritiserar i flera av inslagen i denna kunskapsöversikt och man menar att situationen för flickorna lätt kan bli värre om socialtjänsten genast arbetar för en återförening med familjen. Flickornas behov kommer då också i andra hand (bl.a. i Fritz och Baladiz i Arbabi & Fristorp 2002, de los Reyes 2003, Schlytter 2004). I SOU 2000:77 påpekas att denna linje har ett svenskt perspektiv och att agerandet tvärtom kan förvärra situationen, familjen kan helt ta avstånd från flickan. Bristen på kulturkompetens är vanligt bland de institutioner som ska möta unga kvinnor med utländsk bakgrund och detta leder till problem. Utredningen pekar i detta sammanhang på socialtjänstens brist på mångkulturell kompetens, en kompetens som ska innebära att socialtjänsten har förmågan att möta behovet hos »traditionella familjer« (SOU 2000:77).

Problemet är, menar de los Reyes (2003), att situationen av myndigheterna ofta tolkas som en familjekonflikt mellan flickan och föräldrarna, varför resurser sätts in för att återskapa familjerelationen. Ett av de problem som de los Reyes (2003) beskriver och som kvinnojourerna har att tampas med är att man enligt lag inte kan ingripa utan att familjen informeras när flickorna är så unga som de ofta är.

Schlytter (2004) menar att socialsekreterare bör ha mer kulturkompetens, i synnerhet i arbetet med invandrarflickor. Hon pekar också på att socialarbetare själva ofta efterfrågar denna kompetens. Socialsekreterares ofta »kulturblinda« bemötande kan lätt leda till problem, eftersom det är viktigt att ta hänsyn till hela familjesituationen med dess specifika kulturella normer, men också till flickor och kvinnors utsatthet, menar Schlytter.

Andra ser en risk i att myndigheters representanter har stereotypa föreställningar om invandrarfamiljen vilket påverkar mötet negativt i arbetet med utsatta flickor med utländsk bakgrund. Delar av inläggen i Arbabi & Fristorp (som jag har refererat ovan) kritiserar av de los Reyes (2003) som

menar att flera av de intervjuade likställer kultur med nation. De problematiserar inte det faktum att nationalstaten inte är etniskt homogen. Man diskuterar frågan utifrån en förståelse av att de andra inte är som vi. Denna utgångspunkt medför att man säger att kulturen förstärks i det nya landet och därför ökar konflikterna mellan de och oss när det gäller värde och moralfrågor (här synen på kvinnan). Orsaken till våld mot kvinnor hänförs enbart till den kulturella sfären och man bortser likaväl från individuella som från strukturella faktorer. Denna föreställning finns även i SOU 2000:77 menar de los Reyes (2003). Sjöö (2002b) menar att »invandrarflickors« icke-deltagande i fritidsgården ges en kulturell förklaring: det är deras familjer som inte tillåter flickorna att gå dit. Sjöö pekar på att det samma gäller för alla flickor, även flickor med svensk bakgrund. Här kulturaliseras alltså en fråga som snarare har med genus att göra.

I texter om insatser för kriminella pojkar förs diskussionen om var orsaken ska sökas när det gäller förklaringar till överrepresentationen i brottslighet bland ungdomar med utländsk bakgrund. Von Hofer, Tham & Sarnecki (1996) och Kyvsgaard (2005) pekar på felet med att förklara brottslighet med kulturskillnader och de menar att de invandrare som begår mest brott i Sverige kommer från samhällen som i mångt och mycket liknar det svenska. Ålund (1997) och Sernhede (2002) menar också att orsaken till den högre graden av brottslighet måste sökas i förhållanden »här och nu« och inte i någon »ursprungskultur«. Kyvsgaard (2005) menar dock att en del av problemet kan sökas i »krocken« mellan föräldrarnas och det nya samhällets kultur.

Sernhede (2002) diskuterar faran i att använda begreppet *ethnicitet* som ett sätt att förstå andra kulturer. Utgångspunkten tenderar att bli »dom är inte som vi, upplysta osv.«. Sernhede beskriver hur han ofta får förfrågningar från § 12-hem t.ex., som vill ha förklaringar på varför invandrarungdomar är överrepresenterade i omhändertagandestatistiken. Man vill ofta veta mer om »hur olika kulturer fungerar« eftersom man antar att orsaken till överrepresentationen ligger i den ursprungliga kulturen och föräldrars normsystem. Sernhede menar att dessa antaganden utgår ifrån en syn på dessa ungdomar som bärare av en viss kultur. Vad Sernhede kan erbjuda att föreläsa om är dessa ungdomars sociala, kulturella och ekonomiska villkor i Sverige i dag.

Ålund (2002) menar att forskningen måste uppmärksamma att ungdomsgruppers brottslighet och våldsanvändning är socialt och kulturellt skapade och handlar om här- och nusituationer. »Identitetsskapande och självbespeglning i förhållande till majoritetssamhällets stigmatiserande uppfattningar borde vara en central fråga för ungdomsforskningen« konstaterar Ålund (2002, s. 301).

När det gäller utformandet av insatser visar Jo Wilsons studie av utvärderingar av ungdomsinsatser i USA (2005) att ungdomar från minoriteter ofta inte erhåller något särskilt stöd och att det generella stöd som de får fungerar lika bra som det gör för ungdomar från majoritetsbefolkningen.

Kön/genus, klass och etnicitet

Vissa författare uppmärksammar kön och genus i relation till etnicitet. Kritik riktas både mot oförmågan att se köns- eller genusskillnader där sådana kan vara relevanta och mot förmågan att se könsskillnader när de inte är relevanta utan endast reproducerar en stereotyp bild av kön. Darvishpour (2004) är kritisk till ett alltför ensidigt betonande av kulturkrockar som enda orsak till invandrarfamiljers svårigheter. Ett av problemen är att

man då lätt bortser från att uppmärksamma kön, hur män och kvinnor på olika sätt anpassar sig till en ny situation vid exempelvis migration. För kvinnor kan flytten till Sverige innebära ökade maktresurser. En annan olikhet mellan könen är att kvinnor redan i hemlandet (i detta fall Iran) har en underordnad position och därför på ett bättre sätt hanterar den underordning som ett diskriminerande majoritetssamhälle kan innebära. Flytten till Sverige blir således en större identitetsförlust för männen som varit vana vid att ha en överordnad position i ett patriarkalt samhälle.

Lund & Ramsby (2001) och Hertzberg (2003) pekar på problemet med stereotypa könsföreställningar hos arbetsförmedlare. Handläggarna bär på föreställningar om att personer med utländsk bakgrund har traditionella könsroller, vilket leder till att kvinnor och män anses passa för skilda köns-differentierade arbeten.

Sjöo (2002b) pekar i sin utvärdering av tjejeverksamheter inom Storstads-satsningen på just detta problem. Hon menar att det finns en uppenbar risk att flickornas familjer beskrivs som patriarkala, till skillnad mot »svenska« familjer. Sjöö menar att syftet med en av verksamheterna, som var att öka flickornas andel på fritidsgården, delvis legitimeras genom att invandrar-föräldrar beskrivs som okunniga om fritidsgårdens verksamhet och att döttrarna förbjuds att träffa pojkar på fritiden. Genom att beskriva dessa familjer utifrån kulturaliserande föreställningar missar tjänstemännen den generella könsordningen. I själva verket är flickor generellt mindre flitiga besökare på fritidsgårdar än pojkar. På så sätt döljs att flickor är underordnade pojkar bakom förklaringen att invandrarflickor är underordnade i invandrarfamiljer. Sjöö argumenterar inte för att kulturella skillnader inte skulle kunna finnas, utan kontentan är att de kulturella förklaringarna döljer en generell genusordning, där kvinnor är underordnade män. En liknande utgångspunkt har de los Reyes (2003) då hon menar att det våld som barn och kvinnor generellt kan vara utsatta för inte uppmärksammas i tillräckligt hög grad av myndigheter i kontakten med flickor från patriarkala miljöer. Hon menar också att flickorna blir utsatta för ett förtryck som kommer från den egna familjen och av ett annat etniskt förtryck från samhället i stort. Samhällets institutioner agerar ofta utifrån stereotypa föreställningar om patriarkala invandrarfamiljer och man anser att förtrycket är en normal del av dessa familjemönster. Därmed är man blind för det kvinnoförtryck som dessa flickor i själva verket är utsatta för

Flera forskare, bl.a. Lundström och Sallnäs, argumenterar för att det snarare är klass än etnicitet som är orsaken till invandrarungdomarnas högre andel vad gäller samhällsproblem av olika slag (jfr Estrada 1999, Diesen 2005). Lundström och Sallnäs anar att klassfrågan döljs av att i första hand etnicitet används som orsaksförklaring till barnavårdsproblem. Officiella texter om barnavård är fortfarande alltför fokuserade på kultur och etnicitet och lider dessutom brist på ett strukturellt perspektiv (Lundström & Sallnäs 2003).

Denna skillnad i fokus blir också uppenbar när man talar om familjers sätt att fungera i mötet med Sverige. Flera forskare är kritiska till en indelning i holistiska och individualistiska familjemönster (jfr här Ekblad m.fl.). Darvishpour (2004) menar att det är problematiskt att tala om invandrares holistiska syn på familjen och om svenskars individualistiska. Högutbildade familjer från storstäder, exempelvis, Iran kan ha en mycket »västorienterad« och individualistisk syn på familjen. Vidare menar Darvishpour (2004) att klasspositionen har stor betydelse för upplevelsen av invandring och att det därför är problematiskt att på ett allmänt plan förklara invand-

rings- eller identitetskriser med »kulturkrockar«. Flera forskare menar i dag att det är viktigt att titta på ett flertal strukturerande maktordningar samt att sätta in exempelvis studiet av förändrade familjemönster i en samhällelig kontext (Fahlgren & Sawyer 2005, de los Reyes & Mulinari 2005 m.fl.).

Se både etnicitet och struktur

Trots riskerna med att alltför ensidigt fokusera kultur beskriver många problemet med att inte alls uppmärksamma etnicitet. Sjöö (2002) menar i sin utvärdering av ungdomsprojekt i Tensta att personalen på ett medvetet plan ofta väljer att inte fokusera etnicitet med motiveringen att man då särskiljer och eventuellt nedvärderar ungdomar från andra etniska grupper än svenska. Sjöö menar dock att man då i stället lätt missar den eventuella diskriminering och de specifika levnadsvillkor som kan gälla för dessa ungdomar. Soydan (1995) pekar på ett liknande fenomen i en studie om tjänstemän på försäkringskassan och deras relation till »klienter« med utländsk bakgrund. Handläggarna väljer att inte se etnicitet, men trots detta generaliseras »invandrades« problem och egenskaper på ett mer »omedvetet« plan.

Kamali (2002) menar att en viktig aspekt i socialtjänstens möte med »invandrarklienter« är att många kommer från länder där den offentliga sektorn spelar en obetydlig roll i livet, men att kontakten med den offentliga sektorn i Sverige kanske blir den enda kontakt man har med det svenska samhället. Socialsekreterarna upplever ofta en maktlöshet inför mötet med människor från andra länder eftersom situationen för många av dessa klienter är komplex och deras problem ofta kan uppfattas som svårbegripliga. Här blir tydligt att kultur, etnicitet, ursprung och olikhet både har och inte har betydelse i mötet mellan klient och tjänsteman, beroende på vilka aspekter som fokuseras. Olsson (1999b) menar att: »Även i fall där den etniska identiteten är ett framträdande inslag i mötet, kan man inte utgå ifrån att människorna i detta möte är bärare av olika kulturer som de obönhörligt gestaltar i mötet. När, var och hur etnicitet och kulturskillnader framträder i möten av detta slag är empiriska frågor.« (Olsson 1999b s. 120.) Invandrare som klientkategori kan, ur institutionens synvinkel, försvåra arbetet eftersom mötet avviker från det förgivetagna (Soydan 1995, Olsson 1999b, Kamali 2002, Hertzberg 2003).

Dagens maktanalys präglas av en brist på ett intersektionellt perspektiv, vilket de los Reyes & Mulinari (2005) pekar på. Ett intersektionellt perspektiv innebär att se att över- och underordning grundar sig i ett flertal särskiljande principer.

Avslutning

Jag har velat visa på hur tjänstemän som i sitt dagliga arbete kommer i kontakt med ungdomar med utländsk bakgrund har att förhålla sig till delvis helt motsägande texter om hur deras arbete bör bedrivas, och hur ungdomar med utländsk bakgrund och deras situation bör förstås. Jag har i resultatet dels lyft fram återkommande teman och dels tagit upp vad man kan kalla dilemman, där forskningen kommit fram till olika resultat.

I genomgången av litteraturen framträder en komplex bild av hur mötet mellan ungdomar med utländsk bakgrund och olika välfärdsstatliga institutioner bör utformas på bästa sätt. Att utgå ifrån ett »neutralt« synsätt och ignorera etnicitet riskerar att göra tjänstemän blinda för den diskriminering

och de specifika villkor som migration kan innebära och som dessa ungdomar har att förhålla sig till. I lika hög grad blir det dock problematiskt att alltför ensidigt fokusera kulturellt ursprung och etnicitet då man då riskerar att kulturalisera problemen. På detta sätt kan tjänstemannen helt enkelt missa problem som har sin grund i genus- eller klassordningar snarare än etnicitet. En aspekt som framkommer i materialet som jag har tagit del av och som också förstärks av en artikelserie i SvD 28/11–1/12 2005, är att mötet med familjer och individer kan skilja sig åt när det gäller i vilken grad man ska uppmärksamma kulturellt ursprung.

Artikelserien handlade om ungdomar med utländsk bakgrund som anser sig komma i kläm mellan föräldrarnas och det svenska samhällets värderingar. I den första artikeln beskriver två unga män med ursprung i Somalia hur de navigerar mellan föräldrarnas motvilja mot det »svenska« och deras egen vilja att anpassa sig till det nya (jfr bl.a. Kamali 1999, Bravo & Lönnback 2003). Det som dessa unga män främst upplevde som annorlunda var skillnaden mellan det religiösa somaliska samhället och det sekulariserade svenska. Unga har lätt att ta till sig det nya medan de vuxna sitter fast i gamla värderingar. Artikelförfattaren pekar på problemet med att unga med utländsk bakgrund kan hållas instängda i sitt eget hem och därmed frånges rätten att välja sitt eget liv. En av de intervjuade männen menar att myndigheterna ser mellan fingrarna i fall där familjer skickar sina ungdomar tillbaka till ursprungslandet, och att de tycks luta sin brist på agerande mot att »det väl är deras kultur«. Han anar en rädsla från myndigheters sida att bli stämplade som rasister. Han berättar själv att han tog kontakt med socialtjänsten när han var runt 15 år p.g.a. styvfaderns kränkande behandling. Det var hans sista utväg, han stod inte längre ut i hemmet. Socialtjänsten föreslog att han skulle gå hem och tala med sin far. Här visar sig återigen problematiken med socialtjänstens familjeorienterade arbetssätt. Vi får dock här inte veta hur socialtjänsten hade agerat i ett fall där klienten hade haft svensk bakgrund.

I den andra artikeln skriver journalisten och antropologen Samme Bogads, också ursprungligen från Somalia, att det svenska samhället är för flathänt i sina reaktioner på hedersvåld och på barn som skickas till hemlandet för uppfostran. Samme Bogads menar att den svenska integrationsdebatten alltför ensidigt pekar på svenskarnas oförmåga att ta emot nya svenskar. Enligt honom bör fokus också riktas mot de föräldrar som ser vistelsen i Sverige som tillfällig och som därför inte anser att man bör anpassa sig i någon högre rad. Detta skapar naturligtvis problem för barnen som lätt anpassar sig till det nya. Detta motstånd, menar Bogads, måste tas på allvar i integrationsdebatten. Han menar också att en av de stora integrationshämmande faktorerna är socialbidraget som han menar passiviserar människor. Det svenska samhället i allmänhet och socialtjänsten i synnerhet är alltför tolerant i sin inställning mot hedersvåld och dumpning av barn. Kunskapen om invandrargrupper är dålig bland socialtjänstens handläggare, samtidigt som den enskilde socialsekreteraren inte kan göra mycket utan tydliga mandat och riktlinjer uppifrån.

I den tredje artikeln intervjuas Soleyman Ghasemianis som är ordförande i Barnen först. Han kom till Sverige från iranska Kurdistan 1984. Han menar att Sverige behandlar barn och ungdomar olika beroende på om de tillhör majoritets- eller minoritetsbefolkningen (jfr Shlytter 2004). När invandrabarn far illa anses det vara något som tillhör den gruppens problem, man gör skillnad på »vi« och »dom«. Tvångsgifte, misshandel, könsstympning, dumpning av barn och alla former av hedersrelaterat våld är

resultatet av uråldriga traditioner, men måste trots detta ses som ett svenskt problem p.g.a. att det händer här. Återigen anses det svenska samhället flathänt när det gäller att reagera på problem som gäller invandrare, som om man då behövde särskilda verktyg. Ghasemianis menar att grundläggande värderingar tvärtom gäller för alla. Den svenska respekten för särarter leder till en naiv tolerans för olika religioner och »kulturer« som i vissa fall leder till förtryck, vilket främst drabbar kvinnor och barn. Ghasemianis anser att det finns en strukturell rasism i Sverige, men till skillnad från regeringens nationelle utredare Masoud Kamali menar han att den består i institutioners ovilja att lägga sig i fall där invandrarfamiljers traditioner är förtryckande. Ghasemianis är mycket kritisk till att staten låter invandrarföräldrar bestämma exempelvis att deras barn inte ska delta i simundervisning eller sex- och samlevnadsundervisning. Religionstillhörighet bör var och en själv kunna välja som vuxen, inte bli påtvingad som barn. Utifrån detta resonemang är han också starkt kritisk till religiösa friskolor. Barnen måste komma först, någon måste förlora, och i en del av dessa fall blir det föräldrarna. Här tycks en konflikt framträda mellan att sätta barn och ungdomar eller vuxna i centrum. Dilemmat diskuteras också när myndigheter möter flickor från patriarkala miljöer. Genom att sätta familjen i fokus förringas flickornas specifika utsatthet.

I dessa artiklar blir åter dilemmat att fokusera kultur eller struktur tydligt. Utifrån dessa artiklar, och detta förstärks i en del av den litteratur jag har tagit del av, så visar det sig att när myndigheter kommer i kontakt med familjer med utländsk bakgrund, och problemet har sin grund i motsättningar mellan barn och vuxna som ofta (men naturligtvis inte alltid) bottnar i värderingskonflikter kring hur man bör leva, så måste traditioner, religioner och värderingar tas i beaktande. I sådana fall bör tjänstemannen se »kultur«. Motsättningarna kan mycket väl ha sin grund i olika föreställningar som är länkade till religiösa uppfattningar, moral- och värderingsfrågor, där föräldrar och barn har fundamentalt olika uppfattningar. Detta kan naturligtvis även förekomma i familjer där alla medlemmar är födda i samma land, men förstärks där värderingar kopplas till ett ursprung, hemland – ett faktiskt eller föreställt sådant. Men i fall där den enskilde individen möter en myndighet, här exemplifierat med rättsväsendet eller arbetsförmedlingen, och där »kulturell bakgrund« inte har någon uppenbar betydelse bör den aspekten i individens liv heller inte vara i fokus. I det enskilda fallet kan naturligtvis frågor som är länkade till »kultur« komma att vara betydelsefulla, men det bör inte vara utgångspunkten i mötet. Att i dessa fall hänvisa till »kultur« upplevs snarast som en reducering av »klientens« aktuella situation i mötet med myndigheten. Samma sak visar sig också i Kamalis studie om kulturkompetens (2002) där klienter som hade kontakt med socialtjänsten med anledning av familjeproblem ansåg det vara värdefullt med socialsekreterare från en »liknande kultur« (jfr Akpinar), medan klienter som hade kontakt med socialtjänsten p.g.a. ekonomiska problem snarare föredrog en »svensk« socialsekreterare. Flertalet författare förespråkar också ett sätt att analysera problemen som både tar hänsyn till kultur och struktur.

Urskiljbara forskningsområden – vilken forskning finns representerad?

Syftet med denna kunskapsöversikt var dels att lyfta fram resultat som har framkommit i studier om ungdomar med utländsk bakgrund och deras relationen till och möte med välfärdsstatliga institutioner. Ett annat syfte var

att ta reda på vilken forskning som finns representerad och vilken som saknas inom detta breda fält. Jag anser inte att jag här kan göra en rättvis och helt korrekt bedömning av forskningsläget, men jag ska ändå presentera de tendenser jag tycker mig ha uppfattat i min genomgång av litteraturen. För det första så finns det få studier där ungdomar eller tjänstemän har intervjuats om det direkta mötet, och där frågor om bemötande och hinder och möjligheter i detta möte fokuseras. Däremot finns en ganska omfattande produktion av litteratur som på olika sätt belyser »välfärdsproblem« och ungdomar med utländsk bakgrund, bl.a. statliga utredningar med statistik över arbetslöshet, ohälsa och brottslighet. Det finns också en hel del litteratur om »invandrares« möte med olika myndigheter, men utan att något särskilt ljus riktas mot just ungdomar. Ett annat område där det finns en hel del producerat är relationen mellan myndigheter och ungdomar, men då utan särskilt fokus på ungdomar med utländsk bakgrund.

Litteraturen som jag har tittat på beskriver ofta ungdomars problemsituation och vad myndigheter gör och bör göra inom olika välfärdsområden. De aspekter som förekommer i litteraturen och som jag har urskiljat är dels området barn och familj och hur familjers problem vid migration påverkar barn och ungdomar. Denna litteratur handlar också om »kulturkrockar«, om ungdomar som hamnar mellan två kulturer, familjens och det omgivande samhällets. I forskningen om familjekonflikter är forskning om flickor, det man brukar kalla för hedersproblematik samt kontakten med myndigheter ett återkommande tema. Här diskuteras ofta motsättningar mellan delvis olika synsätt och kulturer. Ett annat område är arbetsmarknad och mötet med arbetsförmedling (även om detta är mycket sparsamt representerat). Ett tredje område är hälso- och sjukvård där det finns litteratur som delvis behandlar bemötande och arbetsmetoder (detta område är dock sparsamt återgivet i denna kunskapsöversikt). Ett fjärde område som tydligt går att urskilja i forskning om ungdomar med utländsk bakgrund och relationen till myndigheter är kriminalitet och rättsväsende, och ett femte är utvärderingar av ungdomsinsatser på integrationsområdet i »utsatta« bostadsområden.

Det går att urskilja några centrala fokus och teman i forskningen och rapporterna som behandlar ungdomar med utländsk bakgrund och relationen till svenska myndigheter. Jag har valt att fokusera två övergripande teman. Dels diskriminering och stereotypa bilder som drabbar dessa ungdomar, samt den bristande tillit som många ungdomar upplever till myndigheter, dels frågan om det är kultur eller struktur som bör fokuseras i mötet. Andra frågeställningar och teman som ofta berörs är frågan om bostadssegregationens effekter på olika livsvillkor för ungdomar, motsättningar mellan föräldrar och barn m.fl. Dessa övriga teman har jag av tidskäl valt bort men min förhoppning är att läsaren delvis kan urskilja dem i min presentation av litteraturen.

För övrigt kan olika perspektiv också urskiljas, ett exempel är det genusperspektiv som forskningen om flickor med utländsk bakgrund och flickor i patriarkala miljöer ofta lutar sig emot. Val av perspektiv handlar också om vilka som tillfrågas i studien. Vilka är informanterna? Ungdomarna eller tjänstemännen? I många av de studier jag har tagit del av är perspektivet tjänstemannens.

Intressant att notera kan vara att jag i mina sökningar i databaser efter litteratur på området fann relativt många uppsatser på c- och d-nivå som explicit fokuserar olika grupper av invandrarungdomars möte med vård

och social omsorg. Detta tolkar jag som att det bland blivande sociologer i detta fall finns ett intresse för dessa frågor.

Forskningens svagheter

Det finns en skillnad i intressefokus mellan objektiv och subjektiv sociologi, där objektiv sociologi speglar utsatthet och sociala avvikelser genom inre egenskaper eller sociala strukturer, och den subjektiva sociologin speglar själva stämplingen av den »utsatta«. Forskningen har ofta antingen fokus på »verkligheten«, genom att med statistikens hjälp visa på sociala orättvisor eller brister eller på egenskaper hos människor, eller också har forskningen fokus på den diskursiva praktik som styr vårt sociala liv, hur »den andre« skapas och vad detta får för konsekvenser. Problemen med dessa synsätt är att det första genom »objektiv fakta« tenderar att »bevisa« hur det ligger till medan statistiken i sig kategoriserar och skapar avvikelser och problemfixering. Detta gäller exempelvis forskning som visar på överrepresentation i brott. Frågan man bör ställa är om »utländsk bakgrund« som kategori är relevant i sammanhanget eller om det snarare handlar om socioekonomiska förhållanden, bostadsort etc. Den andra typen av forskning utgår analytiskt ofta ifrån att en strukturell diskriminering genomsyrar samhället och man tenderar därför att se strukturell diskriminering och rasism överallt. Beskrivningar av tjänstemän blir ofta onyanserade. Flera författare som har studerat grindvakter (s.k. gatekeepers) och diskriminering (Hertzberg 2003, Lund & Ramsby 2001) har endast studerat ungdomar med utländsk bakgrund, därför är det svårt att säga om problembeskrivningar även drabbar svenska ungdomar. Det framstår som viktigt att i studiet av »utsatthet«, »marginalisering« osv. inte enbart studera den utsatte utan även relationen mellan det som »utsätter« och den som »utsätts«.

Jag anser också att det är mycket viktigt att framhålla socialsekreterarens många gånger svårlösta dilemman i stället för att enbart kritisera de fel och brister som uppstår. I texter som behandlar socialtjänstens arbete med utsatta flickor med utländsk bakgrund klargörs många gånger inte vad som är det grundläggande problemet. Det är av betydande skillnad mellan att säga att tjänstemän har bristande kulturkompetens, har stereotypa föreställningar om »invandrare« och att påpeka brister i lagstiftning eller annat som styr tjänstemännen. Detta blir inte minst tydligt när kritik riktas mot socialarbetare för att de kontakter familjen i fall med unga flickor som lever i »patriarkala« miljöer. Här sitter socialsekreteraren i en rävsax då lagen säger en sak medan forskningen pekar i en annan riktning. Det är lätt att bli uppgiven då de handlingsmöjligheter som står till buds leder till felaktigheter eller besvikelser hos den ena eller andra. Man bör vara noggrann när man pekar på *vad* som är problem och *var* problemet ligger så att man undviker att ytterligare bidra till den uppgivenhet som många tjänstemän som möter ungdomar i dag kan uppleva. Det brukar också framföras kritik mot den typ av forskning som har en diskursiv ansats som går ut på att man misstänkliggör tjänstemäns intentioner genom att exempelvis peka på hur talet om »invandrare« får diskriminerande effekter. Forskarens avsikt är dock ofta att synliggöra effekter av en viss praktik och inte tjänstemännens ambitioner (jfr Runfors 2003, s. 29, Hertzberg 2003, s. 27). Jag anser trots det att kritiken är befogad.

Många studier om diskriminering har också en kvalitativ ansats med liten generaliserbarhet (Höglund 1998) och det är i vissa fall svårt att urskilja resultat från tyckande. Det är också min uppfattning efter denna genomgång, att många författare drar stora växlar på lite empiri. Problem uppstår

då forskare som kritiserar statistiska analyser som grundar sig i en indelning mellan »invandrare« och »svenskar« själva använder detta särskiljande i studiet av diskriminering. Man bör i båda fallen vara öppen för att det även kan handla om andra särskiljande principer såsom ålder, utbildningsnivå och kön. Forskning om diskriminering med en diskursiv ansats säger ingenting om dem som utsätts för en eventuell diskriminering eller om hur de upplever detta.

Ett av de problemen som tas upp i litteraturen handlar om tjänstemäns bristande ungdomsperspektiv. Ett ungdomsperspektiv har också efterlysts i studier om ungdomars livsvillkor. Sverige har en relativt omfattande kunskapsproduktion om ungdomars livsvillkor på ett allmänt plan. En stor del av denna forskning utgörs av utredningar som producerats och finansierats av olika myndigheter. Vikten av ett barn- och ungdomsperspektiv har påpekats i flera undersökningar (SOU 2000:3, SOU 2001:55), trots detta pekas utgas levnadsförhållanden ofta ut som ett delvis utforskat område (t.ex. SOU 1998:31).

Ett bristande ungdomsperspektiv gäller också mycket av den litteratur som ingår i den här kunskapsöversikten. I flera av studierna saknas ungdomarnas egna röster, detta gäller även i studier där författaren anmärkt på denna brist, men utan att åtgärda den för egen del. I en stor del av litteraturen där frågor om bemötande finns med saknas ett klient-/ungdomsperspektiv (bl.a. Soydan 1995, Sjöblom 2003, Andersson 2004, Hertzberg 2003, Sjö, 2002).

Forskning som saknas

I Socialstyrelsen (1998) konstaterades att mer forskning behövs i frågan om överrepresentationen av ungdomar med utländsk bakgrund när det gäller placeringar inom socialtjänsten. Vad är det som orsakar det ökade behovet av hjälp? Om det handlar om ett verkligt större behov hos dessa ungdomar, hur ska då socialtjänsten på bästa sätt bemöta ungdomarna? När det gäller texter om den sociala barnvården är, från slutet av 2000, »invandrare« väl etablerat som »problematiske« kategori. Mer grundliga studier om den svenska sociala barnvårdens förhållande till etniska minoriteter saknas helt (däremot finns internationell forskning på området) menar Lundström & Sallnäs (2003).

Detta är frågor som nu, åtta år efter Socialstyrelsens konstaterande, fortfarande till stor del står obesvarade.

Forskning om invandrarungdomars situation på den svenska arbetsmarknaden både i Sverige och internationellt är sparsam konstaterar Knocke & Hertzberg (2000). Detta gäller också specifikt mötet med arbetsförmedling (Hertzberg 2003). Höglund (1998) efterlyser fler studier om arbetsförmedlars och andra rådgivares attityder till invandrare över lag. Några studier har tillkommit på området sedan dess (bl.a. Knocke & Hertzberg 2000, Lund & Ramsby 2001, Hertzberg 2003), men fortfarande saknas forskning på detta område.

Diskriminering

Flera forskare menar att diskriminering som forskningsobjekt har varit eftersatt i en europeisk kontext (bl.a. Kamali 2005b) och man efterlyser fler studier (bl.a. de los Reyes & Wingborg 2002). Detta gäller i hög grad forskning om institutionell diskriminering och grindvaktens attityder (Höglund 1998, Hertzberg 2003) samt studier där de som själva har varit

utsatta för diskriminering kommer till tals (Kamali 2005a). Forskning om diskriminering har varit lågt prioriterad i Sverige och det beror delvis på metodologiska svårigheter (de los Reyes & Wingborg 2002). Höglund identifierade kunskapsluckor vad gäller diskriminering av invandrare i arbetslivet (där ingår även arbetsförmedling, syokonsulenter och Sfi). Ett område som Höglund anser ska prioriteras är forskning om skolans, syokonsulenters och arbetsförmedlares roll i ett diskrimineringsperspektiv. Det handlar om hur majoritetssamhällets representanter hanterar sorteringsmekanismer i t.ex. inträdet på arbetsmarknaden (jfr Knocke Hertzberg 2000, Hertzberg 2003). Detta är ett område som inte belysts i särskilt stor omfattning sedan Höglunds konstaterande.

Att det saknas forskning om diskriminering inom rättsväsendet pekade även de los Reyes & Wingborg (2002) på och Pettersson (2005) menar att diskriminering inom rättsväsendet i stort sett har varit en icke-fråga inom forskningen i ett svenskt perspektiv. Därför var Diesens studie från 2005 om hur personer med utländsk bakgrund (många gånger unga) diskrimineras i olika led i rättsapparaten ett välkommet bidrag. Diesen (2005) menar dock att det behövs ytterligare forskning om bemötande och eventuell diskriminering i rättsprocessen.

Slutsatsen är att det överlag saknas studier om diskriminering i kontakten mellan svenska myndigheter och invandrare i allmänhet och ungdomar i synnerhet. Kunskapsöversikten *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige* av de los Reyes & Wingborg (2000) tar endast upp 5–6 studier på området och alla dessa är producerade av två författare. Få undersökningar studerar dem som pekar ut problemen och som så att säga har tolkningsföreträde i problemdefinitionen. Ett exempel är Hertzbergs avhandling från 2003 som studerar arbetsförmedlares formulering av problem i mötet med ungdomar med utländsk bakgrund.

Ungdom, etnicitet och genus

Det råder brist på forskning som både har ett köns- och ett etnicitetsperspektiv, och okunskap råder om hur etnicitet på olika sätt ökar unga kvinnors och mäns sårbarhet och om hur manlig överordning upprätthåller etniska mönster (de los Reyes och Wingborg 2002, 2003).

Framtida studier

Det är också intressant att titta på hur problemdefinitioner kopplade till ungdomar med utländsk bakgrund ser ut bland politiker och forskare. Ytterligare frågor som kan ställas är hur själva definierandet av kategorin »invandrare« påverkar interaktionen mellan majoritet och minoritet. Enligt de los Reyes (2002, 2003) måste problem i mötet mellan människor med utländsk bakgrund och myndigheter analyseras utifrån den strukturella diskriminering som hon anser genomsyrar rättsväsende, skola och andra välfärdsinstitutioner. Det är viktigt att fokusera den institutionella diskrimineringen och, för att komma bortom att det handlar om enstaka illvilliga personer, att i stället titta på den praxis som styr samhällsorganisationer och hur denna kan få diskriminerande effekter. Hur påverkar exempelvis nedskärningar inom den offentliga sektorn tjänstemäns bemötande av människor med utländsk bakgrund? Påverkar tjänstemännens syn på invandrare (kultur, etnicitet etc.) bemötandet av dessa? Ålund (1997, 2002) har pekat på att socialsekreterare trängda av tids- och resursbrist lättare tar till enkla förklaringar på komplexa problem. Hessles (2004) ingång var att just bris-

ten på tid leder till att socialsekreterare inte förmår utveckla ett kulturkompetent bemötande i tillräcklig grad. Detta synes vara intressanta aspekter att fokusera i framtiden. Vad som framför allt saknas är dock ungdomarnas egna röster. Det behövs mer forskning där de som utsätts för diskriminering får tala.

Det är också min uppfattning att forskning om välfärdsstatliga institutioners bemötande av ungdomar med utländsk bakgrund överlag saknas. Speciellt gäller detta forskning om hur ungdomarna själva upplever bemötande, hur de ser på »kulturkompetens« osv. Det finns endast ett fåtal studier där unga »klienter« med utländsk bakgrund kommer till tals om vad de anser att tjänstemän bör ha kunskap om som rör migration och etnicitet. Som klient kanske helt andra aspekter av det sociala varat anses stå i förgrunden i mötet än »kulturell bakgrund«. Det saknas forskning som på djupet försöker förstå invandrarungdomars livsvillkor i relationen till olika myndigheter. Jag anser också efter min egen genomgång att ett utökat fokus på hur olika forskare/författare uppfattar »kulturkompetens« behövs. Fördjupade studier kring definitioner och andra närliggande begrepp, som exempelvis etniskt sensitivt arbete (jfr Kamali 2002), behövs för att sedan jämföras. Fördjupade studier kring kontroverser och likheter i synsätt är eftersträvaransvärt.

Det framstår också som viktigt att förutsättningslöst studera olika förhållanden, t.ex. pojkar som blir utsatta för ett patriarkalt förtryck. Att inte på förhand utgå ifrån att ett specifikt problem endast tillhör ett kön. Studier har hittills fokuserat flickor i patriarkala miljöer, men där finns även mödrar och söner. Det behövs även mer forskning om hur ålder, kön och etnicitet samspelar i mötet med myndigheter (se vidare de los Reyes och Wingborg 2002). Ett helhetsgrepp på ungdomsforskningen är önskvärt, där ungdomars hela livsvärld är i fokus. Jag saknar också forskning med genusperspektiv när det handlar om unga män, kriminalitet och gängbildning. Även intersektionella perspektiv saknas i forskningen (se de los Reyes & Mulinari 2005).

Vid studier om villkor för ungdomar med utländsk bakgrund i relation till familjen, bör föräldrars eventuella motstånd mot »svenskhets« och diskriminering kunna studeras tillsammans, utan motsättning i perspektiv. Detta är aspekter som hänger intimt samman.

I flera av texterna nämns ungdomars bristande tillit till myndigheter. Ett bristande förtroende för den välfärdsapparat som är tänkt att hjälpa bör få stora konsekvenser för mötets utfall. Dessa frågor bör fokuseras i framtida studier om ungdomars möte med välfärdsstatliga institutioner. En annan aspekt som är viktig att studera är huruvida den upplevda diskrimineringen och bristande tilliten är symptomatiskt för ungdomar med utländsk bakgrund, eller om det är något som ungdomar generellt upplever? Jag anser efter att ha sammanställt denna kunskapsöversikt att man kan slå fast att etnisk diskriminering förekommer i Sverige i dag och att detta även drabbar ungdomar som är födda i Sverige av utrikes födda föräldrar. Det gäller dock specifika grupper som uppfattas som annorlunda i kulturellt och utseendemässigt avseende. Trots detta är det viktigt att jämföra ungdomar generellt för att klargöra hur mötet med myndigheter uppfattas. Det tycks också viktigt att jämföra med studier som behandlar hur klienter generellt upplever behandling och möte med exempelvis socialtjänsten. Socialtjänstens arbete består till stora delar av en problemfokuserad praktik, problembeskrivningar drabbar således inte enbart personer med utländsk bakgrund, utan ofta även klienter i allmänhet.

Det är också min uppfattning att fördjupade studier om ungdomar och brottslighet behövs, specifikt där ungdomar själva kommer till tals. Studier som förutsättningslöst tittar på den statistiska överrepresentationen i relation till myndigheters bemötande, eventuella diskriminering och selektion. Detta gäller även överrepresentationen av placeringar av barn och ungdomar inom socialtjänsten och hur denna påverkas av eventuell misstro mot »invandrarföräldrar«.

Jag saknar också forskning om ungdomar boende i segregerade bostadsområden. I statliga utredningar och annan forskning finns ofta ett antagande om att det innebär en risksituation för ungdomar att bo i dessa områden, men det finns sällan några empiriska belegg för detta. Hur påverkas unga i ett längre perspektiv av att leva och växa upp i områden med få infödda svenskar? Om det visar sig vara en riskfaktor, vad specifikt är det som utgör problemet? Hur ser olika företrädare för välfärdsstatliga myndigheter och ungdomar själva på frågan?

Svårigheter med kunskapsöversikten

En av svårigheterna med kunskapsöversikter är att göra de refererade författarna rättvisa. Nyanser och komplexitet i resonemangen tenderar att försvinna för att materialet i stället ska bli läsvänligt. En annan svårighet i arbetet med den här kunskapsöversikten har varit att hitta den forskning som är gjord på området p.g.a. att en relativt liten del av forskningen har problemområdet ungdomar med utländsk bakgrund och det direkta mötet med myndigheter som sitt fokus. Studier där ungdomar intervjuas om identitet och invandrarskap berör i vissa fall relationen till myndigheter, kanske som delaspekter av diskussioner kring diskriminering osv. Men eftersom dessa studier är många till antalet och inte har något direkt fokus på relationen till myndigheter är de svåra att hitta.

Frågeställningen dyker däremot upp i forskning som behandlar ungdomar med utländsk bakgrund men som inte specifikt behandlar mötet med välfärdsstatliga institutioner. Denna forskning har ofta ett fokus på just identitetsfrågor. Frågeställningen kan också beröras när ungdomars förhållande till välfärdsstaten och invandrare i allmänhet och deras förhållande till välfärdsstaten studeras. Dessa forskningsområden är dock stora och svåra att överblicka varför den forskning jag har varit ute efter delvis har hittats och valts ut slumpmässigt. Jag har använt mig mestadels av senare producerad litteratur för att på så vis ta hjälp av dessa författares referenslistor, och anser att översikten ringar in huvuddrag och teman inom området. Detta ska inte ses som en heltäckande kunskapsöversikt utan ett försök till en sammanställning av relevanta texter som berör såväl myndighetspersoner som klienter. Analysen av materialet i denna rapport är också förhållandevis bred och tenderar därför att bli ytlig. Jag har för avsikt att fördjupa studiet och analysen av vissa aspekter i rapporten i en kommande licentiatavhandling. Denna rapport kan således ses som ett råmaterial.

Nya röster – en förhoppning

Flera författare pekar på den problemfixering som varit rådande i olika sammanhang, i statliga utredningar och media exempelvis, när det gäller bilden av invandrare. Det är också ett faktum att ungdomar med utländsk bakgrund inte själva har varit synliga i särskilt hög utsträckning, annat än i problembeskrivningar av förorten etc. På senare år har dock en annan bild sakta börjat tona fram. Gratistidningen Metro i Stockholm har numera en

extratidning som heter Gringo för att ge en mer komplex bild av förorten. Det har gjorts tv-serier som utspelar sig bland förortens invånare: »Hammarkullen« och »Det nya landet«. Nya författare och poeter skildrar en annan bild av Sverige och kulturinstitutioner etablerar sig i förorten. Förorten har blivit hipp. Unga invandrare och unga med utländsk bakgrund är synliga i media, även i sammanhang som inte har med »invandrarfrågor« att göra. Dessa nya bilder av ungdomar med utländsk bakgrund och »ut-satta« bostadsområden kommer troligen att påverka även Myndighets Sverige. Förhoppningsvis leder det till en mer nyanserad bild som inte enbart utgår ifrån problembeskrivningar. Negativa bilder påverkar myndighetspersoner och det bör även mer positiva bilder göra.

Referenser

- Ahmadi, Nader (1998/2003), red.: *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Akpinar, Aylin. 1988. Challenged family and kinship ideals: Family crisis and social networks among Turkish immigrants. Stockholm: Institutet för social forskning.
- Andersson, Berit. 2004. Storstadsatsningen i Malmö; utvärdering av projektet socialarbetare för ungdomar 2002–2004. Malmö: Malmö stad.
- Arbabi, Farnaz & Fristorp, Lotta. 2002. *Överlevnadshandbok för flickor om frihet och heder*. Stockholm: Rädda barnen.
- al-Baldawi, Riyadh. 2003. »Migration och familjestruktur – Om psykosociala konsekvenser av förändringar i familjestrukturen hos invandrare« i Ahmadi, N. red.: *Ungdom, kulturmöten, identitet*. Stockholm: Liber.
- Banno Gomes, Nadia & Norlander, Lisa. 1998. *Tjejer i Botkyrka: en kartläggning av tjejgruppsverksamheten i kommunen*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Berg, Magnus. 1994. Seldas andra bröllop. Berättelser om hur det är: turkiska andragenerationsinvandrare, identitet, etnicitet, modernitet, etnologi. Göteborg: Etnologiska institutionen.
- Borevi, Karin & Strömblad, Per. 2004. *Kategorisering och integration. Om föreställda identiteter i politik, forskning, media och vardag*. Rapport från Integrationspolitiska maktutredningen. Stockholm: Fritzes.
- Bravo, Marcela & Lönnback, Eva Britt. 2003. »Invandringskrisen eller det förlorade paradiset« i Ahmadi, red.: *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Bredström, Anna. 2003. »Bilderna av invandrarkillar i media« i de los Reyes, P., Molina, I., Mulinari, D. red.: *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brune, Ylva. 2003. »Invandrare« i mediearkivets typgalleri« i de los Reyes, P., Molina, I., Mulinari, D. red.: *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- Brå. Rapport (2000:6). Ungdomar som rånar ungdomar i Malmö och Stockholm. Stockholm: Fritzes.

- Brå. Rapport (2005:17). Brottslighet bland personer födda i Sverige och i utlandet. Stockholm: Fritzes.
- Carlsson, Marie. 2002. *Svenska för invandrare – brygga eller gräns?* Doktorsavhandling, Sociologiska institutionen, Göteborgs universitet.
- Darvishpour, Mehrdad. 2004. Invandrarkvinnor som bryter mönstret – hur maktförskjutningar inom iranska familjer i Sverige påverkar relationen. Lund: Liber AB.
- Diesen, Christian, Lernestedt, Claes, Lindholm, Torun och Pettersson, Tove. 2005. *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ds 2000:43. Begreppet invandrare – användningen i myndigheters verksamhet. Stockholm. Fritzes.
- Edgren-Schori, Maud. 2000. *Social exclusion – en begreppsutredning*. Liss. Stockholms universitet. Nr 98:2000.
- Ekblad, Solvig, Jansson, Staffan & Svensson, Per-Gunnar. 1996. *Möten i vården – transkulturellt perspektiv på hälso- och sjukvården*. Stockholm: Liber utbildning.
- Estrada, Felipe. 1999. *Ungdomsbrottslighet som samhällsproblem. Utveckling, uppmärksamhet och reaktion*. Avhandlingsserie nr 3. Stockholm: Stockholms universitet, Kriminologiska institutionen.
- Fahlgren, Siv & Sawyer, Lena. 2005. »Maktrelationer och normaliseringsprocesser i välfärdsstaten« i *Kvinnovetenskaplig tidskrift* 2005: 2/3.
- Fransson, Karin & Lindh, Gunnel. 2004. Ungdomars utbildnings- och yrkesval – i egna och andras ögon. Stockholm: Skolverket.
- Frykman, Jonas. 1988. *Dansbaneeländet*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Hertzberg, Fredrik. 2003. Gräsrotsbyråkrati och normativ svenskhet – hur arbetsförmedlare förstår en etniskt segregerad arbetsmarknad. Stockholm: Arbetslivsinstitutet.
- Hirdman, Yvonne. 1993. Att lägga livet till rätta – studier i svensk folkhemspolitik. Stockholm: Carlssons bokförlag.
- Hosseini-Kaladjahi, Hassan. 2002. »Lokal integration – hinder och möjligheter i integrationsarbetet i ett lokalsamhälle« i Ramberg-Prupp, red.: *Fittja, världen och vardagen*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- Höglund, Sten. 1998. Svensk forskning om diskriminering i arbetslivet 1990–1996. En kunskapsöversikt. Stockholm: Rådet för arbetslivsforskning.
- Integrationsverket. 2000. *Låt oss tala om flickor*. Integrationsverkets rapportserie 2000:6. Norrköping: Integrationsverket.
- Jo Wilson, Sandra. 2005. »Ungdomskriminalitet: Forebyggande tiltag virker, selvom de ikke er kulturelt tilpassede« i *Etniske minoriteter – et nyt proletariat?* Social forskning.
- Johansson, Rune. 1999. »Gemenskapens grunder – etnicitet som konstruktion och process« i Olsson, red.: *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlsson.
- Knocke, Wuokko & Hertzberg, Fredrik. 2000. Mångfaldens barn söker sin plats. En studie om arbetsmarknadschanser för ungdomar med invandrarbakgrund. Stockholm: Svartvitt och Arbetslivsinstitutet.

- Kamali, Masoud. 1999. *Varken familjen eller samhället*. Stockholm: Carlsson.
- Kamali, Masoud. 2002. *Kulturkompetens i socialt arbete*. Stockholm: Carlsson.
- Kamali, Masoud. 2005a. »Ett europeiskt dilemma: Strukturell/institutionell diskriminering« i *Bortom vi och dom: Teoretiska reflektioner om makt, integration och strukturell diskriminering*. SOU 2005:41. Stockholm: Fritzes.
- Kamali, Masoud. 2005b. *Sverige inifrån – röster om etnisk diskriminering*. SOU 2005:69. Stockholm: Fritzes.
- Kühlhorn, Eckart. 2002. Sluten ungdomsvård. Rättsliga reaktioner på de ungas brott före och efter införandet 1999. Stockholm: SiS.
- Kyvsgaard, Britta. 2005. »Etniske minoriteters höje kriminalitetshyppighet: kulturkonflikter eller sociale og økonomiske årsager?« i *Etniske minoriteter – et nyt proletariat? Social forskning*, mars 2005.
- Lahti Edmark, Helene. Fängslande bilder, fängslande verklighet – om utsatta bostadsområden och interventioner. Malmö: Socialhögskolan. Nr 3.
- Lange, Anders. 1997. Invandrare om diskriminering. En enkät om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen. Stockholm: CEIFO.
- Lange, Anders. 1999. Invandrare om diskriminering: en enkät- och intervjuundersökning om etnisk diskriminering på uppdrag av Diskrimineringsombudsmannen (DO). Stockholm: CEIFO.
- Lange, Anders. 2000. *Diskriminering, integration och etniska relationer*. Norrköping: Integrationsverket.
- Leiniö, Tarja-Liisa. 1994. »Invandrarungdomars etablering« (s. 313–334). Särtryck ur *Ungdomars välfärd och värderingar*. SOU 1994:73. Stockholm: Institutet för social forskning.
- Lindholm, Torun. 2005. »Socialpsykologiskt perspektiv. Fördomar och diskriminering – klassiska problem i modern skepnad« i Diesen, Lernestedt, Lindholm & Pettersson. *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur & Kultur.
- Lund, Anna och Ramsby, Fanny. 2001. »Det finns ju givetvis någon där som har kapacitet. Om arbetsförmedlingen som »dörrvakt« eller »dörröppnare«« i Trondman, Mats och Bunar, Nihad, red.: *Varken ung eller vuxen*. Stockholm: Atlas.
- Lundström, Tommy & Sallnäs, Marie. 2003. »Klass, kön och etnicitet i den sociala barnvården« i *Socialvetenskaplig tidskrift* 2003:10.
- Lönn, Rut, Ryd, Harriet & Tydén, Tomas. 2001. Att vaska guld i floden av forskningsresultat: om kunskapsöversikter som metod för överblick och analys. Falun: Dalarnas forskningsråd.
- Malmö stad. 2004. Handlingsplan: Välfärd för alla – det dubbla åtagandet. Malmö: Malmö stad.
- Meeuwisse, Anna och Swärd, Hans. 2002. »Vad är ett socialt problem?« i *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.

- Mella, Orlando. 1990. *Chilenska flyktingar i Sverige*. Stockholm: CEIFO.
- Nordin Jareno, Karin & Carlberg, Margareta. 2005. *Ungdomars behov av samhällets stöd – en lägesbeskrivning*. Stockholm: Socialstyrelsen nr. 2005-131-18.
- Olsson, Erik. 1999. »Internationell migration och etniska relationer i socialt arbete – svensk diskurs« i Soydan, red.: *Socialt arbete med etniska minoriteter*.
- Pålsson, Jan. 1995. »Gruppbehandling av traumatiserade flyktingar« i Hjern, Anders, red.: *Diagnostik och behandling av traumatiserade flyktingar*. Lund: Studentlitteratur.
- Pettersson, Tove. 2005. »Kriminologiskt perspektiv – Diskrimineras personer med utländsk bakgrund av rättsväsendet?« i Diesen, C., Lernestedt, C., Lindholm, T., Pettersson, T. red.: *Likhet inför lagen*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Ramberg, Ingrid & Pripp, Oscar. 2002. *Fittja, världen och vardagen*. Tumba: Mångkulturellt centrum.
- de los Reyes, Paulina & Wingborg, Mats. 2002. *Vardagsdiskriminering och rasism i Sverige – en kunskapsöversikt*. Integrationsverkets rapportserie 2002:13. Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, Paulina. 2003. *Patriarkala enklaver eller ingenmansland?* Norrköping: Integrationsverket.
- de los Reyes, Paulina, Molina, Irene, Mulinari, Diana (2003), red.: *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes, Paulina & Molina, Irene. 2003. »Kalla mörkrets natt! Kön, klass och ras/eticitet i det postkoloniala Sverige« i *Maktens (o)lika förklädnader – Kön, klass och etnicitet i det postkoloniala Sverige*. Stockholm: Atlas.
- de los Reyes & Mulinari, Diana. 2005. Intersektionalitet – kritiska reflektioner över (o)jämlighetens landskap. Lund: Liber AB.
- Runfors, Ann. 2003. Mångfald, motsägelser och marginaliseringar. Stockholm: Prisma.
- Sarnecki, Jerzy. 1996. »Problemprofiler hos ungdomar inskrivna på särskilda ungdomshem...« i Armelius, Bengt-Åke, red.: *Vård av ungdomar med sociala problem: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.
- Sarnecki, Jerzy & Bergström, Ulrika. 1996. »Invandrarungdomar på särskilda ungdomshem i Stockholms län« i Armelius, Bengt-Åke, red.: *Vård av ungdomar med sociala problem: en forskningsöversikt*. Stockholm: Liber utbildning.
- Schierup, Carl-Ulrik & Ålund, Aleksandra. 1991. *Paradoxes of multiculturalism: Essays on Swedish Society*. Aldershot: Avebry.
- Schierup, Carl-Ulrik. 2003. »Vart tog den sociala dimensionen vägen? Medborgarskap, multikulturalism och social exkludering« i *Maktens (o)lika förklädnader*. Stockholm: Atlas.
- Schlytter, Astrid. 2004. Rätten att själv få välja: arrangerade äktenskap, kön och socialt arbete. Lund: Studentlitteratur.

- Sernhede, Ove. 2002. Alienation is my nation: hiphop och unga mäns utanförskap i Det nya Sverige. Stockholm: Ordfront.
- Sernhede, Ove. 2003. »Demoniseringen av förortens unga och behovet av en ny socialpedagogik« i Ahmadi, red.: *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber & SiS.
- Simonsen, Palle m.fl. 2005. *Tema: Etniske minoriteter – et nyt proletariat? Social forskning*. Köpenhamn: Socialforskningsinstituttet.
- Sjöblom, Yvonne. 2003. »Att rymma och kastas ut hemifrån – ett icke-legitimt uppbrott från familjen« i Ahmadi, red.: *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Sjögren, Annick. 2003. »Kulturens roll i identitetens byggande« i Ahmadi, red.: *Ungdom, kulturmöten och identitet*. Stockholm: Liber och SiS.
- Sjöö, Sofia. 2002a. Ungdomsinsatser inom Storstadssatsningen i Stockholm. Huddinge: Södertörns högskola.
- Sjöö, Sofia. 2002b. *Tjejverksamheter inom Storstadssatsningen*. Huddinge: Södertörns högskola.
- Socialstyrelsen/Holmberg. 1991. Socialt arbete bland zigenare: en utvärdering av zigenarprojekt 1985–91. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen. 1995:7. *Invandrarbarn i familjehem*. Stockholm: Socialstyrelsen. Socialstyrelsen. 1998. *Individ- och familjeomsorgens arbete med ungdomar: en uppföljning av utvecklingen sedan 1993*. SoS-rapport 1998:5. Stockholm: Socialstyrelsen.
- Socialstyrelsen, Brå & SiS. Unga lagöverträdare – *Uppföljning av överlämnande till vård inom socialtjänsten samt slutna ungdomsvård*. 2002-103-11.
- Socialstyrelsen, Brå & SiS: 2002-103-12. *Slutna ungdomsvård – en uppföljning*.
- Soininen, Maritta. 1992. Det kommunala flyktingmottagandet – genomförande och organisation. Stockholm: CEIFO.
- SOU 1984:58. Invandrar- och minoritetspolitiken: Slutbetänkande/ av Invandrarpolitiska kommittén. Stockholm: Liber/ Allmänna förlag.
- SOU 1991:60. Olika men ändå lika: om invandrarungdomar i det mångkulturella Sverige: betänkande/ av Ungdomskommittén. Stockholm: Allmänna förlaget.
- SOU 1997:61. Att växa bland betong och kojor. Ett delbetänkande om barns och ungdomars uppväxtvillkor i storstädernas utsatta bostadsområden från Storstadskommittén. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1997:174. Räkna med mångfald! Förslag till lag mot etnisk diskriminering i arbetslivet m.m. Stockholm: Fritzes.
- SOU 1998:31. Det gäller livet – stöd och vård till barn och unga med psykiska problem. Barnpsykiatrikommittén. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:3. *Välfärd vid vägskäl. Utveckling under 90-talet*. Delbetänkande/Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.
- SOU 2000:77. Omhändertaganden. Samhällets ansvar för utsatta barn och unga. Stockholm: Fritzes.

- SOU 2001:55/Jonsson, Jan & Östberg, Wiveca. Barn och ungdomars välfärd: antologi från Kommittén Välfärdsbokslut. Stockholm: Fritzes.
- Soydan, Haluk. 1995. Försäkringskassan och invandrarna. Lund: Bokbox.
- Soydan, Haluk, Jergeby, Ulla, Olsson, Erik, Harms-Ringdahl, Mari. 1999. *Socialt arbete med etniska minoriteter – en litteraturöversikt*. Stockholm: Liber.
- Sunesson, Sune. 2002. »Sociala problem och samhällsbekymmer i historien« i *Perspektiv på sociala problem*. Stockholm: Natur och Kultur.
- Tamas, Gellert. 2005. *Lasermannen – en berättelse om Sverige*. Stockholm: Ordfront.
- Taylor, Charles. 1994. Det mångkulturella samhället och erkännandets politik. Göteborg: Daidalos.
- Ungdomsstyrelsen. 1999. *Svensk ungdomsstatistik*. Ungdomsstyrelsens utredningar 17. Stockholm: Ungdomsstyrelsen.
- Vogel, Joachim. 1994. Ungdomars välfärd och värderingar: en sammanfattning av huvudrapporten. SOU 1994:73. Stockholm: Civildepartementet.
- Von Hofer, H., Sarnecki J., & Tham H. 1996. »Invandrarna och brottsligheten« i *Att möta det mångkulturella – socialtjänsten och invandrarna*. Stockholm: Socialvetenskapliga forskningsrådet m.fl.
- Winter, Sören C. 2005. »Det etniska proletariat og de politiske konsekvenser« i *Social forskning*. Temanummer mars 2005.
- Ålund, Aleksandra. 1997/2005. *Multikultiungdom: kön, etnicitet, identitet*. Lund: Studentlitteratur.
- Ålund, Aleksandra. 1999. »Etnicitetens mångfald och mångfaldens etniciteter. Kön, klass, identitet och ras« i Olsson, red.: *Etnicitetens gränser och mångfald*. Stockholm: Carlsson.
- Ålund, Aleksandra. 2002. »Sociala problem i kulturell förklädning« i Meuwisse, Sunesson & Swärd, red.: *Perspektiv på sociala problem* Stockholm: Natur och kultur.

Tidskrifts- och tidningsartiklar

- Hessle, Sven: »Därför är det internationella kunskapsutbytet viktigt för klientarbetet« i *Socionomen* 2004:8.
- Kamali, Masoud: »Svar till kulturessentialismens väktare« i *Socionomen* 2002:5.
- Mulinari, Paula: »Exotiskt strössel« i *Arena* nr 4/2004.
- Nagy, Geza & Ronnby, Alf: »Kulturella förklaringar till hedersmord är inte kulturrasism« i *Socionomen* 2002:4.
- Nagy, Geza & Ronnby, Alf: »Debatten om hedersmord« i *Socionomen* 2002:8.
- Svenska Dagbladet, artikelserie: »Varning för svenskar« 28/11–1/12 2005.